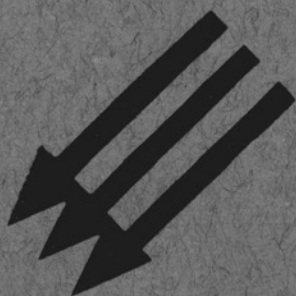

Svoboda

KARL MARX
OB 50. OBLETNICI

POŠTNINA
PLAČANA
V GOTOVINI

LETO V ● ŠTEV. 4-5

APRIL-MAJ 1933

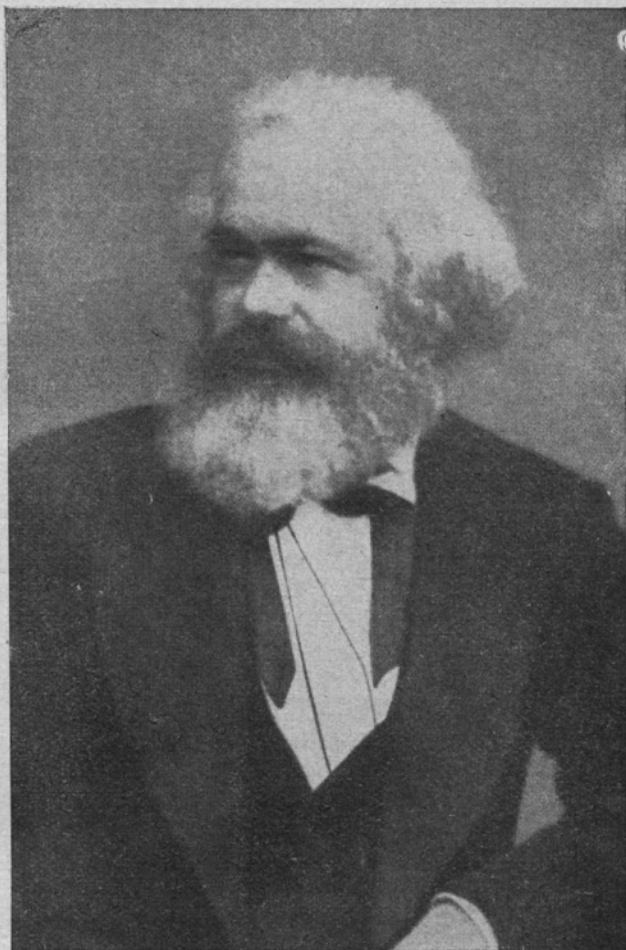
Naročnina za člane »Svobode« letno . . .	Din 12.—
» » druge letno »	36.—
» » » polletno »	18.—
» » » četrtletno »	10.—
Naročnina za Ameriko letno	Dolar 1.—

Uredništvo in uprava za Jugoslavijo: Ljubljana,
 Palača Delavske zbornice, Miklošičeva cesta št. 22.
 Za Ameriko: Chicago, Ill. 3639 W, 26 Th. St.

TA ŠTEVILKA STANE 10 DIN

V S E B I N A

14. marca 1883 je umrl Karl Marx (slika)
 Dr. Karl Renner, Marksizem in antimarksizem
 Talpa, Karl Marx kot organizator delavstva
 Ivan Klicár, Utopični socialisti in njihova doba
 Alexander Schfrin (Mannheim), Francija 1848-52,
 Nemčija 1930-33 in marksizem
 Fr. Podrepšek, Ob 50 letnici Karla Marxa
 Jod, Karl Marx (Iz poeme „Kontinenti“)
 Friderik Engels, Govor na grobu Karla Marxa
 Wilhelm Liebknecht, Marxov grob (slika)
 Talpa, Karl Marx in dialektični materializem
 Oskar Drenik, Marxova ekonomsko-teoretična šola
 Albin Stübs, Povest o človeku, ki je postajal
 vedno manjši
 Jod, Prelom 19. in 20. veka
 B. Traven, Zaklad Sierre Madre
 Knjige in knjižnice / Naš pokret / Zapiski

14. 3. 1883 je umrl
Karl Marx

Drugi dan je pisal njegov
najboljši prijatelj *Fridrik Engels*
v svojem pismu *F. A. Sorgu*:

Vsi z naravno nujnostjo nastopajoči dogodki nosijo svojo tolažbo v sebi, če so še tako strašni ...

Človeštvo je postalo krajše za eno glavo, in sicer za najpomembnejšo glavo, ki jo je imelo dandanes. Gibanje proletarijata gre dalje svojo pot, toda ni več centralne točke, h kateri so se v odločilnih trenutkih obračali sami od sebe Rusi, Francozi, Američani, Nemci, da so vsakokrat dobili jasen nasvet, ki mu ni bilo mogoče ugovarjati, nasvet, ki ga je mogel dati le genij in popolno poznanje stvari. Lokalne veličine in majhni talenti, marsikje sleparji dobé sedaj proste roke. Končna zmaga ostane gotova, toda že itak neizogibni ovinki, časovne in krajevne zablode se bodo sedaj še vse drugače pomnožile. No — skozi vse to moramo iti, čemu smo sicer tu? In korajže radi tega še dolgo ne izgubimo.

Dr. Karl Renner, Marksizem in antimarksizem

Petdeset let je Karl Marx mrtev; pol stoletja počiva v Highhatu njegovo šibko truplo s titansko glavo. Čudno! Prav sedaj divjajo po svetu fanatični antimarksisti, fašistovske bande, plačanci kapitalizma, da s korobači in z gumijevkami pobijejo Marxa. Čudno! Ali šele sedaj živi on, ki je bil doslej vedno mrtev za meščanski svet?

Dokler je živel, dokler je njegov duh ustvarjal nesmrtna dela, so molčali o njem časopisi in učenjaki meščanstva. Ko je bilo njegovo truplo pokopano, so z vseh prižnic oznanili, da je njegov duh mrtev, z vseh predavateljskih miz in v tisoč knjigah so ga popolnoma zavrgli in stotisoči časopisov so ga proglasili za mrtvega. Skozi pol stoletja njegovega ustvarjanja kakor tudi pol stoletja po njegovi smrti meščanstvo ni hotelo verjeti, da Marxov duh res živi, da je res prodril med delavski razred sveta, da je v svojem praktičnem hotenju postal kri in meso in da dejansko določa politiko vsega sveta. Vedno so si rekli: »Ta abstraktni mislec, ta mračni filozof, ta pisatelj s težkim slogom ni — primitiven, neizobražen delavec! Ta tako zamotana filozofija človeške zgodovine in — vsakdanje skrbi ročnega delavca! To komplificirano omrežje svetovne ekonomije in — preprosto, zanemarjeno gospodarstvo proletarskega gospodinjstva! Silna drama vstajajočih in propadajočih družabnih razredov in — tesno življenje tovarniškega sužnja! Kaj imata ta dva skupnega! Kar morejo naši najgloblji filozofi komaj razložiti, kar morejo naši najboljši profesorji komaj razjasniti, kako naj potem to razume navaden proletarec? Marksizem? Majhna sekta nepodučljivih vernikov, katerim slede nezadovoljne, zapeljane mase, toda nikaka resnična živa moč!« In še danes misli tako ne baš malo tistih, ki upravljajo meščansko duševnost. Drugi pa so preseščeno razumeli ne sicer resničnosti Marxovega nauka, pač pa živo silo, ki izvira iz njega... In zato mislijo, da ga morajo petdeset let po njegovi smrti vendarle pobiti z gumijevkami.

Gotovo se mora na prvi pogled čudno, neverjetno zdeti, kako je mogel najtežji in najgloblji filozofski in ekonomski miselni sistem, kar jih poznamo, zajeti in k zgodovinskemu dejanju povesti proletarske množice, ki niso imele nobenih možnosti in sredstev za izobraževanje. To smatra za čudež ne le povprečen meščan, temveč tudi in morda še bolj mnogo intelektualcev, ne majhno število pa smatra to sploh za legendo. Vprašujejo se: Koliko delavcev je pa sploh čitalo in razumelo Marxova dela ali izvlečke iz teh del ali samo katekizem njegovih naukov? To je vendar tako majhen odstotek ljudi, da sploh ni vredno govoriti o njem!

Seveda, tudi mnogo funkcionarjev naših izobraževalnih organizacij se s skrbjo povprašujejo in bridko tožijo, da še ni vsak delavec izučen marksist, zaveden izvrševalec marksističnega hotenja. Dvakrat goreči so v skrbi, da nima zanesljive razredne zavesti delavec, ki ne obvlada jedra Marxovih naukov. Obratno se zopet mnogo praktikov del. gibanja nagiba k mnenju, da pripisujejo množicam, tudi v boju nepreskušanim in nepoučenim siguren inštinkt za proletarsko delo; ti takorekoč obožujejo množice, v marksizmu pa vidijo posebno znanost za voditelje, sv. pismo za posvečene, neke vrste tajni nauk za duhovnike boga »množica«...

Danes, ko delavstvo izzivajo in krvavo zatirajo (v Nemčiji) pod geslom »antimarksizma«, je bolj važno kot kdaj prej, da tudi posamezen delavec ve, kaj pomeni marksizem zanj in v koliko sme samega sebe

imenovati marksista, kaj je prinesel marksizem njegovemu očetu in dedu in kaj bo ali kaj more biti zanj in za tiste, ki pridejo za njim.

Izvor delavskega razreda

Kaj je bil marksizem za nas stare, ki smo pred poldrugo človeško generacijo oznanjali Marxove nauke delavskemu razredu, ki je drugače živel kakor danes?

Moderni delavski razred je nastal po razdelitvi prejšnjega človeštva, radi prodora kapitalizma. Njegovi predniki so bili mestni rokodelci in kmetje z dežele, ki so od rodu do rodu živeli v svoji hiši in se preživljali s svojo lastnino. Hišni oče je bil poglavar družine, najvišji za bogom in cesarjem. V svoji lastni hiši, na svoji lastni zemlji so delali z a s e i n z a s v o j o d r u ž i n o. Če je oče zasadil hruško pri vodnjaku na dvorišču, je mislil na vnuka, ki bo sedel v senci te hruške in užival sad tega drevesa. Sin je bil pri hiši, da je sam postal oče in da je zopet spravil na svet sinove. Kar je delal in ustvaril kot sin, je naredil zato, ker bo to njemu samemu koristilo kot očetu. Vse je imelo določen zmisel in namen, vloga vsakogar je bila jasna. In malokrat so se čule besede obupa: »Ne vem, čemu sem na svetu!« Nič se ni zdelo bolj samo ob sebi razumljivo kakor to — odkod pridemo in kam gremo. »Prišli smo od očeta« — vseeno ali so mislili na nebeškega ali zemeljskega — »postali bomo očetje in se bomo zopet vrnili k očetu, odkoder smo prišli,« — tako v grob staršev kakor v nebeško kraljestvo. In na tej življenjski poti je doživel človek marsikatero srečo, pretrpel je tudi marsikatero bol, toda živel je zase, živel je svoje lastno življenje, v družbi z ljubimi in dragimi — bil je človek.

Ta način življenja in mišljenja je postal brez zmisla za deda ali očeta današnjega delavca, ki sta ga prihod kapitalizma in kaka neprilika odgnala z doma in vrgla na cesto. Človek na cesti — to je brezzmiselno! Ali naj živi od cestnega prahu? Kako naj na kupu kamenja za posipanje ceste igra hišnega očeta? Ali je to hiša? In če unre v obcestnem jarku, daleč od doma, kako naj najde pot k svojemu očetu v družinski grob? Proletarizacija ljudi je naenkrat napravila brezzmiselno tisto, kar je tisočletja imelo dober zmisel. Človek, ki blodi po cesti, odkod prihaja? Kam gre? Nihče ne ve, niti on sam ne. Kdor ne more več odločati sam o sebi, kdor je izgubil svojo objektivno določenost, ni več človek, temveč je mnogo prej kamen spodtike. In tisoči so se ob cestnih jarkih vprašali: »Čemu sem na svetu? . . .« Dejstvo, da so velike množice postale brez posesti, je ustvarilo nov način življenja in s tem tudi nove oblike mišljenja.

Tudi v staromeščanski družbi so bili nemaniči; imenovali so jih reveže in za nje so napravili zaščito revnih in hiše revnih. »Revni stan« in svoji usodi vdan berač se je smatral celó za boga dopadljiv stan. Toda novopečenemu kapitalistu se je zdelo vse to zelo odvratno. On je pobral proletarca s ceste, ga je, često s policijo, spravil v svojo tovarno in je dal njegovemu življenju določilo: »D e l a j z a m e n e!« Kakor se nam danes zdi naravno, da delajo ljudje za druge, tako čudno in nerazumljivo je moralo to biti takrat. Ne delati zase, tega, kar napraviš, dela svojih lastnih rok ne imeti sam, niti prepustiti svojim krvnim dedičem, temveč izročiti p o p o l n o m a drugemu, tujemu človeku, to je bilo proti vsemu tradicionalnemu redu, to je pomenilo uničenje lastne osebnosti, to je značilo, da postaneš zgolj sredstvo, orodje drugega, in pri tem še sovražnega

socialnega nasprotnika. Skromna plača za brezkončen delovni čas je za-
doščala komaj za ohranjenje mišic in živcev, nikakor pa ne, da bi
dala življenju kako radost. To ni bila nikaka družinska plača, — tudi da-
nes še ni kljub vsem socialnim zakonom! — ki bi dovoljevala vzdrževa-
nje žene in vzgojo otrok. Tako delo ne ustvarja samozadovoljstva ... O
takem načinu življenja nista vedela nič sv. pismo in katekizem!

Delo, od paradiza sem kletev greha, da grešni človek v potu svojega
obraza uživa sadove svoje lastnine, je bilo sedaj ločeno od lastnine: eden
je imel le posest in nje sadove, drugi pa samo delo in njega prekletstva.
Trebalo je celega preobrata gospodarske tehnike kakor družabne miselno-
sti, da smo v tej svetopisemski kletvi spoznali blagoslov človeštva, da smo
nad samim delom občutili veselje in ponos. Proletarec, ki ni imel nič, je
sam od sebe odkril vrednost edinega, kar mu je ostalo. Čezmerno nalo-
ženo delo, ki ga je kapitalist zahteval od njega, je vzbudilo v njem na-
sprotje. In tisti delavci, ki so prišli od starega, nekdanj tako umetniškega
rokodelstva, so prinesli s seboj s trudom priučeno, visoko umetnost kvali-
ficiranega dela, in ta jim je bila edino orožje proti samovoljnosti novega
gospodarja.

Nazorno je Marx orisal, kako je kapitalist zlomil umetniški ponos
delavcev: on, ki je razpolagal s celimi delavskimi četami, je razčlenil
vsako delo v enostavne, vedno enake gibe rok in telesa ... Delavec je le
še motor, stroj. Posameznik ne ustvarja več celih izdelkov, ne vidi več
svojega dela in to, kar kot posameznik izvršuje, ni nič drugega kot
groteskno gibanje telesa brez razuma. Za njega samega postane torej
nezmiselno zadnje, kar mu je ostalo — njegovo delo ...

To strašno življenje, to zatiranje vsega človeškega je moralo roditi
edini krik: Hočemo biti ljudje, hočemo biti bratje, hočemo postati svo-
bodna, enotna družba ustvarjajočih ljudi! ...

Kaj je Marx dal delavcem

Karl Marx je dal proletarijatu besedo, ki je izrazila njegovo trpljenje:
in k tej besedi je dal tudi pojme, v katerih more proletarec premisliti svoj
položaj in odnošaje, iz katerih izvira njegovo trpljenje in ki zopet vodijo
iz tega trpljenja. Sama stvar, ki ji je bilo treba dati ime, stvar, ki jo je
bilo treba izraziti v pojmih, stvar, čije odnošaje je bilo treba razložiti, ta
stvar sama je bila proletarijatu znana, ker jo je do-
življal vsak dan in vsako uro! Česar rokodelski mojster, kmet,
intelektualec nikdar ne doživi — saj živi popolnoma drugo življenje —
česar nikdar ne vidi, česar se le z dobro voljo nauči, to je proletarijat ne-
posredno občutil — tako poedinci kakor množica. Občutil je to, kakor
človek občuti lakoto in žejo: lahko si lačen in žejen, čeprav ne poznaš be-
sede in pojma »lakota« in »žeja«.

Karl Marx je ustvaril miselne oblike za nov življenjski način prole-
tarijata. In odtod izvira hitro razumevanje vsake dane besede, ki smo jo
oznanjali množicam svoj čas kot mladi mojstrove učenci. Bilo je, kakor
da bi v brezvezdno noč duše množic nenadoma padel svetlobni žarek,
ob katerem so slepi spregledali, obupani zopet upali in se blodeči znašli.
Kaj vedo o tem tisti, ki se omejujejo na samo čitanje in pisanje knjig! Mi
pa, ki smo v nočnem pogovoru ali med napeto poslušajočimi zborovalci
oznanjali ljudem, ki so obupavali nad seboj in nad svetom, Marxove
nauke kot novo življenjsko vsebino, mi, ki smo soobčutili prebujenje do-

tlej brezdušnih ljudi, ki so končno prejeli dušo, vsebino življenja, zopetno združitev s svetom, mi vemo, kaj je postal Marx delavcu v prvih viharnih časih naše propagande.

In to je bila posebnost tega izobraževalnega dela: delavec, ki nas je slišal, ni potreboval katekizma osnovnih naukov Karla Marxa — tega smo potrebovali le mi študenti in študiranci. Potem ko je delavec čul prvo poslanico, so začele stvari same govoriti: govorila je cesta in oznanjala nauk o brezposelnosti in industrijski rezervni armadi, govoril je vsak stroj in oznanjal nauk o pokornem suženjstvu, v katero je stvar prisilila človeka, vsako izplačevanje mezde je oznanjalo nauk o delu in večdelu, o vrednosti in večvrednosti! In vsaka beseda je sama od sebe šla od ust do ust, vsaka misel je vžigala od človeka do človeka... In miselne oblike, ki so bile pridobljene v tistih dneh, so se v petdesetih letih razširile na ves razred, na otroke in na otrok otroke. Nov razred človeške družbe je našel svoj lasten jezik.

Fundamentalno delo K. Marxa

Nihče ne trdi, da bi bil Marx edini ali prvi socialist. Nauki, ki jih je postavil, so predelava številnih sestavnih kamnov, dobljenih iz preteklih stoletij: v njegovem sistemu je vzdana ne le meščanska ekonomija in nemška filozofija, temveč tudi cela vrsta sijajnih del socialističnih predhodnikov. Bogata miselnost socializma se od Thomasa Mora do Roberta Owna kopiči daleč proč od množic, v drugem svetu, v učenjaških sobah v nepregledno, neurejeno tvarino, daleč od sveta kot oblaki od obnebja. Da bi delavci sami aktivno imeli opraviti s tem socializmom, ta misel je bila tuja vsem Marxovim predhodnikom. Socializem naj bi prišel na svet po Platonovi zamisli kot svobodna ustvaritev tistih, ki vladajo svet, kot delo, združenih kraljev in filozofov. Ni manjkalo resnih in globokih kritikov kapitalističnega sistema in tudi ne mojstrskih spisov o tem, kako je ta sistem direktno nasprotje vsakemu razumu in vsaki pravičnosti. Prav radi tega kričečega nasprotja je bila tem predhodnikom popolnoma tuja misel, da je sedaj obstoječi gospodarski način v zvezi s socializmom. Njihov socializem je bil svet angelov; predpogoj njihovega socializma je bila nesebičnost vladajočih ali vsaj enega milijonarja... Pred Marxom je bil socializem predmet študija v učenjaških sobah in tema pogovorov med prosvetlenci v salonih bogatašev. Celó za Roberta Owna je bil socializem eksperiment v blagor delavcev, toda nikaka naloga za delavski razred sam; Owen je kot tovarniški ravnatelj s socialističnimi reformami napravil pozornost vzbujajoče poskuse in jih kazal kraljem in ministrom, da bi jih vzpodbudil k posne-manju.

In fundamentalno duhovno dejanje Karla Marxa je: nasprotje obstoječega do socialističnega gospodarskega reda ga ni oviralo, da bi spoznal, da se socialistični red pripravlja v samem kapitalističnem redu in da je živa sila, ki nosi v sebi in pripravlja nov red — delavski razred! Marksizem — je oznanilo proletarijatu, da ima kljub vsemu svojemu ponižanju svetovno zgodovinsko misijo, da uresniči čudovito kraljestvo filozofov, socializem...

To spoznanje je preneslo socializem iz višin ideje v delavnice, v podstrešne sobe in kletna stanovanja proletarijata, to je napravilo socializem iz miselne igre v cilj hotenja množic in dalo najnižjemu razredu

poklic, da prenovi svet in da zopet povede človeštvo iz globokega ponižanja! Ta preokret kot blisk osvetljuje vse zmede in nasprotstva današnjega gospodarskega reda ...

Ta preokret v zgodovini vsega socialnega mišljenja se je izvršil po Marxovem nauku. Tudi drugi znanstveniki so slutili in oznanjali svetovno-zgodovinsko poslanstvo delavskega razreda — pa je njihovo ime komaj prišlo med množice. Ta mislec pa, ki je združil s teorijo socializma teorijo o praksi razrednega boja, je moral biti hkrati borec, moral je služiti znanosti in se hkrati boriti v delavskih vrstah. Da se je boril in trpel z ramo ob rami, o tem priča njegovo čudovito življenje. Tako je s svojo osebo in s svojim naukom ugladil nasprotje med znanostjo in ljudstvom, ki sta si stoletja stala nasproti sovražno in brez medsebojnega razumevanja. In to ni bilo tako enostavno! Ali si je bilo mogoče misliti nevarnejšega sovražnika delavskega razreda, kakor je bila baš znanost? Znanost je v službi kapitalizma iznašla stroj za strojem, proletarizirala vedno več ljudi in vedno bolj nadomeščala delo proletarcev! In ista znanost naj se pridobi sedaj za proletarijat? Proletarec začetnih časov živi duhovno še v kmečko-meščanskem življenju, preklinja svoje novo življenje in hrepeni nazaj po starem gospodarskem redu. Podobno doživljamo zopet danes pri novem proletarijatu, ki ga je ustvarila sedanja kriza. Čim bolj se vživlja, tem bolj ga zajema in prevzema občudovanje tehnike, tem težje muči njegove možgane nasprotstvo: ta tehnika prihranjuje delo, zvišuje mojo delovno muko in je vendar čez vse mere sijajna! To stalno spreminjanje tehnike — odkod prihaja in kam vodi? Tako nastane za delavca ponovno vprašanje po zadnjih vzrokih in ciljih — ne iz filozofske spekulacije, temveč iz stiske življenja, kot življenjsko vprašanje. In Marx mu tudi tu prvi daje odgovor. Marx ne opisuje samo kapitalistične družbe, kakršna je, temveč podaja tudi zakon njenega razvoja: vedno večje kopičenje kapitalov na eni in mezdnih delavcev na drugi strani pomeni napredujoči kapitalizem na eni in napredujočo socializacijo na drugi strani! In to spreminjanje, ki se dogaja v obliki valov ciklične nadprodukcije in krize, se ne more drugače končati kakor v ureditvi gospodarstva po nekem določenem načrtu — z zmago socializma. Za delavski razred se bori zgodovinska potreba, znanstveno utemeljen zakon človeškega razvoja.

In zopet se vse to, kar razlagamo tu in kar razbere učenjak iz statističnih tabel, nazorno odigrava pred delavcem, vse to postaja njegova osebna usoda z vsakim novim strojem, z vsakim produkcijskim zastojem v krizi, z vsako novo ustanovitvijo in z vsakim polomom podjetja ... Igro strojev, čudo tehnike gleda z radovednimi očmi, polnimi pričakovanja. S ponosom zre na storitev železnih gigantov in se smehlja nad omejenim obratovalnim načinom starih; neha hrepeniti nazaj. Občudovanje vzbujajoča preciznost, stroga usmerjenost, natančni tovarniški red mu vsiljujejo pozornost. In povsod v gospodarstvu in življenju prične zahtevati racionalni obrat. Vse moderno, vse racionalno, tudi v občini in državi! Povsod znanstveno metodo — tudi v šolo in v urad! Nobenega ozira na neumne tradicije, nobenega kompromisa z neracionalnim! Goreče navdušenje za znanost in tehniko, goreče stremljenje po spremembah, reformah je nezogibna posledica stalnega revolucioniranja njegovih možganov.

In kakor stroj vsak dan pred njegovimi očmi dela nemogoče za mogoče, tako ga navdaja trdna vera, da človeku ni nič nemogočega in da človeškemu hotenju ni nič nedosegljivega. Vse doseženo ga dviga, vse

žamujeno ga upogiba. Ni krivda znanosti in tehnike, temveč gospodarski red je kriv, da sredi preobilja stradajo množice. Kot posameznik — ve že davno — ne zmore nič proti temu nezmislu, kot »celotno delavstvo« se začenja postavljati v bran; in zato se mora kot »celotno delavstvo« organizirati v vsakem posameznem obratu, v vsaki panogi, po vsem svetu. Proletariat se mora »konstituirati kot razred sam zase«. »Proletarci vseh dežel, združite se!« Od Marxa ve, da se mora združiti, in zato hoče to d v a k r a t: iz instinkta in iz spoznanja. Tedaj pa marksizem ni le miselna vsebina proletarijata; temveč njegova živa volja... In tako je po Marxovi besedi proletarec po popolni izgubi človečanstva zopet odkril in pridobil človečanstvo, pridobil je zopet tudi soglasje celotne svetovne slike z življenjem poedincev. Nov svet smo sprejeli v naročje zgodovine in čakamo na uro, ko se bo ta svet uresničil v življenju, ki bo vzvišenejši in lepše nego ves svet pred njim.

Marksizem se ne da ubiti

Marksizem hočejo ubiti — toda Marxov nauk je način proletarske miselnosti, postal je vsebina njegove volje in obstoj nauka v knjigah se je spremenil v življenjsko obliko konstituiranega razreda. Delavske množice so polne silnega stremljenja ne zato, ker je nekoč živel neki Karl Marx in umrl pred petdesetimi leti in zapustil neke knjige, temveč zato, ker trpé, ker je njihovo sedanje življenje za vsakega posameznega ničevno in nezmiselno, množice so polne hrepenenja, ker morajo biti! Morajo, tudi če bi jim kdo prepovedal! In cilj njihovega stremljenja je načrtno, družabno gospodarstvo, ker drugega cilja imeti ne morejo. Kakor mora človek brez strehe nad glavo vendarle stanovati in zato zahtevati javno gradnjo stanovanj, prav tako mora delavski razred kot celota stremeti po novem in popolnem družabnem redu: ta red je pred njim kot cilj, toda ta cilj ima že svojo kal v današnjem gospodarskem redu in čaka le na dejanje delavskega razreda...

V bistvu vzeto je torej Karl Marx že davno proniknil v realno življenje in stremljenje proletarijata in postal neločljiv kos njegovega življenja. Petdeset let po njegovi smrti se dejansko ni izgubilo! Njegov duh živi v vseh nas kot abeceda, ki je bila ustvarjena v pradavni dobi in živi skozi tisočletja do naših dni.

Tako je bil marksizem ob smrti svojega stvaritelja iskra ne samo za nas mlajše, temveč za proletarijat sveta je bil iskra, ki užiga plamen po vsem svetu. Za svet, ki svetlo gori, iskra nima več istega pomena. In tako gre danes naloga podučevanja marksizma po drugih metodah. Med apostolom prakrščanstva in kateheti priznane cerkve, med prvimi cerkvenimi očeti in današnjimi profesorji teologije je razlika. Primera seveda šepa, ker marksist ne uči veroizpovedanja, temveč znanstven sistem; ta primera naj samo nazorno pokaže, da različne zgodovinske dobe zahtevajo različne metode.

Delavskim plastem, ki v drugi in tretji generaciji spadajo k proletarijatu, tem plastem, ki so takorekoč podedovale razredno zavest, ne morejo razlagati marksizma vizionarni apostoli, temveč dobro podučeni misleci in učitelji. Tudi za zavednega proletarca je neizmerno važno, da z vso jasnostjo spozna to, kar z vso določnostjo čuti. Gotovo si bo le odlomek množice pridobil to spoznanje, sigurno znanje; toda čim večji je ta odlomek, s tem večjo sigurnostjo cilja se bojuje boj. Tudi v tem slučaju

se ne more enostavno ponavljati nauk, kakršen je bil pred eno človeško generacijo. Naloga marksizma v današnjih dneh je, da se z marksističnimi metodami osvetljuje nov položaj proletarijata.

Meščanski svet sam si je kljub vsemu zanikavanju prisvojil marksistične metode za svojo lastno orientacijo o kapitalističnem gospodarstvu — meščansko »raziskavanje konjunktуре« dela v devet desetinah z Marxovimi spoznavnimi sredstvi. Sami se ne morejo osvoboditi vpliva tega misleca, še manj pa morejo uničiti vpliv njegovega nauka na množice, razven, če uničijo delavski razred sam. To pa je baš tisto, kar v svoji najgloblji notranjosti hočejo, pa tega ne upajo izreči. Uničenje delavstva kot razreda, s tem da razdró vse čudovito organizacijsko zgradbo, ki si jo je delavstvo v petdesetih letih po Marxovi smrti zgradilo s svojimi strokovnimi, kulturnimi in drugimi organizacijami, in ne pustiti nič drugega kakor nemega posameznega delavca brez vsake pomoči in usmerjenosti! Toda stoletje duhovnega preobrata so zamudili, prezrli in zanikavali — prepozno prihajajo.

Za nas, njegove učence, je njegov nauk prav tako mlad kakor prvi dan. Ta nauk nam ni knjižna učenost; kar nas posebno druží z Marxom, je človek, ki uči: za ustvarjajočo soglasnost znanosti in dela, mišljenja in dejanja, raziskavanja in boja. Oseba Karla Marxa je živ vzor, vidno utelešenje njegovih idej. On ne pripada nobeni sekti ali šoli, nobenemu krogu posvečenih, pripada celotnemu proletarijatu sveta in slika njegove levje glave ostane vselej in za vse čase vtisnjena v možgane in srca vseh delovnih ljudi.

(Skrajšan prevod razprave v letošnjem »Kampfu«)

Talpa, Karl Marx kot organizator delavstva

(Iz zgodovine Internacionalne delavske asociacije)

Karl Marx je bil v svojem najglobljem bistvu predvsem znanstvenik. Živel je tipično življenje znanstvenika, vendar revolucionarnega znanstvenika: njegov prostor je bilo stanovanje in pa knjižnica, kjer je predsedel po cele dneve v tihí izolaciji, študiral in neumorno zbiral gradivo za svoja znanstvena dela, ki je z njimi utemeljil moderni socializem. Vendar pa študij ni bila edina smer njegovega dela: zmeraj je pazno zasledoval vse sodobne politične in gospodarske dogodke, jih analiziral in pisal — zlasti v 50tih letih — o vseh teh problemih članke, kar mu je nudilo pičel vir dohodkov, da je lahko vsaj za silo in z Engelsovo pomočjo preživel sebe in svojo družino. Tretja smer njegovega plodonosnega dela pa je bila, da je skušal svoje ideje tudi praktično izvesti, in tako je postal ta znanstvenik tudi organizator delavstva. In nikjer se nam Marx ne pokaže bolj jasno kot človek kakor uprav pri tem svojem delu.

Kot organizator je začel delati Marx med proletarijatom že v dobi svojega izgnanstva v Bruslju (1845—1848). Belgija je veljala v tej dobi za vzor meščansko demokratične države, zato se je prav tu zbralo leta 1847 mnogo pristašev socializma, ki so iz Bruslja razpredli svoje niti na vse strani. V zapadni Evropi je eksistirala že od l. 1832 tajna zveza pristašev socializma, ki se je v kljub svoji tajnosti vzdrževala vsakršnih

zarotniških naklepov in je imela predvsem propagandne namene. Marx je stopil vanjo l. 1847, ko je izpremenila svoje ime iz »Zveze pravičnih« v »Zvezo komunistov«, ¹⁾ ter je javno nastopal s predavanji, obenem pa zbog svojih znanstev po Porenju in Parizu vzdrževal zvezo s tamošnjimi pristaši, dočim je Engels vzdrževal zvezo z Anglijo. Ko je nastopilo revolucijsko leto 48, je Marx povsem zapustil svojo študijsko sobico in se vrgel v sredo revolucionarnega vrvenja — najprej v Parizu, pozneje v Nemčiji, bil pa je celo tudi na Dunaju.

Pravo svojo organizatorično silo pa je pokazal Marx v »**Internacionalni delavski asocijaciji**«, ki je znana tudi pod imenom: I. internacionala. Reči smemo, da je bil njen pravi duševni voditelj uprav Marx in velik del dela zanjo je opravil uprav on.

Namen pričujoče razprave ni toliko, pokazati celotno delo te prve javne delavske mednarodne organizacije, kolikor Marxov delež v njej.

1. Gospodarske in politične razmere v 50tih in v začetku 60tih let

Po revolucionarnem letu 1848 je zavladala po vsej Evropi reakcija. Revolucija 1848 je bila meščanska revolucija: njen namen je bil — vsaj v Nemčiji in Avstriji — strmoglavljenje preperlega fevdalističnega družabnega reda, ki je oviral razmah mladega kapitalizma, dočim je nastala revolucija v Franciji, kjer je bil fevdalizem že odpravljen v veliki revoluciji ob koncu 18. stol., predvsem iz borbe industrijskega kapitala proti finančnemu, ki je vladal pod Luisom Philippom (1830—1848) in spravil Francijo s svojo špekulacijsko vrtoglavostjo na beraško palico. Revolucije se je udeležil sicer povsod tudi proletarijat; vendar pa je samostojno nastopil za svoje zahteve samo julija v Parizu, dočim je podpiral i v Nemčiji i v Avstriji meščansko revolucijo, ki je videl v njej povsem pravilno stopnjo višje v razvoju. Uprav proletarijat je bil tisti razred, ki se je predvsem bil po barikadah, vendar je izšel iz revolucije — praznih rok.

Avstrijsko in nemško meščanstvo se je kaj hitro ustrašilo naraščajoče povodnji od spodaj, zballo se je za svoje interese ter začelo uvajati »red in mir«. Sklenilo je mir s fevdalci — zato vsa fevdalistična navlaka v tej dobi še ni bila v obeh državah odpravljena. Oba razreda sta si delila vladno in tako se je zgodilo, da je stopil v avstrijski kabinet kneza Schwarzenberga meščanski revolucionar advokat Aleksander Bach, ki je še marca po dunajskih ulicah vihtel zastavo revolucije in naperjal samokres na kanclerja Metternicha, v Prusiji pa so zopet zavladali junkerji, ki so našli pozneje svoj najvišji izraz v državniku Bismarcku. Tudi v Franciji se je meščanstvo kmalu zbgalo in izklicalo za predsednika republike Luisa Bonaparta.

Vse celinske države so tekmovalle sedaj med sabo, katera izmed njih bo preje in temeljiteje odpravila vse pridobitve revolucije. V Nemčiji je zavladala duhomorna tišina, v Avstriji je Franc Jožef I. razgnal državni zbor, oktroiiral ustavo, a končno tudi njo 31. decembra 1851 odpravil. Nekaj sličnega se je zgodilo v noči od 1. do 2. decembra istega leta tudi v Franciji: Louis Napoleon je razpustil parlament, dal aretirati

¹⁾ Pripominjam, da je imela v tej dobi beseda »komunist« drugačen pomen nego dandanes.

republikance, med njimi znanega pisatelja Viktorja Hugoja, čez leto dni (2. dec. 1852) pa si je posadil kot Napoleon III. cesarsko krono na glavo.

Samo ena večja država je bila v Evropi, ki se je kontrarevolucija ni dotaknila in kjer je vladala nekoliko večja svoboda. Ta dežela je bila Anglija, klasična dežela kapitalizma, ki si je ustvaril z angl. parlamentom močno sredstvo svoje vlade proti fevdalcem. Prav zato so v mraku 50tih let našli revolucionarji vseh dežel (Francije, Nemčije, Avstrije, Ogrske, Italije, Poljske in Rusije) tu varno zatočišče, kjer so preživeli dolga leta v pričakovanju novih podvigov, ki pa jih nikakor ni hotelo biti. Junija 1849 je prispel v London tudi Karl Marx, ki je živel sedaj vse desetletje reakcije samo znanosti in pisanju člankov za »New Yorker Tribune«.

50ta leta pomenjajo sicer v polit. ozirih dobo najhujše reakcije, vendar se je prav v njih industrija silno razvila. Razni vladarji so sicer vladali popolnoma absolutistično, toda iskali so zaslonbe v meščanstvu, ki so mu dali v gospodarstvu povsem svobodne roke; s tem je bila po profitu stremeča industrija popolnoma zadovoljna in se ni pulila za vlado, ki jo je prepustila vladarjem. Silen razvoj industrije je pospešilo predvsem dejstvo, da so odkrili v začetku 50tih let v Kaliforniji velike množine zlata, kar je povečalo zlate zaloge državnih bank in započelo dobo silne gospodarske prosperitete. Anglija se je v tej dobi začela razvijati v kolonijalno silo prve vrste — proti koncu 50tih let je začela graditi znameniti sueški prekop, ki bi jo naj po najkrajši morski poti zvezal z Indijo —, obenem pa je postala tudi učiteljica v industriji za vso Evropo²⁾: Kjerkoli so se zidali vodovodi, predori ali postavljale Martinove peči, povsod so vse to zidala angleška podjetja. — V Nemčiji so izboljšali predvsem delovno tehniko, uvedli so nove stroje v produkcijski proces, celotno industrijo pa postavili na znanstveno bazo. Razvoj industrije v Nemčiji je šel predvsem v smeri železne in jeklene industrije. — V Franciji se je razvila zlasti luksuzna industrija. Vzrok temu moramo iskati v izklicanju Napoleona III. za cesarja, kajti sedaj se je vrnilo v Pariz monarhistično plemstvo, ki je izdalo mnogo za dragocenosti — prav tako pa tudi dvor. Prav zato so glasovali malomeščani za cesarstvo. Izmed industrijskih panog se je razvila predvsem industrija svile.³⁾

Toda, kakor zmeraj, se je tudi to pot doba industrijske konjunktore zaključila z močnim mačkom: l. 1857 je nastopila gospodarska kriza, ki se je pričela najprej v Ameriki, jeseni istega leta pa se je pojavila tudi v Angliji in Nemčiji. Povsod je nastopila nadprodukcija, povpraševanje in z njim vred cene so začele padati, menic in zapadlih obresti ni mogel nihče več plačevati in posledica so bili bankroti. Ta kriza je bila posledica vse prehitro naprej stremečega meščanstva, ki ga je zgrabila prevelika želja po hitrem obogatenu.

Marx in Engels sta si od te krize mnogokaj obetala, upala sta celo v revolucijo. Toda revolucija ni nastopila, kajti kriza ni bila tako silna, da bi dvignila proletarijat, ki se še ni mogel odpomoči od udarcev, zadanih mu l. 1848. Razen tega mu je reakcija na evropskem kontinentu razbila tudi vse organizacije, ki bi se nanje lahko naslonil: saj je uprav nemška reakcija z znamenitim komunističnim procesom v Kölnu, zadala »Komunistični zvezi«, glavni delavski organizaciji, smrtni udarec (1852).⁴⁾

²⁾ Heinrich Cunow, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte (J. H. W. Dietz, Berlin 1931) 4. zv. str. 302.

³⁾ Cunow 254/55.

⁴⁾ Franz Mehring, Karl Marx, (Leipzig 1923, 4. izdaja) str. 222 i. sl.

Vendar pa sta imela prav silni gospodarski dvig do l. 1857 in pa nje-
mu sledeča kriza druge posledice, ki niso bile nič manj važne in ki so
bile v bistvu povsem revolucionarnega značaja. Kako to?

L. 1859 je izdal Marx knjigo

»Kritika politične ekonomije«,

ki pravi v njenem predgovoru sledeče:⁵⁾ »V družbeni življenski produkciji
pridejo ljudje v določene, nujne, od svoje volje neodvisne razmere, v pro-
dukcijske razmere, ki ustrezajo določeni razvojni stopnji njihovih materi-
jelnih produktivnih sil. Celotnost teh produkcijskih razmer tvori gospo-
darsko zgradbo družbe, realni temelj, nad katerim se dviga pravna in
politična nadstavba Z izpremembo gospodarskega temelja se pre-
vrne počasneje ali hitreje tudi vsa ogromna nadstavba.«

Videli smo zgoraj, kako silno se je razvil kapitalistični način pro-
dukcije v tistih 50tih letih, ko je vladal po vsej celinski Evropi takozvani
bonapartizem. Vkljub temu, da so vlade dajale temu razvoju koncesije,
vendar pa je prav ob koncu 50tih let prišel čas, ko politične nadstavbe,
kakršne so predstavljali vladni sistemi, niso več ustrezale silnemu razvoju
kapitalizma, ki je želel še silnejšega razmaha. Politična nadstavba se je
začela majati, in česar ni dosegla revolucija 1848, to je dosegel sam raz-
voj: absolutizem je začel propadati, meščanstvo si je ustvarilo parlamen-
te kot sredstvo za zakonodajo, ki naj razvoj pospeši.

Obenem pa je iskal meščanski razred še širšega polja za svoje udeje-
stvovanje. In prav to mu je bilo utesnjeno zlasti v Nemčiji, ki je bila raz-
cepljena v nebroj malih držav in kneževin z mnogobrojnimi carinskimi
pregrajami, kakor tudi v Italiji. Meščanski razred je torej začel stremeti
po večjih državnih tvorbah in si je zapisal na prapor: zedinjenje svojih
narodov v enotne državne tvorbe. Tako je v začetku 60tih let na novo
vzplamtela nacionalna ideja. Pripomniti pa je treba, da se je meščanstvo
upiralo zedinjenju, ki bi vzraslo od spodaj, boječ se proletarskih množic,
zato je ponujalo krone raznim vladarskim hišam, pričakujoč zedinjenja
od njih in od — vojn.

Ta razvoj se je pričel kazati najprej v Italiji. Tu sicer kapitalizem še
ni bil razvit, vendar pa je živelo po starih italijanskih mestih meščanstvo,
ki se je tudi hotelo razviti in slediti splošnemu razvoju, a so ga pri tem
ovirale tuje nadvlade, v severni Italiji zlasti avstrijska, ki je s silo ti-
ščala kvišku stremeče meščanstvo ob tla. Voditelja italijanskega me-
ščanstva sta bila Mazzini, ki je bil revolucionarnejši in je zahteval repu-
bliko, in Garibaldi, ki je bil za monarhijo, upajoč rešitve od sardinskega
kralja Viktorja Emanuela. Toda sama Sardinija je bila preslaba, da bi
se bojevala z Avstrijo, zato se je obrnila za pomoč k Napoleonu III. Go-
spodarska kriza 1857 je povzročila med francoskim meščanstvom in pro-
letariatom močno nezadovoljstvo, mrmrale pa so tudi kmetiške mase,
zato se je Napoleon tem rajši odločil za vojno proti Avstriji. V premirju
v Villafranki (nov. 1859) je Avstrija odstopila Sardiniji Lombardijo, po
plebiscitu 1860 so se ji pridružile še Toskana, Parma in Modena, Gari-
baldi pa je zavojeval južno Italijo in jo položil pred prestol Viktorja
Emanuela. Zedinjenje Italijanov je bilo tako — vsaj v glavnih obrisih —
dovršeno in sicer »od zgoraj«.

⁵⁾ Karl Marx, Zur Kritik der politischen Oekonomie (Herausgegeben von Karl
Kautsky, Dietz Nachfolger, Berlin 1924) str. LV.

Tudi v Nemčiji je kriza l. 1857 povzročila narodnostno gibanje. Nemško meščanstvo je zahtevalo počasen razvoj k zedinjenju ter je dokaj časa nihalo med Habsburžani in Hohenzollernci — v strahu, da se množice delavskega razreda ne prebude. Nemški meščanski ideal je bila v tej dobi Anglija. Zedinjenje večjega dela nemškega naroda je bilo nato postopoma dovršeno do l. 1871.

Močno revolucionarno gibanje pa se je pojavilo ob koncu 50tih in v začetku 60tih let na vzhodu, v Rusiji in Poljski. Krimska vojna l. 1854/55 je povzročila med ruskimi masami močno nezadovoljstvo in 13. dec. 1859 piše Marx Engelsu⁶⁾: »V Rusiji gibanje bolj napreduje kakor v vsej ostali Evropi. Konstitucionalno plemstvo se bori proti carju, kmetje pa proti plemstvu. Končno je moral Aleksander tudi spoznati, da nočejo Poljaki prav nič slišati o kakem zlitju s slovansko-rusko narodnostjo... V naslednji revoluciji bo revolucionirala — rada ali nerada — tudi Rusija.« To močno revolucionarno gibanje je skušal zavreti car Aleksander II. (1855—1881) z reformami: »osvobodil« je kmeta na ta način, da se je moral odkupovati za dobo 49 let z dajatvami državi, omilil je cenzuro, dal občinam samoupravo, obenem pa pomilostil mnogo političnih kaznjencev. — L. 1863 so se uprli Poljaki, toda njihovo vstajo je general Muraviev krvavo zatrl. Vsaki ponesrečeni revoluciji sledi reakcija; to se je zgodilo tudi v Rusiji. L. 1865 je car ukinitel svobodo tiska, občine (zemstva) je postavil pod kontrolo guvernerjev, politične kaznjence pa je zopet začel pošiljati v Sibirijo.

Še en važen dogodek se je zgodil v začetku 60tih let, namreč vojna severnih ameriških držav proti južnim (ob severni obali Mehikanskega zaliva); v tej vojni je Lincoln 1. januarja 1863 odpravil suženjstvo, ki je zlasti cvetelo na bombažnih plantažah v južnih predelih današnjih USA.

Po vsem tem smemo reči, da pomenjajo 60ta leta v evropski zgodovini začetek nove, svobodnejše dobe. Meščanstvo je vzpostavilo parlamentarizem, prebujati pa se je pričel tudi proletarijat. Reakcionarna doba 50tih let je zatonila. Splošni položaj je prav dobro presodil Marx, ki je pisal 11. januarja 1861 Engelsu⁷⁾: »Po mojem mnenju je največje, kar se sedaj dogaja na svetu, na eni strani ameriško gibanje sužnjev..., na drugi strani gibanje sužnjev v Rusiji. Tako se je socialno gibanje znova otvorilo na zapadu in vzhodu. Vse to v zvezi s polomom v Srednji Evropi utegne postati grandiozno.«

Tako je prišla tudi za Marxa doba, ko je zapustil svojo izolacijo ter stopil med proletarijat, čigar organizator je postal z ustanovitvijo Internacionalne delavske asocijacije.

2. Ustanovitev Internacionalne delavske asocijacije

Razvojne stopnje delavskega gibanja sta Marx in Engels prav precizno in jedrnato označila v »Komunističnem manifestu« (1848), kjer pravita sledeče:⁸⁾

Spočetka se bore posamezni delavci, nato delavci iste fabrike, nato delavci iste stroke v istem kraju proti posameznemu meščanu, ki jih izkorišča. Ne na-

⁶⁾ Pisma, ki sta si jih pisala Marx in Engels, citiram po najpopolnejši izdaji: Karl Marx, Friedrich Engels, Historisch-kritische Gesamtausgabe (Marx-Engels Verlag Berlin). Uredila: Bjazanov in Adoratskij. Obsegajo 4 debele knjige. Pisma citiram odslej po številkah. Gorenje pismo ima številko 634.

⁷⁾ pismo 637.

⁸⁾ Das Kommunistische Manifest (Dietz Nachfolger, Berlin 1928., 8. izd.) str. 33/34.

padajo pa samo meščanskih produkcijskih razmer, napadajo tudi sama produkcijska sredstva; uničujejo tuje blago, ki dela konkurenco, razbijajo stroje, zažigajo tovarne, skušajo si zopet priboriti položaj srednjeveškega delavca, ki je že minul.⁹⁾

Na tej stopnji predstavljajo delavci preko vse dežele raztreseno in radi konkurence razbito množico. Da se začno delavci združevati v množice, še ni posledica njihovega združevanja, nego posledica združitve meščanstva, ki mora celotni proletarijat razgibati, da doseže svoje politične smotre, in ga tudi še lahko razgiba. Na tej stopnji se torej ne bore proletarci zoper svoje sovražnike, temveč zoper sovražnike svojih sovražnikov, zoper ostanke absolutne monarhije, zoper veleposestnike, zoper meščane, ki se ne pečajo z industrijo, zoper malomeščane. Celotno zgodovinsko gibanje je tako osredotočeno v rokah meščanstva; vsaka, na ta način pridobljena zmaga, je meščanska zmaga.

Toda z razvojem industrije se ne pomnožuje samo proletarijat; razmere ga stiskajo v večje množice, njegova moč narašča in jo tudi bolj občuti. Interesi, življenjski položaj v proletarijatu se zmeraj bolj izenačujejo, ker stroji bolj in bolj zabrisujejo razlike v delu in ker znižujejo mezdo skoraj povsod na isti nizki nivo. Naraščujoča medsebojna konkurenca meščanstva in iz tega sledeče trgovske krize povzročajo, da postaja delavska mezda zmeraj bolj kolébava; stroji se zmeraj hitreje razvijajo in neprestano izpopolnjujejo in to povzroča negotovost celotnega delavčevega življenjskega položaja; nasprotstva med posameznim delavcem in posameznim meščanom dobivajo zmeraj bolj značaj nasprotstev dveh razredov. Delavci začno ustanavljati koalicije proti meščanstvu; združujejo se, da bi si priborili svojo mezdo...

Od časa do časa zmagajo delavci, toda samo začasno. Bistveni rezultat njihovih bojev ni neposredni uspeh, marveč združitve delavstva, ki se zmeraj bolj in bolj širi. Slednje pospešujejo naraščajoča prometna sredstva, ki jih proizvaja veleindustrija in ki vežejo delavce različnih krajev med sabo. Potrebna pa je samo vez, da se mnogi krajevni boji, ki so povsod istega značaja, osredotočijo v nacionalni,¹⁰⁾ razredni boj. Vsak razredni boj pa je politični boj. In zvezo, ki so zanjo potrebovali srednjeveški meščani radi slabih potov stoletja, ustanove moderni proletarci z železnicami v malo letih.

To organizacijo delavstva v razred in s tem v politično stranko razbije vsak hip zopet konkurenca med samimi delavci. Toda zmeraj znova vstane, močnejša, trdnejša, silnejša...

V 60tih letih je razvoj dosegel že tisto stopnjo, ko se je začel proletarijat posameznih dežel združevati v enotno organizacijo, ki jo je predstavljala takrat Internacionalna delavska asociacija. Zato ta asociacija ni bila mrtva tvorba, temveč je vzrasla iz živih potreb. Prvo pobudo je dala zanjo sama konkurenca med delavci. Okrog l. 1860 se je začelo namreč v angleških strokovnih organizacijah (Trade union) živahno gibanje za izboljšanje mezd in delovnih razmer. Kakor hitro pa so se začele stavke, so pričeli angleški industrijalci uvažati inozemske (nemške, belgijske, francoske) delavce, ki so skušali z njimi že v kali zatreti in onemogočiti vsako mezдно gibanje.

Odrava konkurence je že sama po sebi zahtevala delavsko internacionalno organizacijo in reči smemo, da se je v modernem delavskem gibanju že kaj zgodaj pokazala tendenca po internacionalnosti. Pri tem pa je treba pripomniti še nekaj drugega! Tudi revolucionarno meščanstvo je v francoski revoluciji proglašalo načelo bratstva med narodi, kar pa ni uspelo. Kapitalistični način produkcije ustvarja moderne države, v njih

⁹⁾ To, prvo stopnjo razredne borbe, ki jo smemo imenovati reakcionarno, ker skuša zasukati kolo zgodovine nazaj, srečujemo v drugem desetletju preteklega stoletja v Angliji in pozneje tudi med šlezijskimi tkalci. Imenuje se ludizem po Ludu, ki je med prvimi agitiral za tak način borbe. To dobo bi najbolje označili z dobo »rušilcev strojev«. Nekaj sličnega — vsaj deloma — se dogaja danes tudi v Indiji, kjer se upajo Indijci s povratkom v preteklo produkcijske razmere rešiti angleškega imperializma. — Op. člankarja.

¹⁰⁾ nacionalni — tu v tem pomenu, da obsega vso deželo ali državo.

pa tira narodnostna nasprotja do zostritve, dočim vrhu tega še preoblikuje narode po svoji podobi. Prav v tem nasprotju moramo iskati vzrok, da meščanstvo ne more ustvariti bratstva med narodi: medtem ko je namreč pridigovala industrija svobodo in mir, je napravila iz vse zemeljske krogle pravcato vojno taborišče.

Toda tudi internacionalno tendenco v delavskem razredu so v 60tih letih močno ovirala nacionalna stremjenja in jo križala. Pozabiti namreč ne smemo, da je bila ta doba doba stremjenja Nemcev in Italijanov po enotnih državah. Zato ima nemško in italijansko delavsko gibanje v 60tih letih močan nacionalni priokus. To pa seveda ne velja za Francijo, najmanj pa še za Anglijo, ki je postala središče svetovne trgovine, in zato se ne smemo čuditi, da je prav v Angliji nastala prva pobuda za internacionalno delavsko asociacijo.

Internationalna delavska organizacija je bila nekaka strešna organizacija, centrala za vse delavske skupine in šole po raznih deželah. Preden preidemo na samo ustanovitev I. internacionale, si hočemo zato v glavnih obrisih predočiti, kakšne smeri so vladale v delavskem gibanju po posameznih deželah.

Izmed celinskih dežel je imela še najboljše gibanje **Francija**. V njej je sicer bonapartistični absolutizem uničil strokovno in politično organizacijo delavstva, tako da je zapadlo slednje v predrevolucijsko sektantstvo, vendar pa se dajo ločiti v njem dve smeri: **revolucionarna smer**, ki jo je zastopal Blanqui, ki sicer ni imel jasnega političnega programa, a je skušal z organizacijo pučev zavzeti oblast; druga smer je bila **socialistična**, ki jo je zastopal Proudhon. Ker je bila internacionala v prvi dobi precej prežeta s proudhonističnimi idejami, je potrebno, da se z njimi pobliže seznanimo.

Proudhon¹¹⁾ (1809—1865) je bil prav za prav eden prvih utemeljiteljev anarhizma. Bóril se je zoper zasebno lastnino s stališča pravičnosti, zametoval pa je tudi skupno lastnino, češ, da bi v njej slabši izrabljali močnejše. Proudhon si je ustvaril lastno vrednostno teorijo. Glavnega zla ni videl v kapitalistični produkciji, nego v denarju in obresti, ki sta po njegovem mnenju kriva obogatenju redkih posameznikov, na drugi pa obubožanju širokih mas. Šele ko bosta denar in obresti odpravljena, bo medsebojna izmena blaga pravična. Obe zli je skušal Proudhon odpraviti s posebno banko, ki bi naj vanjo producenti prinašali produkte in dobivali zanje bone, ki bi zanje dobili kako drugo blago, pri čemer bi vsak profit odpadel. Od svoje banke je Proudhon pričakoval, da se bodo krog nje polagoma zbrali vsi konzumenti in producenti. Tako bi postal denar odveč — glavno zlo bi bilo odpravljeno. Praktični poizkus s tako banko je skušal napraviti Proudhon l. 1849, vendar do ustanovitve ni prišlo, ker je oblast Proudhona — zaprla. »Goli slučaj je tako preprečil osrečitev človeštva,« pripominja Marx ironično.

Ko bi bil odpravljen denar in urejena i produkcija i konzum, bi postala vsaka oblast nepotrebna. Tako bi nastopil anarhizem, kakor ga obrazložuje Proudhon v knjigi »Idée générale de la Révolution«. Namesto zakonov, ki so obvezni za vse, bi nastale svobodne pogodbe med posameznimi gospodarskimi skupinami. Proudhon je rekel: »Moj načrt banke

¹¹⁾ Podatke posnemam iz: Handwörterbuch der Staatswissenschaften (Izdali Conrad, Elster, Lexis in Loening, Gustav Fischer Verlag, Jena 1910, 3. izd.) 6. knjiga str. 1249—1254. Tam najde čitatelj tudi seznam vseh Proudhonovih sila mnogoštevilnih knjig, brošur, spisov in člankov.

ni bil nič drugega nego izjava, da je državna oblast izgubila pravico do eksistence. Predlagal sem ustanovo, katere posrečitev bi imela posledico, da bi se dal ves vladni aparat polagoma odpraviti.« — Pozneje Proudhon ni več tako trdno veroval v anarhizem, pač pa v federalizem (ne politični, temveč gospodarski!) Proudhonove nazore je Marx popolnoma skritiziral v knjigi »Revščina filozofije« (»Elend der Philosophie« 1847) in sicer s stališča dialektičnega materializma, ki ga tu prvič v glavnih obrisih formulira. S to knjigo je Marx razbil spekulativno filozofijo.

V **Italiji** v 60tih letih še ni bilo izrazitega industrijskega proletarijata; kolikor je bilo delavstva, se je zgrinjalo sprva pod zastavo Mazzinijevega republikanstva, pozneje pa je imel med njimi precejšen vpliv ruski anarhist Bakunin. — Zelo pestro sliko nam nudi **Švica**, kjer so še zmeraj živele Weitlingove ideje, iz bližnje Francije je vplival proudhonizem, pozneje pa je precej vplival tudi Bakunin.

V **Nemčiji** se je pričelo močno delavsko gibanje spomladi l. 1863, ki ga je vodil Friderik Lassalle. Marx na nemško gibanje ni gledal simpatično. Lassalle je bil sicer Marxov učenec, a si ni nikoli popolnoma prisvojil bistva znanstvenega socializma, zlasti ne dialektičnega materializma, pa tudi z ekonomskimi zakoni se ni dobro seznanil. Vendar pa je Lassalle postavil agitacijo na trden temelj razrednega boja, gibanju pa je postavil za cilj osvojitve politične moči, ki je zanjo videl sredstvo v splošni volilni pravici.

Marx in Engels sta upala, da bo izbruhnila v Nemčiji meščanska revolucija, zato se jima je zdel nastop nemškega proletarijata preuranjen. Kolikor pa je Marx v življenju zaničeval Lassalla, ga je njegova nesrečna smrt l. 1864 močno zadela. 7. sept. 1864 piše Engelsu: »Lassalova nesreča mi je v zadnjih dneh prekleto blodila po glavi. Saj je bil vkljub vsemu iz stare garde in sovražnik naših sovražnikov.« Vse to pa Marxa ni motilo, da bi ga pozneje ne sovražil v grob. K temu pripominja najboljši Marxov biograf, Fr. Mehring: »Tako ostane mučen vtis, ki pa izgine v silni misli, da je moderno delavsko gibanje vse presilno, da bi ga tudi najsilnejša glava povsem izčrpala.«¹²⁾ — Pa naj bo že, kakor hoče, menim pa, da velja tudi za takratno nemško delavsko gibanje isto, kar je zapisal Engels v pismu Sorgeju 29. nov. 1886 o ameriškem gibanju: »Prvi veliki korak, ki gre zanj v vsaki novi deželi, ki stopi v gibanje, je zmeraj, da se obrazujejo delavci kot samostojna politična stranka, vseeno kako, samo da ustanove res delavsko stranko ... Da je prvi program te stranke zmešan in skrajno pomanjkljiv ..., to so neizogibni nedostatki, toda samo začasni. Množice morajo imeti čas in priložnost, da se razvijejo, in priložnost najdejo šele, ko si ustvarijo lastno gibanje — vseeno v kakšni obliki, da je le **njih lastno** gibanje —, in njihove lastne napake jih bodo gnale dalje, s škodo pa bodo postali pametni.«¹³⁾

Po Lassalovi smrti so nastali med nemškim delavstvom dolgotrajni notranji boji, ki sta jih v glavnem bojevala Schweitzer in grofica Hatzfeld, ki je menila, da je dedinja Lassalovih idej. Že v tem pa je bil delen vzrok, da I. internacionala ni našla v Nemčiji posebno rodovitnih tal. Kako je bilo pozneje, bomo itak videli v toku razprave.

¹²⁾ Franz Mehring, Karl Marx (Leipzig 1923, 4. izd.) str. 320.

¹³⁾ Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und andere. (Verlag Dietz Nachfolger, Stuttgart 1906). Str. 238.

V Angliji je delavsko gibanje, znano pod imenom chartizem, leta 1855 propadalo, dasi si je pridobilo mnogo zaslug za socialno zakonodajo, kakor deseturni delavnik, ureditev zaposlitve otrok in žensk v obratih, omiljenja kazenskega zakonika itd. Namesto njega je vzraslo lepo strokovno gibanje (Trade Union), ki je postalo zlasti aktivno po l. 1860. Za politiko se unionisti sicer niso mnogo brigali, bili so bolj oportunistični, boreč se za vidne in otipljive delavske interese. Vendar pa je to gibanje prav v tej dobi dobilo dobre in preudarne voditelje, med katerimi so se odlikovali zlasti strojni delavec Allan, tesar Applegarth, mizar Lucrast in čevljar Odger. Slednji so tudi kumovali ustanovitvi I. internacionale. — Razen tega so bili v Angliji še ostanki Oownove utopistične šole, ki pa je splahnela v tej dobi že v precej plitko svobodomiselstvo.

Objektivni pogoji za ustanovitev internacionale

— kakor politične in gospodarske razmere — so bili torej dani. Prva pobuda za njeno ustanovitev pa je izšla, kakor sem že omenil, iz angleških strokovnih organizacij. Kako se je to zgodilo?

L. 1862 je priredil kapitalizem tretjo svetovno razstavo v Londonu. Kar je bilo v Evropi večjih tovarn, vse so poslale svoje produkte na to razstavo, saj je razstavilo na njej 26.340 razstavljalcev. Kapitalizem je imel silen interes tudi na tem, da si razstavo ogledajo delavci, ki bi se naj na njej naučili spoštovati in ljubiti kapitalistični način produkcije. Iz Francije je prišlo v London 200 delavcev in zanimivo je, da je to pospeševal sam Napoleon III., ki je hotel odvrniti delavstvo od Proudhona, velikega sovražnika cesarstva, ter ga pridobiti zase. Vkljub temu, da so ostali strogi društveni zakoni še dalje v veljavi, je odredil Napoleon volitve med delavci, ki so si izbrali delegate za London, priskrbel pa jim je tudi denarna sredstva v znesku 20.000 frankov.¹⁴⁾ V Nemčiji je med delavstvom agitiral za udeležbo na razstavi nemški »Nationalverein«. — Ko so prispeli francoski delavci v London, se ni dalo prepričati, da ne bi stopili v stike z angleškimi tradeunionisti, ki so jim imeli marsikaj povedati, predvsem seveda o zniževanju mezd. 5. avgusta so priredili tradeunionisti in Francozi »slavnost mednarodnega pobratimstva«,¹⁵⁾ kjer so oboji odločno izrekli željo po zvezi med delavci na obeh obalah Kanala. To zvezo so takoj praktično in neprisljuno izvedli na ta način, da je ostalo nekaj francoskih delavcev kar v Londonu, kjer so jim angleški sodrugi priskrbeli delo, in so veljali odslej za posredovalce med Parizom in Londonom. Marx se te proslave ni udeležil, pač pa je bil glavni aktér inteligentni nemški krojač Jurij Eccarius, nekdanji član »Komunistične zveze« in dolgo Marxova desna roka v njej. Eccarius je živel v tej dobi kot begunec v Londonu. Toda zveza v obliki, kakršna je bila sklenjena na proslavi, mu ni zadoščala, zato se je trudil, da bi jo poglobil in ustvaril res močno organizacijo. Prilika za to se mu je ponudila že naslednje leto.

L. 1863 je izbruhnila na Poljskem revolucija, ki jo je vodilo meščanstvo proti ruskemu carizmu. Za usodo Poljske so se zapadnoevropski revolucionarji zmeraj zanimali, kajti od posrečene revolucije se si obetali propad carizma, glavne reakcionarne sile, ki je podpirala reakcijo tudi po ostali Evropi. Se posebej pa se je zanimal za Poljake evropski prole-

¹⁴⁾ Citiramo Mehringovo delo str. 326.

¹⁵⁾ Franz Mehring, Geschichte der deutschen Sozialdemokratie (Dietz Nachfolger, Stuttgart 1898) 3. zv. str. 120/1.

tarijat, kajti vzpostavitev svobodne Poljske je opravičeno smatral za važen predpogoj proletarske osamosvojitve na vzhodu. V Londonu je sklicalo zato delavstvo poljski meting (velik shod), ki so se ga udeležili tudi delegati francoskega delavstva. Na tem metingu je bil izvoljen poseben odbor z Odgerjem na čelu, čigar naloga je bila, spisati adresno, zahvaljujoč se v njej Francozom za udeležbo. Obenem pa so angleški delavci v tej poslanici znova poudarili, da je umazana konkurenca, ki jo povzroča angleški kapitalizem proletarijatu, možna le, ker manjka dobre mednarodne organizacije delavskega razreda.

To adresno je prevedel veliki prijatelj delavstva, univerzitetni profesor zgodovine Beesly v francoščino. Poslanica je francosko delavstvo po pariških delavnicah in fabrikah tako vžgala, da je sklenilo poslati posebno deputacijo v London.

28. september 1864 je bil tisti zgodovinski dan, ko so londonski delavci priredili na čast francoskim gostom v St. Martin Hallu velikanski shod. Na tem shodu je bila sklenjena ustanovitev internacionale in o tem faktu poroča Marx Engelsu obširno v toplo pisanem pismu, polnem navdušenja, kakršno pri treznem Marxu redko srečujemo; pismo nosi datum 4. nov. 1864.¹⁶⁾

Shod v St. Martin Hallu, ki je bila napolnjena do zadnjega kotička, sta sklicala predsednik londonske strokovne komisije Odger in strokovničar Cremer. Oba sta hotela v gibanje pritegniti tudi Marxa in sta poslala k njemu mladega Francoza Le Lubeza; Marx naj bi govoril v imenu nemških delavcev.

Tako je prišel za Marxa čas, da je zapustil skoraj štirinajstletno izolacijo in stopil zopet med proletarijat. Pripomnimo naj, da ni bilo Marxu prav nič za kako »društvarjenje« — imel je drugega resnejšega in važnejšega dela dovolj, a tu je takoj občutil, da so »resnične sile na delu«. Vendar pa se tako hitro tudi ni podal. Za govornika je priporočil Eccarius, ki se je na shodu prav dobro »odrezal«, sam pa se je udeležil shoda samo kot opazovalec. Vendar pa mu je kmalu po shodu pripadla voditeljska vloga, ki se je je oprijel tem rajši, ker je res delal z manualnimi delavci.

Francosko delavsko delegacijo je pripeljal v London Tolain, ki je bil pri pariških volitvah 1863 delavski kandidat. Shodu je predsedoval Garibaldijev adjutant major Wolf. Glavni pomen tega shoda je pač, da je bila na njem sklenjena ustanovitev **Internacionalne delavske asociacije** (angl. *Workingmen's International Association*), katere generalni svet naj ima sedež v Londonu, zbere pa naj »podse« delavska društva Nemčije, Italije, Francije in Anglije. Obenem je bilo sklenjeno, prirediti prvi splošni delavski kongres v Belgiji l. 1865. Na shodu je bil izvoljen začasni odbor asociacije, v katerega so poleg mnogih drugih prišli sledeči: za Anglijo Odger in Cremer, za Italijo Wolf in Fontana, za Francijo Le Lubez, za Nemčijo Eccarius in pa — Marx. Začasni odbor je imel pravico kooptirati poljubno število novih članov.

Že iz sestave odbora je razvidno, da ni bil odbor načelno enoten: bili so v njem zastopniki različnih smeri, kakor samostrokovničarjev, starih chartistov, celo owenistov in italijanskih meščanskih levičarjev republikancev. Vendar je Marx vključil temu stopil vanj, kar nam priča o

¹⁶⁾ pismo št. 876. Po tem obširnem pismu posnemam potek ustanovitve internacionale.

njegovi dalekovidnosti. Čutil je, da se sedaj niso razgibali samo posamezniki iz delavskega razreda — kakor l. 1848 — temveč da so prišle v gibanje delavske množice. Te množice je vzel takšne, kakršne so pač bile, a skušal jih je pridobiti za svojo linijo, kar je bilo često prav težavno; pri tem pridobivanju je uporabljal Marx različna sredstva, vendar pa ni nikoli delavcev odganjal, razen morda nemškega gibanja. O tem pa več v posebnem odstavku.

Različnost v nazorih se je pokazala že na prvih sejah odbora. Tako na prvi seji je bil izvoljen poseben pododbor, ki naj sestavi načela in statute organizacije. V pododbor je bil izvoljen sicer tudi Marx, vendar se sej radi boleznih nekaj časa ni mogel udeleževati. Komaj se je odstranila glava, je že nastala velika zmešnjava. Na naslednjo sejo pododbora sta namreč prinesla načrt za načela kar dva člana, in sicer major Wolf in owenist Weston. Prvi je predložil pravila, kakršna so imela italijanska delavska društva, o katerih pa se je kmalu izkazalo, da so samo podporni; iz načel in vse frazeologije so govorile meščansko republikanske Mazzinijeve ideje. Pripomnim naj, da Mazzini nikoli ni razumel delavskega gibanja, ki mu je bilo zato v bistvu zoprno: vendar pa je skušal preko svojih pristašev v odboru, asociacije vpreči vso internacionalo v svoj nacionalistični voz: šlo mu je samo za zedinjenje Italijanov v meščansko republikansko državo. — Owenist Weston, ki o njem pravi Marx, da je bil prav simpatičen mož, pa je predložil zelo dolgovezen in konfuzen program. Za Marxa torej dvakrat nič.

Sicer pa tudi glavni odbor, ki se je imenoval sedaj »generalni svet«, ni bil zadovoljen ne z enim ne z drugim predlogom in je vrnil oba pododboru, da bi ju predrugačil. To delo je prevzel Le Lubez, ki je v glavnem prevzel Wolfov načrt, ki ga je na obenem še premešal s francoskim utopičnim socializmom, ki je bil za to dobo že davno preživljen.

Tedaj pa je stopil Marx v akcijo. Na seji je bilo mnogo prerekovanja — vsak je vlekel v svojo smer — končno pa je poklical Marx k sebi Cremerja, Fontano in Le Lubeza. Marx je imel namen sam spisati načela, zato je vso stvar zavlačeval, da je pridobil čas. Tako je nastala »Inauguralna adresa«, za »Komunističnim manifestom« najvažnejša Marxova poslanica svetovnemu proletarijatu.

3. Inauguralna adresa:¹⁷⁾ načela in statuti prve internacionale

V svojih dosedanjih izvajanih se še nisem dotaknil zelo važnega vprašanja, ki je za delavsko gibanje največjega pomena, namreč vprašanja, v kakšnem položaju je v tej dobi živel proletarijat. Tega nisem zato storil, ker sem si to vprašanje prihranil prav za tole poglavje, kajti v prvem delu adrese naslika Marx v kratkih in jasnih potezih položaj delavskega razreda.

Kako je živel in trpel angleški proletarijat v 40tih letih, nam je obširno prikazal Fr. Engels v svojem znamenitem delu »Položaj delavskega razreda v Angliji«. Marx nam v prvem delu adrese slika položaj delavskega razreda v dobi od 1848—1864, torej v dobi, ko je svetovna industrija napredovala v silnem tempu, in že takoj v prvem odstavku konstatira, da se beda delavstva ni prav nič zmanjšala. Da bi

¹⁷⁾ Karl Marx, Die Inauguraladresse. Uebersetzt von Luise Kautsky. (Dietz Nachfolger, Berlin 1928.)

čim zgovorneje orisal to bedo, je zbral Marx precej statističnega materiala, tako da prvi del adrese mrgoli števil.

Najprej govori Marx o napredku takozvanega narodnega bogastva. V Angliji je narasel celotni izvoz in uvoz v primeri z letom 1843 v vrednosti za — 300%, vključno pa je pavperizem (obubožanje) tako narasel, da so bili celo jetniki po kaznilnicah bolje hranjeni kakor industrijski delavci. Zlasti tkalci svile, šivilje, rokavičarji in nogavičarji so v pravem pomenu besede stradali. Prav tako slabo se je godilo tudi kmečkemu proletarijatu. Vse to pa je seveda kvarno vplivalo na zdravstvene razmere, a obenem se je beda razširjala na račun posameznikov, ki so bogateli. Tako je imelo n. pr. 3000 ljudi v Angliji skupno okrog 25 milijonov funtov šterlingov letnih čistih dohodkov — skratka več kakor vsi poljedelski delavci v Angliji skupaj. Kakor pa se je koncentriral kapital, so se pričela koncentrirati tudi posestva v posameznih rokah, kajti l. 1851 je bilo moških posestnikov zemljišč 16.934, dočim l. 1861 samo 15.066. Pri tem pripominja Marx: »Če se bo nadaljevala koncentracija posestev v nekaterih rokah v istem tempu, se bo kmečko vprašanje čudovito poenostavilo, kakor v časih rimskega cesarstva, ko je Nero zlobno dognal, da je polovica afriške province lastnina šestih gospodov.«

Če pa je že v Angliji, ki koraka na čelu trgovskega in industrijskega napredka, bilo tako slabo, koliko slabše je bilo šele v drugih deželah! Svoja razmotrivanja o položaju delavskega razreda zaključuje Marx z besedami, ki jih smemo imenovati najjasnejši in najvidnejši dokaz za potrebo in upravičenost delavskega gibanja in ki slovejo sledeče:¹⁸⁾

»Povsod se pogreza velika množica delavskega razreda globlje v bedo, vsaj v primeri z dviganjem gorenjih razredov po socialni lestvi. In tako je postalo sedaj v vseh deželah resnica, ki je dokazana za vsakega duha brez predsodkov in ki jo zanikujejo samo oni, ki imajo korist od tega, da druge zavajajo v zmotna mnenja, da namreč ne morejo nikake izpopolnitve strojev, nikaka uporaba znanosti v produkciji, nikako izboljšanje prometnih sredstev, nikake nove kolonije, nikako izseljevanje, nikaka otvoritev novih trgov, nikaka svobodna trgovina, niti vse te stvari skupaj odstraniti bede delovnih množic; marveč da mora vsak nov razvoj delovnih produktivnih sil na sedanjem napačnem temelju voditi do tega, da se bodo socialne razlike še poglobile in socialna nasprotstva zostrila. V tej omamljivi dobi ekonomskega napredka je postala smrt radi lakote skoraj socialna ustanova v glavnem mestu britanske države. V letopisih svetovne zgodovine je ta doba označena s hitrejšim povratkom, širšim obsegom in smrtonosnim vplivom socialne kuge, ki se imenuje trgovinska in industrijska kriza.«

Nato preide Marx k **političnim problemom in k problemom delavskega gibanja**. Uvodoma ugotavlja, da je reakcija po l. 1848 razbila vse delavsko gibanje. Mnogo krivde za reakcijo nosi tudi angleška diplomacija, ki je v zvezi z najreakcionarnejšo silo — s peterburškim kabinetom. Vse to je imelo za posledico, da se je mnogo delavcev izselilo v svobodnejšo Ameriko, dočim so se dali nekateri korumpirati in začeli »računati z dejstvi«. In tu je vzrok propada chartizma. Množice so postale brezbrizne in ob tej brezbriznosti se je razbil vsak poizkus vsakršne nove organizacije.

Vendar pa ima tudi ta doba sončne plati. Marx zlasti opozarja na dve dejstvi, in sicer: 1. na deseturni delavnik, ki so si ga delavci s težkimi boji priborili in ki so ga bile prisiljene v tej ali drugačni obliki sprejeti

¹⁸⁾ citirana izdaja adrese str. 24/5.

tudi celinske države¹⁹⁾; 2. na produktivne zadruge, kjer so delavci dokazali, da znajo producirati tudi brez — gospode.

Nadaljna naloga delavskega razreda pa je, da si osvoji politično moč. Delavci imajo pri tem eno prednost, namreč svojo mnogoštevilnost. Toda slednja ne pomenja nič, če ni organizirana, in sicer internacionalno. Prav to spoznanje je privedlo do ustanovitve asociacije. Toda še ena misel je obvladovala zborovalce v St. Martin Hallu: delavstvo mora znati tudi preprečiti zločinsko politiko diplomacije, ki vodi do vojn. Prav angleško delavstvo je preprečilo, da se ni angleška diplomacija zavzela za ohranitev suženjstva v Ameriki. Delavci naj te cilje še naprej zasledujejo.

»Inauguralna adresa« se konča z istimi besedami kakor »Komunistični manifest«:

Proletarci vseh dežel, združite se!

Adresi sledijo **statuti** (pravilnik) asociacije. Ti statuti niso nič drugega kakor logični zaključek adrese, vendar pa Marx tu še enkrat v preciznih, jedrnatih stavkih poudarja principe, ki se mora po njih ravnati delavski razred, če hoče doseči svoj veliki cilj, in ki bodo vodili tudi vse delo in nehanje asociacije. Zdi se mi, kakor bi hotel tu Marx ubiti v delavske glave zavest pravilne poti. Ti principi, ki se mora ravnati po njih slednje delavsko gibanje, se mi zde toli važni, da jih podajem v celoti:²⁰⁾

Z ozirom na to,

da si bo moral osvoboditev delavskega razreda priboriti delavski razred sam;

da ni boj za osvoboditev delavskega razreda nikak boj za razredne pravice in monopole, marveč za enake pravice in dolžnosti in za uničenje vsakega razrednega gospodstva;²¹⁾

da temelji gospodarska podvržba delavca pod onega, ki si je prilastil delovna sredstva, t. j. življenske vire, na suženjstvu vseh oblik — na družbeni bedi, duševni zakrnelosti in politični odvisnosti;

da je zato gospodarska osamosvojitve delavskega razreda veliki končni cilj, ki se mu mora vsako politično gibanje podrediti kot sredstvo;

da so se vsi k temu cilju stremeči poizkusi doslej ponesrečili radi pomanjkanja združitve različnih delovnih strok vsake dežele in radi nedostajanja bratske zveze med delavskimi razredi različnih dežel;

da ni osvoboditev delavskega razreda niti krajevna niti nacionalna, nego socialna naloga, ki obsega vse dežele, ki obstaja v njih moderna družba, in katere rešitev zavisi od praktičnega in teoretičnega sodelovanja najnaprednejših dežel;

da gibanje delavskega razreda, ki se sedaj obnavlja v najbolj industrializiranih evropskih deželah, zbuja nova upanja, a obenem svečano opominja, naj ne zagreši več starih napak, in opominja k takojšnji združitvi vseh gibanj, ki sedaj niso medsebojno združena;

iz teh razlogov je bila ustanovljena Internacionalna delavska asociacija.

Ta izjavlja:

da priznavajo vsa društva in posamezniki, ki se ji pridružijo, resnico, pravičnost in mravnost kot zakon svojega medsebojnega razmerja prav tako pa tudi napram vsem ljudem, brez razlike polti, vere ali narodnosti.²²⁾ Nobenih dolžnosti brez pravic, nobenih pravic brez dolžnosti.

¹⁹⁾ v Angliji uzakonjen 8. jun. 1847. — Opomba Kautskega v citirani izdaji adrese.

²⁰⁾ cit. izdaja, str. 31/2.

²¹⁾ Kapitalistični način produkcije, ki ga vodi meščanstvo, je ustvaril svojo negacijo (antitezo), namreč proletarijat, ki se bori proti takemu produkcijskemu načinu. Nastal bo nov način produkcije (sinteza), pri čemer bo negacija (proletarijat) odpravljena. Nastala bo tako brezrazredna družba in tako se proletarijat **ne bori samo zase, temveč za vse človeštvo.** — Op. pisca.

²²⁾ V začasnih statutih in v statutih, ki jih je odobril in sprejel prvi kongres Internacionalne (1866 v Ženevi), je bil tu vrinjen še stavek: »Za dolžnost vsakogar smatra,

Pravi pravilnik obsega 13 členov, iz katerih razvidimo, da je bila organizacija asociacije sledeča: Internacionala je predstavljala nekako vrhovno organizacijo, v katero so mogla pristopiti delavska društva različnih dežel kot celote; asociacija je posredovala med njimi zvezo, a je tudi skušala usmerjati njihovo delo. Marx posameznikov ni maral sprejemati, prav tako pa tudi ni priznaval častnih članov; storil je to zato, da bi ne prišli v gibanje razni utopični socialisti, katerih nazori so se že davno preživeli in ki bi zanesli v gibanje zmešnjavo.²³⁾ Vsako leto naj bi se vršil delavski kongres, ki je vrhovna instanca asociacije; delegate so smele poslati nanj vse asociaciji priključene dežele. Naloga kongresa je, da določi splošne smernice, imenuje »vrhovni svet« in njegov sedež, določi kraj in čas novega kongresa ter zasliši poročila. Na kongresu izvoljeni vrhovni svet sestoji iz delavcev onih dežel, ki so priključene asociaciji. Njegovi člani si iz svoje srede izberejo blagajnika, tajnika ter za različne dežele dopisujoče tajnike. Naloga vrhovnega sveta je, da obvešča vsa internacionalni priključena društva o mednarodnih političnih pojavih in delavskem materijelnem stanju ter sploh o delavskem gibanju. Zlasti pa mora dajati navodila za enoten nastop vseh društev ob času mednarodnih sporov. Naloga vrhovnega sveta je potemtakem tudi iniciativna.

Da bi se ustvarila čim trdnjša vez med društvi, priporočajo statuti združitve posameznih društev v državah v celoto, nekako deželno centralo.²⁴⁾

Ti statuti so bili seveda samo začasni in so bili pozneje na kongresih l. 1866—1869 in na londonski konferenci 1871 izpremenjeni in izpopolnjeni.

Internationalna delavska asociacija je predstavljala kot organizacija prehodno obliko v razvoju mednarodnega delavskega gibanja. Tega se je Marx, ki je vedel, da se vse nenehoma razvija, tudi sam dobro zavedal. Njeno zgodovinsko bistvo je bilo, da je vzrasla iz nujne potrebe, a je bila v tej obliki tudi — minljiva. V poznejši dobi, ko se je delavsko gibanje razraslo, je postal delokrog I. internacionale preozek: v vsaki deželi so vladale drugačne razmere, s katerimi je trebalo računati, razen tega pa so se stvorile pozneje v industrijskih državah močne socialistične stranke. Ko se je bila oblika, kakršno si je ustvarila I. internacionala, preživela, je morala tudi sama propasti.

Razni marksistični teoretiki so doslej mnogo razpravljali o vprašanju, ali in koliko je »Inauguralna adresa« v skladu s »Komunističnim manifestom«. Res občutimo že pri prvih odstavkih nekako razliko med obema — zlasti, kar se smelosti govora tiče, toda ta razlika se takoj razbline, če pomislimo na sledeče: »Komunistični manifest je bil napisan za voditelje, za redke člane »Komunistične zveze« in sicer tik pred revolucijo 1848 (saj je izšel v februarju tega leta). Ti voditelji naj bi kot jedro vodili razgibano množico v pravo smer. V 60tih letih pa nimamo več opravka samo z redkimi posamezniki,

da ne zahteva človeških in državljskih pravic samo zase, marveč za vsakega, ki opravlja svojo dolžnost.« Tega stavka Marx sprva ni napisal, a ga je vrnil le nerad pozneje pod pritiskom Mazzinijevcev. Nekaj sličnega se je zgodilo tudi — kakor bomo videli pozneje — z nekim pasusom na koncu same adrese.

²³⁾ Pismo cit. izdaje št. 887.

²⁴⁾ Slednje seveda ni bilo mogoče v vsaki državi izvesti, ker so marsikje dovoljevali društveni zakoni sicer ustanavljanja posameznih društev, niso pa dovoljevali nikakih zvez med njimi; s tem pa seveda pravilnik tudi računa, tako da je smelo vsako posamezno društvo dopisovati z vrhovnim svetom.

z elitno trupo voditeljev — sedaj so se razgibale že velike množice vseh industrijskih dežel, išoč in tipajoč često še nejasno za cilji.²⁵⁾ Na te množice je mislil Marx, ko je pisal adresno, in z njimi je tudi računal, zato jim postavlja zlasti tudi praktične cilje, dobro se zavedajoč, da jih bo šele s tem prepričal o potrebi internacionale in jih zvezal z njo. Vkljub temu pa nam iz adrese ne govori tisti reformizem, ki mu je gibanje vse, a cilj nič. O sami adresi je napisal Marx v pismu Engelsu 4. nov. 1864²⁶⁾ sledeče besede, ki nam šele podajo osnovo za njeno pravilno razumevanje: »Bilo je prav težko, prirediti adresno tako, da je **najin nazor**²⁷⁾ izšel v obliki, ki je bila sprejemljiva za sedanjo stopnjo delavskega gibanja... Še nekaj časa bo treba, da bo na novo zbujeno gibanje dovoljevalo staro smelost v govoru. Potrebno je fortiter in re, snaviter in modo...«²⁸⁾

So ljudje, ki bi radi vse naenkrat dosegli; to so včasih frazerji, včasih pa nevedneži, ki ne poznajo zakonov razvoja, in taki delavskemu gibanju več škodijo ko koristijo — zlasti v »normalnih« časih. Sile se zbirajo počasi in počasi, dožive često tudi poraz, dokler ne pride po dolgotrajnem razvoju do — skoka. In spoznati pravi trenutek, je vse. Marx se je praktično ravnal po tem in prav v tem je tudi del njegove ženijalne veličine.

4. Prvi uspehi in težave

(Internacionala do kongresa v Ženevi 3.—8. sept. 1866)

Prvo obdobje internacionale štejemo prav za prav do lausannskega kongresa l. 1867 — kajti v tej dobi je stala asociacija pod vplivom Proudhonovih idej —, vendar pa hočemo najprej obravnavati samo dobo do ženevskega kongresa, ki je popolnoma pod vplivom zbiranja sil, radi česar tudi uspehi v tej dobi niso bili posebno znatni. Nekaj uspehov pa je internacionala vendarle dosegla razen zgolj organizatoričnih.

Komaj je bil izvoljen začasni vrhovni svet, je že na prvih sejah sklenil poslati posebno **adresno** novoizvoljenemu predsedniku severnoameriških držav, **Lincolnu**, ki je osvobodil sužnje. Sestava adrese je bila poverjena Marxu. Marx poudarja v adresi predvsem misel, da toliko časa prava svoboda v Uniji ni bila mogoča, dokler so belci kupovali in prodajali črne sužnje. Posebno adresno je poslal Lincolnu tudi neki londonski meščanski klub. Koncem januarja je prispel Lincolnov odgovor. Značilno pa je, da je Lincoln asociaciji prav toplo odgovoril, dočim je odpravil meščane z nekaj vljudnimi frazami, kar je povzročilo med londonskimi meščani veliko zmedo. Internacionala je tako že takoj spočetka pridobila na ugledu.²⁹⁾

Internacionala je bila ustanovljena prav za prav na poljskem metingu in razumljivo je, da se je mnogo pečala s **poljskim vprašanjem**, ki je bilo v tej dobi močno pereče. Marx in tovariši so pričakovali od uspele poljske

²⁵⁾ Kakšni nazori so vladali v 60tih letih med proletarijatom zapadnih industrijskih središč, kako so posamezniki iz njega tipali in iskali pravo pot, nam prav izborna slika francoski naturalistični pisatelj **E. Zola** v svojem romanu »*Germinale*«. Prevod tega romana bo bojda izdala Tiskovna zadruga, s čimer bo zamašena občutna vrzel v naši prevodni književnosti.

²⁶⁾ pismo št. 876.

²⁷⁾ podčrtal jaz.

²⁸⁾ hrabro v stvari, a prijetno po obliki (načinu).

²⁹⁾ Glej o tem Marxovi pismi Engelsu v citirani izdaji z dne 2. dec. 1864 (pismo 885) in z dne 1. febr. 1865 (pismo 892)!

revolucije, da bo zadala glavnemu poborniku evropske reakcije, ruskemu carizmu, smrtni sunek. Začasni vrhovni svet je večkrat razpravljal o poljskem vprašanju in je prav radi tega vprašanja prišlo često celo do neso- glasij v svetu. Istočasno kakor adresa na Lincolnia je bila sklenjena tudi posebna poljska adresa; sestavil jo je svobodomislec Fox in sicer — po Marxovem priznanju — dokaj dobro. — Februarja 1865 je asociacija so- delovala na poljskem metingu radi podpor novim poljskim beguncem, ki jih je ponesrečena vstaja l. 1863 in njej sledeča reakcija pognala po svetu. Ker se je meščanstvu nenadoma zazdelo, da bi bil meting »neoportun«, ga je prav za prav vodila internacionala.³⁰⁾

Tako je začela asociacija že takoj po porodu posezati v mednarodna vprašanja in se polagoma etabrirati kot velesila. Drugače pa se je začasno omejevala le še bolj na notranje angleške probleme. In tu je treba pred- vsem omeniti delo za **volilno reformo**, ki je prav za prav ves boj zanj o vodila uprav asociacija. Anglijo je v bistvu vladala spodnja zbornica (par- lament) in iz nje so redoma izšli tudi ministri. Po volilnem zakonu iz l. 1832 pa so imeli volilno pravico le lordi in meščani, dočim je bil pro- letariat od nje izključen. Boj za novo volilno reformo se je pričel nekako l. 1865; internacionala je prevzela najprej ves komité v svoje roke, a je obenem vodila tudi vse gibanje po deželi. Marxov namen je bil predvsem, da znova spolitizira angleško delavsko gibanje, ki je bilo strokovno in je večidel zametovalo politiko; 1. maja 1865 piše Engelsu: »Če se nam po- sreči reelektrizacija političnega gibanja angleškega delavskega razreda, je naša asociacija napravila več za evropski delavski razred, kakor je bilo v njenih malih razmerah mogoče.«³¹⁾ L. 1867 je bil nov volilni zakon sprejet, ki pa je imel to slabo stran, da so dobili volilno pravico le izučeni delavci. Vkljub temu pa se je število volilnih upravičencev povečalo od 1 milijona na 2 in pol.^{32) 33)}

Internationala pa je podpirala vsepovsod tudi stavke, s čimer si je pridobila velik ugled pri strokovnem gibanju. Ko je nastala spomladi 1866 stavka krojačev na Angleškem in so začeli angleški kapitalisti uva- žati cele ladje krojačev iz Nemčije in Danske, da bi jo zlomili, je pisala internacionala na vse strani in opozarjala krojače, naj nikari ne hodijo na Angleško, obenem je pa tudi s svojimi agitatorji pregovorila došle krojače, da niso sprejeli dela. Prav tako je posegla 1867 v stavko pariških delav- cev, jim poslala podporo, kar je povzročilo, da so se mojstri udali.³⁴⁾

Oglejmo si sedaj, kako je **napredovala asociacija** v prvem letu svo- jega obstoja! Splošno smemo reči, da odziv spočetka ni bil kdove kako velik, dasi je vzbujal v Marxu velika upanja. Za jedro asociacije je sma- tral Marx angleško-francosko zvezo. Jasno je, da so pristopile v asocia- cijo najprej angleške strokovne organizacije (Trade Union). O teh pristopih Marx stalno obvešča v pismih Engelsa in pristop vsake nove organizacije mu je vir naravnost mladostnega navdušenja. Tradeunioni- stom je sledilo decembra 1864 še preko 3000 londonskih delavcev, kmalu pa so začele prihajati pristopne izjave tudi iz drugih angleških industrij-

³⁰⁾ O poljskem vprašanju piše Marx Engelsu v pismih z dne 2. dec. 1864 (pismo 885), 10. dec. 1864 (887), 25. jan. 1865 (889), 4. marca 1865 (910) in 5. jan. 1866 (951).

³¹⁾ pismo št. 922.

³²⁾ Pflug-Hartung, 6. knjiga, str. 439/40.

³³⁾ O boju za volilno reformo glej poleg citiranega Marxovega pisma še pismo z dne 25. febr. 1865 (907).

³⁴⁾ Marxovo pismo 10. maja 1866 (978).

skih središč; tako je marca 1865 javilo pristop 5000 čevljarjev.³⁵⁾ — V Franciji so vladale glede pristopa velike težave. Društveni zakon namreč ni dovoljeval sestankov, ki bi se jih udeležilo več ko 20 ljudi, zato se je morala vršiti agitacija od moža do moža. Zanimivo je v tem oziru poročilo francoskega delegata Fribourga na 1. londonski konferenci (sept. 1865)³⁶⁾, kjer poroča, kako težko so nekoč prireditelji obdržali 60 ljudi na shodu, ki so se neprestano ozirali na vrata, pričakujoč — policijo in ječo. Vendar pa je bilo v Parizu okrog 1200 članov, razen tega pa je pristopilo dokaj društev tudi iz province. Vsa ta društva po zakonih niso smela vzdrževati nikakih medsebojnih zvez. — Prvo inozemsko društvo, ki je stopilo v asociacijo, je bilo italijansko »Delavsko društvo« v Londonu. Po Italiji je agitiral za pristop v asociacijo major Wolf, dokler ga niso — zaprli. V Švici so začeli agitirati za asociacijo šele marca 1865, vendar so v pol leta pridobili v francoski Švici okrog 700, v nemški pa okrog 1500 članov.³⁶⁾ — V Bruslju (Belgija) se je osnoval odbor, ki je ustanavljal delavska društva po provinci, vendar je zbral do septembra 1865 samo — 60 članov!³⁷⁾

Marxova velika pogreška pa je bila, da je odbil od sebe in od internacionale nemško gibanje in sicer — če natanko vse pretehtamo — brez takega vzroka, ki bi mogel biti zadosten. Če je namreč sprejel v internacionalo tradeunioniste, pri katerih je večidel prevladovala še samostrokovna smer, dalje Francoze, ki so bili prežeti še s proudhonizmom, ter Italijane, ki so bili večinoma samo pristaši republikanizma, toliko bolj bi smel sprejeti Nemce, ki niso prav nič nasprotovali ne Marxu in ne internacionali. O vsem tem vprašanju se je na široko razpisal Fr. Mehring i v »Zgodovini nemške socialne demokracije« i v delu »Karl Marx«.³⁸⁾ — Po Lassalovi smrti (1864) je nastala v nemškem gibanju silna zmeda, dokler ni zbral večine razrednozavednega delavstva krog sebe Schweitzer, ki se je močno potrudil, da bi pridobil tudi Marxa. Marxov zaupnik v Nemčiji je bil Liebknecht, ki ga je Schweitzer, ne da bi ga kdo silil, sprejel v uredništvo »Sozialdemokrata«. Prav z Liebknechtovo vednostjo pa je bil natisnjen v »Sozialdemokratu« neki članek o članu vrhovnega sveta, Francozu Tolainu, dolžeč ga zveze z bonapartizmom. Ko se je Marx nad tem pritožil, mu je Schweitzer obljubil³⁹⁾, da bo vse popravil, obenem pa obžaluje, da se je spor v takó ostro smer zasuknil. V pripisu nadaljuje: »Sploh pa sem izgubil veselje, da bi se še trudil za vstop Splošnega nemškega delavskega društva (v internacionalo; op. pisca). Kajti zdi se mi, da pri vsakem koraku, ki ga človek napravi glede asociacije, koga »razžali«.
Končno sta Marx in pod njegovim vplivom tudi Engels izstopila iz redakcije »Sozialdemokrata«, nemško gibanje, ki se je pozneje do reformizma tako lepo razvilo, pa je ostalo brez zveze z matico.

Odkod to čudno Marxovo stališče? Prvi vzrok je pač v tem, da ni Marx trpel Lassalla, ki je to gibanje organiziral in ki je bil seveda pristaš idealistične filozofije, a vsaj za prvo dobo izboren organizator. Marx pravi v pismu 13. febr. 1865 Engellsu⁴⁰⁾: »Dokler bo v Nemčiji Lassallovo

³⁵⁾ Glej Marxova pisma 10. dec. 1864 (887) in 11. apr. 1865 (918)!

³⁶⁾ »Neue Zeit«, 22. letnik, 1. zvezek, str. 550 in 552.

³⁷⁾ isti časopis, str. 551.

³⁸⁾ str. 336—340.

³⁹⁾ Schweitzerjevo pismo z dne 11. febr. 1865 v celotni izdaji (Rjazanovi) Marx-Engelsove korespondence, III. knjiga, str. 237/8.

⁴⁰⁾ pismo v cit. izd. št. 901.

drek na površju, ne bo Internacionalna asociacija prav tam našla nikakega polja.« Brez dvoma se je Marx smatral tudi za edinega pravega zastopnika Nemčije v internacionalni in zato ni bil prijazen Schweitzerju, ki je imel nemško gibanje v svojih rokah. — Vrhu tega je Marx dolžil nemško gibanje, da je v zvezi z — Bismarckom, in je zahteval od njega, da najmanj tako ostro napada Bismarcka kakor nemške »naprednjake«, ki so bili takrat proti Bismarcku v opoziciji.⁴¹⁾ Tu pa je treba pripomniti sledeče: V vsakem revolucionarnem gibanju so se še zmeraj pojavljala različna sumničenja o tajnih zvezah posameznikov ali celo struj z vlado. Taka sumničenja so včasih opravičena, včasih pa seveda povsem neosnovana. In slednje velja tudi za nemško gibanje, ki je imelo še malo pristašev in se je moralo s posebno taktiko boriti na dveh frontah: proti meščanstvu in proti junkerski vladi. Usodno je namreč bilo, da revolucija 1848 ni fevdalizma v Nemčiji docela odpravila in sta tako ostali proletarijatu dve fronti. Velik del krivde ima za Marxovo stališče Liebknecht, ki položaja v Nemčiji ni pravilno presojal in je zašel preveč pod vpliv grofice Hatzfeldove, bivše Lassallove prijateljice. — Končno pa še nekaj: Omenil sem že, da je smatral Marx za jedro internacionale angleško-francosko zvezo, torej obe deželi, kjer je bila industrija že najbolj razvita, dočim se za druge dežele ni še toli zanimal. Toda prav v dobi imperializma je začel angleški delavec živeti na račun tega imperializma — industrija je obratovala skoraj zmeraj v polnem obsegu in izvažala produkte v kolonije, pri čemer je odpadlo nekaj tudi na delavce in se jim je zato realna mezda večala. Zato je imela marksistična misel proti koncu prejšnjega stoletja najmanj pristašev v Angliji, torej prav v tisti deželi, od katere je Marx največ pričakoval. Francijo pa je Marx cenil kot deželo, kjer je imela revolucija že — tradicijo. Po ponesrečeni komuni (1872) pa je postavil kot eno glavnih tez, da se je žarišče gibanja premaknilo iz Francije v — Nemčijo. Pri tem naj pripomnimo, da je seveda napak misliti, da je bilo vse prav, kar je Marx napravil. Vedno je trdovratno zagovarjal svoje stališče; ko pa je spoznal, da ni pravilno, je tudi odkrito, jasno in javno povedal, da se je motil. Tudi to ga označuje za velikega moža.

Jasno je, da tudi v samem vrhovnem svetu kakor tudi v internacionalni ni šlo brez **velikih notranjih nesoglasij in sporov**, saj je internacionala predstavljala pisan mozaik različnih stališč, mnenj in struj. Ko je Marx v prav mladostnem navdušenju poročal Engelsu o ustanovitvi internacionale, mu je slednji precej hladno odgovoril⁴²⁾: »Sicer pa slutim, da se bo tale nova asociacija kmalu razcepila v teoretično meščanske in teoretično proletarske elemente, takoj ko boste vprašanja nekoliko natančneje precizirali.« In ko so se začeli pojavljati spori, je pisal⁴³⁾: »Kar mislil sem si, da naivno bratstvo v internacionalni ne bo dolgo trajalo.«

Največ skrbi je povzročalo Marxu in vrhovnemu svetu zaenkrat **francosko gibanje**. Tam sta nastali najprej dve struji, ki sta druga drugo sumničlivo zvez z vlado, ljudje pa se radi bonapartistične diktature niso mogli sporazumeti ne na shodih ne v časnikih. Neka struja je obenem še močno nastopala proti intelektualcem, kar je razumljivo, ker so uprav

⁴¹⁾ glej »izjavo«, priloženo pismu št. 903 z dne 18. febr. 1865.

⁴²⁾ Engels Marxu 7. nov. 1864. v cit. izdaji pismo št. 877.

⁴³⁾ Engelsovo pismo 12. apr. 1865 št. 919.

intelektualci gibanje že tolikokrat izdali. Vrhovni svet je bil prisiljen poslati v Pariz Le Lubeza, da je pomiril razburjene duhove.⁴⁴⁾

Pa tudi v vrhovnem svetu ni nedostajalo nesoglasij, kriz, sporov — zlasti takrat, kadar Marx ni bil prisoten. V takih slučajih so izstopali enkrat francoski, drugič italijanski delegati, dočim so angleški strokovničarji skušali odrezati Eccarius. Ko pa se je na seji zopet pojavila Marxova levja glava, so spori namah utihnili; kajti Marxu se ni upal nihče prav oponirati, zato so pa vsi tem bolj za njegovim hrbtom zabavljali »čez« diktatorja.

Mnogo težav in sitnosti je povzročalo Marxu in vrhovnemu svetu tudi vprašanje **glasila**⁴⁵⁾ asociacije. Prvotno je bil njeno glasilo tednik »Beehive« (= Uljnjak), glasilo strokovnih organizacij; vendar pa so sedeli v družbi, ki je izdajala »Beehive«, tudi meščanski delničarji. Marx je sicer organiziral nakup delnic, vendar se jim tednika ni posrečilo dobiti povsem v delavske roke. Spomladi 1865 je postal zato glasilo asociacije »Workingman's advocate« (= Delavčev zagovornik), ki pa je radi notranje krize februarja 1866 izpremenil svoje ime v »Commonwealth« (= Skupna blaginja), njegov urednik pa je postal Eccarius. Vendar pa internacionala tudi s tem listom ni imela sreče, dasi je pisal Fox vanj prav dobre članke. V Marxovi odsotnosti so Angleži rebelirali proti Eccariusu in tako je list (maja 1866) propadel — vsaj kot glasilo internacionale.

Pač pa so si v letih 1865 in 1866 ustanovile list nekatere sekcije; tako je začela izhajati v Bruslju »La tribune de peuple« (= Ljudska tribuna) kot glasilo belgijskih pristašev internacionale; v Ženevi sta začela izhajati kar dva lista, in sicer »Journal de l'association internationale des travailleurs« (= Časnik internacionalne delavske asociacije) za francoske in »Vorboten« za nemške Švicarje.⁴⁶⁾

Iz vsega tega razvidimo, da je postal Marx že v prvem letu obstoja asociacije njen duševni vodja. To mu je dalo seveda mnogo dela, tem bolj, ker je prav v tej dobi pripravljal svoje največje delo »Kapital«. Ker slednje kar ni šlo dalje, se je Marx moral za nekaj časa celo skriti pred člani vrhovnega sveta, rekoč, da je odpotoval.

Opomba pisca. Prav za prav sem se le nerad odločil pisati zgodovino I. internacionalne in Marxove vloge v njej. Spori med posameznimi strujami v internacionali, iz katerih se moremo sicer mnogo naučiti, so krivi, da doslej v svetovni marksistični literaturi še nimamo obširnejšega dela o tej, za svojo dobo tako važni ustanovi. Naša razprava je daleč, daleč od tega, da bi bila popolna: saj so mi nedostopni važni viri, kakor glasila asociacije, ki utegnejo biti danes redkost celo v Angliji, dalje zapiski sej itd. Vire, zlasti pa uporabljeno literaturo — marksistično in anarhistično — bom navedel na koncu razprave.

(Bom nadaljeval.)

⁴⁴⁾ Marxovo pismo 25. febr. 1865 št. 907.

⁴⁵⁾ O tem glej Marxova pisma Engelsu z dne 2. dec. 1864 (885), 9. maja 1865 (924), 31. jul. 1865 (932), 10. febr. 1866 (954), 2. apr. 1866 (919), 23. apr. 1866 (975), 10. maja 1865 (978)!

⁴⁶⁾ Glej Marxovo pismo Kugelmannu z dne 15. jan. 1866, priobčeno v »Die neue Zeit«, 20. letnik, 2. zvezek, str. 32.

Buržuazija ne more obstati, ne da bi neprestano revolucionirala proizvodna sredstva in proizvodne razmere, s tem pa vse družabne razmere.

K. Marx

Ivan Klicár, Utopični socialisti in njihova doba

Socializem, ki sedaj spaja, usmerja in vzpodbuja milijone proletarcev po vsem svetu, je vzniknil v prvih desetletjih 19. stoletja v obliki **utopičnega socializma**. Nazori in nauki najstarejših socialistov Karla Fouriera, Saint Simona in Roberta Owna so kmalu obledeli. Plodne misli je prevzel znanstveni socializem, kakor ga je ustvaril Karl Marx, ostalo je odšlo v zgodovinsko ropotarnico. Ideje velikih utopistov se nam zdijo nerazsodne in celo smešne, če jih motrimo z višine današnjega spoznanja. Vendar zmotne misli postanejo razumljive in opravičljive, če jih presojava v okviru danih zgodovinskih prilik in okolice, v kateri so živeli prvi utopični socialisti.

Karl Marx je označil bistvo utopistov v manifestu l. 1848, češ, da so noteli usmeriti razvoj v novo družbo z lastnim »iznajditeljskim« udeleževanjem, da so z lastnimi izmišljenimi in fantastičnimi pogoji nadomestili zgodovinske pogoje osvoboditve proletarijata in da so priporočali organizacijo nove družbe, ne da bi upoštevali pri tem tvorne vloge proletarijata. Marx je s stališča znanstvenega socializma točno označil hibe utopistov, s čimer pa seveda ni hotel zmanjšati njihovih zaslug, da so sprožili gibanje nedoglednih, ves svet obsegajočih dimenzij.

Mladost prvih utopistov je stala pod vtisom velikih dogodkov, kakor so bili francoska revolucija, industrijski prevrat v Angliji, osvoboditev angleških kolonij v Severni Ameriki. V silnem zamahu je francosko meščanstvo razbilo l. 1789. absolutistično državo, kakor je nastala v 17. stol., in sicer s podporo meščanstva, ki je takrat videlo v absolutni monarhiji lek proti fevdalni anarhiji. Obstoje te monarhije je bil vezan na ravnotežje sil plemstva in meščanstva. Plemstvu je absolutna država pustila vse privilegije, zlasti nemoteno izkoriščanje podložnega kmetskega prebivalstva. Meščanstvo pa je bilo zadovoljno, ker je država v lastnem fiskalnem (davčnem) interesu podpirala razmah gospodarstva in ker je dobilo pretežen vpliv v državni upravi. Vendar so v 18. stol. produktivne gospodarske sile pod vodstvom meščanstva že tako narasle, da je absolutna država, prepojena z duhom fevdalizma, tvorila vedno večjo oviro za nadaljnji razmah. Odtod kritični stav meščanstva, ki se javlja v tkzv. prosvetljeni dobi. V vseh panogah duševnega življenja prodre racionalizem, ki, opt na čisti razum, razkraja prevzete miselne sisteme. Narodno gospodarska struja fiziokratov je nastopila proti precenjevanju trgovine in denarja, ki je tako značilno za dobo merkantilizma (16. do 18. stol.) in zagovarjala svobodno gospodarsko udeleževanje poedincev brez nadležnega nadzorstva države.

Načelo o božjem izvoru oblasti je nadomestila misel, da izvira oblast iz ljudstva in da je država nastala po svobodnem dogovoru poedincev (Rousseau). Hude udarce je utrpela cerkev (Voltaire), ker se je preveč povezala z absolutizmom. Nove nazore, ki so bili v nasprotju z dotedaj vladajočimi, so podtaknili naravi in tako se javlja naravno pravo, naravna filozofija in vzgojeslovje in celo naravna religija. Ogorčenost meščanstva je rasla, ko je razmetavanje državnega denarja po dvoru in plemstvu povzročilo kronično hiranje državnih financ. Grozil je državni bankrot in to je potisnilo v opozicijo najpremožnejše meščanske finančnike, ki so z nabavami, posojili in zakupi sodelovali pri izkoriščanju ljudstva. L. 1789. so bili sklicani generalni stanovi, da rešijo državne finance. S tem se je

začela revolucija, tretji stan (meščanstvo in kmečko prebivalstvo) se je dvignil proti plemstvu, duhovščini in absolutni državi. Prvič po starem veku so se sedaj borili za oblast razredi in stranke, ne da bi pri tem posvetne interese maskirali z verskimi gesli. Ideologija krščanstva je dobila nepopravljiv udarec.

Francoska revolucija je bila politična in socialna. Kmet se je oprostil vezi, vse stanovske predpravitve so se odpravile. Vse misli prosvetljene dobe so se strnile v znamenitih »pravica« človeka in državljan-a«, ki tvorijo uvod k prvi francoski ustavi iz l. 1791. Tvorile so pozneje osnovo liberalnih pokretov v Evropi. Absolutno monarhijo je zamenjala ustavna, toda tudi ta se je ohranila samo do septembra 1792., ko jo je nadomestila republika. Svoj višek je dosegla revolucija, ko je zavladala teroristična diktatura malomeščanstva pod vodstvom jakobincev, ki si je nadela nalogo, da reši republiko pred zunanjimi in notranjimi nasprotniki. Padeč te diktature termidorja (27. julija) 1794. l. pomeni obrat, plamteča strast revolucije je začela ugašati, reakcija je naglo napredovala, državne oblasti se je polastila »zlata« mladina v zvezi s špekulanti in vojnimi dobičkarji, prav očitno zlasti v dobi direktorija (1795—99). Vojska, ki je med tem zmagovito odbila napade reakcionarnih evropskih držav, je postala važen in odločujoč faktor notranje politike. Razočaranje nad sadovi revolucije, ki se javlja kot posledica brezplodno potrošenih energij, in resnična skrb za ohranitev glavnih pridobitev revolucije je dala potrebno psihološko podlago za vojaško diktaturo Napoleona.

Napoleon, ki je odslej vladal Franciji kot prvi konzul (1799—1804) in cesar do l. 1814., ni nikdar pozabil, da je otrok meščanske revolucije. V njegovem zakoniku Codé Napoleon se zrcalijo vse zahteve meščanskega razreda, kakor enakost pred zakonom, odprava stanovskih razlik, trdno lastninsko pravo in socialno reakcionarna tendenca. Meščanstvo in kmečko prebivalstvo je radevolje prenašalo omejitve državljanskih svoboščin in imperialistično zavojevalno politiko vsaj tako dolgo, dokler je bila ta uspešna. Končno se je združenemu naporu evropskih sil posrečilo, zrušiti Napoleona. Po dunajskem kongresu l. 1815. je zavladala v Evropi huda reakcija, povsod se je skušalo več ali manj uspešno upostaviti stanje pred francosko revolucijo. V Francijo so se sicer vrnili Bourboni, vendar je moral kralj Ludovik XVIII. sprejeti glavne politične, socialne in administrativne reforme, ki so se med tem izvršile.

Jasno je, da so se morali označeni dogodki zrealiti v življenju in delu francoskih utopistov. Saint-Simona in Fouriera je oblikoval duh prosvetljene dobe, njen velikokrat plitki racionalizem, spojen z veliko samozavestjo in vero v moč človeške misli. Ravno tako se nista mogla odtegniti razočaranju, ki je prevzelo generacijo, ki je preživela višek francoske revolucije. Razgibani zgodovinski razvoj je bistril vid za politične in socialne pojave, oviral pa je točno presojanje gospodarstva, ki je trpelo vsled izjemnih prilik politične prirode. Zato se Fourier sploh ni nikdar seznanil z industrijskim prevratom v sosedni Angliji, Saint-Simon pa zelo pozno in samo posredno.

Industrijski prevrat v Angliji se je izvršil kmalu po sredini 18. stol. Uvedli so se prvi predilni stroji (Arkwright, Hargreave), izpopolnil se je parni stroj (James Watt), nastale so prve tovarne. Industrijski kapital je postal važen faktor v gospodarstvu, vrste proletarijata so se naglo množile. Politični ustroj je bil že od konca 17. stol. tak, da ni oviral razvoja produktivnih gospodarskih sil.

Veliki angleški utopist R i h a r d O w e n se je rodil l. 1771. v Newtonu v severnem Walesu kot sin sedlarja, poštarja in trgovca z železom. Istega leta je nekdanji brivec in izumitelj Arkwright ustanovil prvo tovarno v Manchestru. Pet let pozneje je Adam Smith razodel v spisu »Blaginja narodov« osnovne zakone kapitalističnega gospodarstva in načrtal gospodarski program meščanskega razreda. Nadarjeni deček Rihard je vzrasel brez znatnejše šolske izobrazbe; že od desetega leta dalje se je preživljal sam brez očetove pomoči kot trgovski pomočnik v Stamfordu in Londonu. Nagel razvoj tekstilne industrije je privlačeval podjetne ljudi vseh slojev in tako je tudi Owen naložil prištedeni denar v novo industrijo. Imel je srečo, komaj dvajset let star je postal ravnatelj največje predilnice v Manchestru. L. 1800 si je kupil predilnico bombaževine v New Lanarku v Škotski in tu je začel z reformatorskim delom. V tovarni, ki je zaposlevala 2000—2500 delavcev, je našel proletarijat, ki je bil vsled trajnega izkoriščanja zanemarjen, surov in nezaupljiv in ki dolgo časa ni kazal nikakega razumevanja za prizadevanje novega podjetnika. Zaupanje delavstva si je pridobil šele, ko je za gospodarske krize 1806. l. plačeval naprej polno mezdo, medtem ko so drugi podjetniki metali delavce na cesto. Zgradil je zdrave delavske hiše, omejil žensko in otroško delo, uvedel bolniško in starostno zavarovanje in zmanjšal delovni čas na 10 ur, čeprav 14 ur dela ni bilo takrat nič nenavadnega.

Owen je uvedel te reforme, čeprav so soudeleženci podjetja terjali in tudi dobili povprečni dobiček. Kot podjetnik je bil edinstven primer: izredna zmožnost voditi ljudi se je družila z visokim etičnim čutom in s trdno, neupogljivo voljo. Vedno znova je povdarjal, da oblikuje človeka okolica, ki mora biti vsled tega tako urejena, da pospešuje dobro v človeku. Po l. 1812. je začel javno nastopati za šolsko reformo in socialno zakonodajo. Ko je l. 1815. nastopila velika gospodarska kriza, je predlagal, naj se pomaga brezposelnim delavcem na ta način, da se s podporo države ustanove poljedelske in industrijske zadruge. Pomagano bi bilo s tem tudi zaposlenim delavcem, ki bi vsled manjše ponudbe delovnih sil dobili boljše plače. V industrijskih in poljedelskih zadrugah je videl splošno samo trenoten lek za lajšanje brezposelnosti, kmalu pa je šel korak dalje. Ali niso zadruge najracionalnejša oblika gospodarstva? Ali ni usojeno, da se z njihovo pomočjo nadomesti sodobno profitorsko gospodarstvo, sloneče na medsebojni konkurenci in zasebni lastnini? Tako je Owen postal socialist, skoro istočasno tudi svobodomislec. Seveda socialist v tistem smislu, kakor se je to razumelo v prvi polovici 18. stol. Ta beseda se prvič nahaja v dnevniku njegovega sina iz l. 1820. Owen je postal znamenit in slaven mož, ki se je pridno udejstvoval tudi kot pisatelj. Važen je njegov prikaz posledic industrijskega prevrata in kritika sodobne družbe. Povdarja velikanski porast produktivnih sil vsled uvedbe strojev, češ, sedaj (1817. l.) proizvaja za vsakega Angleža več kot deset mehaničnih delovnih sil noč in dan gospodarske dobrine. In vendar navzlic rastočemu bogastvu bredejo množice v vedno večjo revščino. Napaka današnje družbe ne leži v produkciji, temveč v distribuciji (razdelitvi) dobrin.

Po l. 1820. se je Owen lotil organizacije komunističnih kolonij v Ameriki in Angliji, vendar so vsi ti poskusi propadli. Do konca svojega življenja je bil trdno prepričan, da bo nova družba plod dela prosvetljenih človekoljubov in umnih državnikov. Njegovo politično naivnost kaže dejstvo, da je svoje reformne predloge poslal Metternichu, voditelju evropske reakcije po l. 1815. Poskus, da ustanovi banko, ki bi zamenjavala izdelke delavcev

samo na podlagi izkaznic o storjenem delu, je propadel. Prizadeval si je, da zbere vse strokovne organizacije delavcev v veliko unijo dela, ki naj z generalno stavko izsili uvedbo delavskih produktivnih zadrug. Nevarno gibanje je vlada zatrla z energičnimi ukrepi l. 1833. S političnim gibanjem delavstva, ki se je razmahnilo v naslednjem desetletju, ni imel Owen nikakih stikov. Umrl je l. 1855. Owen je spojil obe smeri, ki sta važni za nadaljnji razvoj delavskega pokreta: stremljenje po izboljšanju položaja delavstva v okviru kapitalistične družbe s pomočjo socialne zakonodaje, zadrugarstva in strokovnih zvez je združil z načelnim delovanjem za nov družabni red.

V nasprotju z Anglijo socializem v Franciji ni imel zveze s prevratom v industriji. Socialistične ideje se javljajo tu že v prosvetljeni dobi, še pred francosko revolucijo, vendar so povsem meglene in nejasne. Sanjali so v duhu Rousseauja o nekem prvobitnem komunizmu, kakor so ga imeli primitivni narodi. Ko je za revolucije zavladała malomeščanska diktatura jakobincev, se je razmahnila struja, ki je hotela izpopolniti politično enakost z enakostjo gospodarskega položaja. V dobi direktorija se je stvorila zarota, vendar je bila odkrita in voditelja Grachus Babeuf in Augustin Darthé sta bila l. 1797. obglavljena.

Odločilno je vplival na daljni razvoj francoskega socializma grof **Saint-Simon**, čeprav ga niti ne moremo prav prištevati k socialistom. Saint Simon (1760—1825) je bil potomec stare plemiške rodbine, ki se je ponašala z rodovnikom, ki je segal nazaj v dobo Karla Velikega. Njegova vzgoja je bila dvorska in vojaška, kakor je to bilo stanu primerno. Ko so se uprle angleške kolonije v Ameriki, so pomagali številni francoski prostovoljci pod vodstvom Lafayetta, med njimi tudi mladi častnik Saint-Simon, ki je spoznal in kmalu tudi občudoval čisto meščansko bistvo Zedinjenih držav Amerike. Ko se je vrnil domov, je znal viharo dobo francoske revolucije izrabiti v svoj prid. Z zemljiškimi špekulacijami si je pridobil znatno premoženje, ki ga je pa s pravo aristokratsko razsipnostjo kmalu zapravil. Živel je nato v pomanjkanju, dokler mu židovski bankir Rodrigues ni naklonil znatne podpore, ki mu je omogočila, da je brezskrbno živel do svoje smrti. Pisati je začel Saint-Simon po l. 1815., ko se je v Evroni začela doba reakcije in restavracije. V Francijo so se vrnil Bourboni (1815—30), plemstvo v zvezi z duhovščino je dobilo pretežen vpliv v državi, vendar glavne pridobitve meščanstva iz dobe francoske revolucije so ostale in zdelo se je, da se bodo Bourboni prilagodili novemu položaju.

Prežet z meščansko miselnostjo je pokazal Saint-Simon še v prvem spisu iz l. 1802. le malo razumevanja za težnje delavstva. Vendar upori angleških delavcev, ki so se upirali uvedbi strojev (Ludistično gibanje) in njihovi boji za volilno pravico in socialno zakonodajo so mu odprli oči in odslej se je začel v vedno večji meri zavzemati za delavstvo. Povdarjal je, da se zlati vek ne da doseči s povratkom na družabno stopnjo primitivnih narodov, temveč samo z razumno uporabo znanosti in tehnike v službi družbe. Prednogoji je primerna socialna zakonodaja kajti današnja družba je svet, postavljen na glavo. Prednost in oblast imajo v njej neproduktivni razredi, poleg plemstva in duhovščine advokati, uradniki in vojniki meščanskega pokolenja, nadalje zemljiščni in hišni posestniki, ki živijo od rente. V novi družbi bo pripadala oblast razredu, ki opravlja koristna dela, to je razredu industrialcev, ki ga tvorijo umetniki, znanstveniki, podjetniki, trgovci in ročni delavci. Podjetnike opominja l. 1824. v svojem glavnem delu

»Katekizem industrijalcev«, naj se zavzamejo za svoje delavce, češ, sicer bodo ti nasedli spletkarjem in prenapetežem in bodo poskušali izvesti revolucijo, da se polastijo državne oblasti. Opozarjal je, da se organizacija nove družbe ne da izvesti samo s pomočjo socialne fizike, ali kakor bi mi rekli s pomočjo sociologije, temveč pritegniti je treba množice. To se pa da doseči samo s tem, da se vpliva na njih čuvstveno življenje. Zato uči Saint-Simon pred koncem svojega življenja l. 1824. »novo« krščanstvo, ki močno spominja na ameriške protestantske sekte. Saint-Simon ni bil socialist, niti demokrat, temveč liberalec z močno razvitim socialno etičnim čutom.

Učenci Saint-Simona so razvili nauk svojega učitelja in mu dali socialistično obeležje. Kajti med tem je meščanstvo že postalo opozicionalno; hotelo je vreči Bourbone, ki so se oslanjali preveč na plemstvo in duhovščino. Za prevrat pa je bila potrebna pomoč delavstva. Meščanska mladina se je v vedno večji meri navduševala za demokracijo. Učenci Saint-Simona, čeprav so vsi pripadali premožnim in omikanim slojem, so šli še korak dalje v socializem. Zlasti je deloval v tem smislu med l. 1829/30. Bazard, ki je poglobil z lastnimi opazovanji nauk Saint-Simona in mu skušal dati zgodovinsko utemeljitev. Saint-Simon je razlikoval v preteklosti organične in kritične periode. Prve označuje asociacija (spojitev, združevanje), druge pa antagonizem (notranje nasprotje). Na tem temelju je gradil dalje Bazard. Menil je, da označuje zgodovinski razvoj stremljenje k vedno višji stopnji asociacije, medtem ko ima antagonizem vedno samo prehodni značaj. Antagonizem povzroča v prvi vrsti vlada surove fizične sile. Vendar moč te sile postaja vedno slabša, kar kažejo zlasti tri zgodovinske stopnje v izkoriščanju človeka — suženjstvo, tlačanstvo in mezno delo. Sedaj tvorijo največjo oviro za višjo stopnjo asociacije lastninski odnošaji, čeprav se o njih trdi da tvorijo podlago družbenega reda. Pojmu zasebne lastnine je treba dati drugo vsebino. Podedovanje je treba odpraviti, lastnino umrlih naj prevzame država. Bodoča družba bo asociacija delovnih ljudi, kjer bo vladalo načelo: vsak imej položaj, ki odgovarja sposobnosti, in nagrado, ki odgovarja storjenemu delu. Nauki Saint-Simona in njegovih učencev so imeli na sodobnike velik vpliv. Navduševali so se za nje umetniki, pisatelji in zgodovinarji kakor tudi bančni in industrijski podjetniki. Zanimal se je za nje že stari Goethe in neposredno so vplivali na Heineja, Carlyla, John Stuart Milla, Karla Rodberta in Lessepsa.

Nekoliko mlajši kot Saint-Simon je drugi veliki francoski utopist **Karl Fourier** (1772—1837). Fourier je živel v Lyonu, središču francoskega svilarstva, najprej kot trgovski pomočnik, pozneje kot samostojen trgovec, vendar je kmalu podlegel ostrim konkurenci. To mu je dalo pobudo za socialno kritična razmišljanja. Glavne misli je razodel l. 1808. v delu »Quatre mouvements«. Fourier je bil obdarien z ostrim razumom in pronicavim pogledom, vendar je bil njegov značaj popolnoma neuravnotežen. O sebi je bil trdno prepričan, da je največji veleum vseh časov, in njegova fantazija ni poznala mej. Njegovi spisi so zato sedaj skoro neužitni. Osnovna misel Fouriera je, da so človeške strasti in nagoni dobri in da je škodljivo in napačno, če se zatirajo. Treba jim je dati možnost, da se izživijo, kar naj bo skrb primerno urejenih socialnih naprav.

Nikdo pred njim ni podal tako ostre kritike trgovine, ki jo imenuje umazano dušo civilizacije. Ponovno se obrača proti meščanskemu zakonu, češ, da sloni na medsebojni prevari in hinavščini. Nadomesti ga naj svo-

bodna ljubezen. Ostro in točno sliko sodobne družbe podaja pri prikazovanju posameznih stopenj razvoja človeštva. Fourier razlikuje sedem stopenj. Sodobna stopnja je stopnja »civilizacije«. V civilizaciji so ljudje kakor atomi brez vsake skupnosti in zveze. Vsa višja čuvstva je uničil trgovski duh, ki ga označujejo konkurenca, špekulacija in prevara. Družinski čut je izginil, kapitalisti izkoriščajo delavce, vlade so popolnoma pod vplivom bogatašev in odgovor na to so revolucije obupanih. Toliko povelečevano načelo o suverenosti naroda je prazna fraza, dokler ta dozdevni suveren nima niti kruha niti obleke. Človek iz naroda bo vedno pripravljen prodati svojo volilno pravico za en tolar. Med osnovnimi pravicami človeka in državljana bi imela nekaj vrednosti edino pravica do dela. Seveda je civilizacija ustvarila tudi marsikaj dobrega, kajti razvila je znanost in tehniko in racionalizirala produkcijo v velikih podjetjih, vendar to ne odtehta senčnih strani civilizacije. Civilizaciji bo sledila naslednja višja doba človeškega razvoja — garantizem. Toda tudi garantizem je samo prehod v sočiantizem, ali kakor bi sedaj rekli v socializem. Znaki garantizma so razne monopolistične tvorbe, ki so posledica vedno večje koncentracije gospodarstva, vedno številnejše delniške družbe, zadrugarstvo in zavarovalnice. Fourier priporoča, da se ti pojavi v gospodarstvu podpirajo. V svrhu ublažitve škodljivih posledic konkurence predlaga ustanovitev poklicnih korporacij (cehov), ki naj določajo število članstva v skladu z dano potrebo. Poglavje o garantizmu je važno in kaže, da je Fourier imel oster čut za razvojne tendence kapitalizma, kajti monopolistične tvorbe garantizma niso nič drugega, kakor poznejši karteli. Slabši je Fourier tam, kjer opisuje najvišjo stopnjo človeškega razvoja — sočiantizem, ki bo slonel na načelu asociacije, ki je »zemeljska oblika svetovne privlačnosti«. Asociacija se bo dosegla s falansterijami, vzornimi mesti na združni podlagi. Ustanove se naj falansterije na deželi in obsegajo naj 1620 oseb (!), kar bo jamstvo za najboljšo mešanico temperamentov.

Politično Fourier ni bil opredeljen, še najbolj simpatični so mu bili liberalci. Sovražil je revolucijo in Žide in občudoval Napoleona. Neumorno je iskal premožnega moža, ki bi mu pomagal, da izvede svoje načrte. Kakor Saint-Simon je tudi Fourier imel precej učencev, ki so celo poskušali ustanoviti falansterije, seveda brez uspeha.

Novo možnosti za razvoj francoskega socializma so se odprle po l. 1830, ko je francosko delavstvo vrglo zasovraženo vlado Karla X. Vendar se ni uvedla republika, kakor je to želelo delavstvo, temveč zavladal je »meščanski« kralj Louis Filip. Plemstvo je bilo končno veljavno potisnjeno v ozadje, novi kralj je bil mož po volji meščanstva, zlasti bankirjev in finančnikov. Prevrat v industriji kot posledica strojne produkcije je zagrabil Francijo, ki je v tem pogledu zaostala skoro pol stoletja za Anglijo.

Delavstvo in malomeščanstvo je okusilo v začetku samo slabe strani sprememb v gospodarstvu in tudi politično je bilo brezpravno, ker ni imelo volilne pravice, ki je bila pridržana samo premožnim. Republikanske ideje so prodirale v vedno večji meri med ljudstvo, kar kažejo številne zarote in upori. Delavstvo je začelo polagoma spajati politično udejstvovanje s socializmom, čeprav je socializem od 1830. do 1840. pod vplivom Fourieristov in Saint-Simonistov miroljuben in nepolitičen z izrazitim etično-verskim in utopičnim značajem. Po l. 1840. je postal socializem moda. Od številnih socialističnih pisateljev sta omembe vredna samo dva, in sicer **Proudhon** in **Louis Blanc**. Proudhon je postal znan po sicer teoretično

brezpomembnem spisu, kjer odgovarja na vprašanje, kaj je lastnina, z izrekom: lastnina je tatvina. Znano je njegovo nasprotstvo do Marxa, ki ga pa tukaj ne bomo obravnavali. Svoja glavna dela je napisal pozneje v dobi cesarstva (1851—70). Louis Blanc je v svojem delu »Zgodovina Francije« prvi prikazal pomen razrednega boja v preteklosti in osvetlil nasprotje med buržuazijo in ljudstvom (peuple), ki se javlja po l. 1830. Proletarijat je istovetil z ljudstvom, kar je bilo takrat še običajno. Z ostro kritiko je razgalil hibe in napake sodobne družbe in predlagal kot rešitev produktivne zadruge pod vodstvom delavstva. Kapital za njih ustanovitev naj da država. Dosegli bodo delavci to samo, če bodo imeli vpliv na vodstvo državnih poslov. Zato morajo delavci zahtevati nov volilni red in najširšo demokracijo. Nazori Louisa Blanca so igrali veliko vlogo v revoluciji l. 1848. in tvorijo podlago socialdemokratskega gibanja v Franciji v naslednjih letih.

Kako zelo so socialistične ideje v tej dobi razburkale duhove, priča tožba Jeana Reybauda iz l. 1843., češ, sedaj tekmujejo dan za dnem novelisti, romanopisci, teologi in juristi v dokazovanju nevzdržnosti kapitalističnega sistema in v obsodbi obstoječega reda. Tega leta je prispel v Pariz **Karl Marx**, ki je prevzel vse življenja zmožne elemente francoskega socializma v svoj sistem znanstvenega socializma.

Alexander Schifcin (Mannheim), Francija 1848/52, Nemčija 1930/33 in marksizem

Revolucija in kontrarevolucija v Franciji 1848—1852.

Nič ni danes aktualnejšega, kakor spoznati in razložiti Marxove nauke in svarila o politični krizi Evrope. Njegovo zamisel o dveh razvojnih linijah revolucije — o dvigajoči se in padajoči liniji — sta v zadnjih petnajstih letih obogatila in potrdila dva klasična primera. Dvigajoče se gibanje revolucije, kakor ga je Marx pokazal pri veliki francoski revoluciji, se je ponovilo z rusko revolucijo 1917. Revolucija s padajočo linijo je bila za Marxa francoska revolucija 1848. leta in ciklus političnega razvoja 1848.—1852. — V začetku tega razvoja je proletarijat nastopal kot merodajna sila, potem pa je bil zatrt z rezultatom, da je kontrarevolucija premagala tudi meščansko demokracijo. Tak razvoj kaže v povojni dobi nemška revolucija, samo da je bil njen razvoj bolj dolgotrajen in da je bila v njej mehanika razrednih odnošajev in političnih bojev bolj komplicirana. Zunanja sličnost v turnusu obeh revolucij in kontrarevolucij je čudovita. Takoj v začetku zmaga revolucionarne vstaje, padec orleanske dinastije v Franciji in padec hohenzollernske dinastije v Nemčiji; Louis Blanc in Albert v provizorični revolucionarni vladi; potem pa poraz proletarijata — junijska bitka 1848 v Parizu, razkol proletarijata in nesrečni bratomorni boji januarja 1919 v Berlinu; v obeh primerih kriza republike, ki se ni znala utrditi, vstajenje Louisa Napoleona na podlagi plebiscita, ki je po Marxovih besedah preglasoval republiko, volilni Hitlerjevi uspehi, ki so uglasili pot kontrarevoluciji. Kot sestavne dele te krize je Marx spoznal osamosvojitve državne sile in krizo srednjega stanu, ki ga kontrarevolucija izkoristi za svojo zmago. Marx je politične krize meščanske

družbe med francosko revolucijo 1848/52 izčrpno in s kristalno jasnostjo raziskal in rezultati teh spoznanj ostanejo teoretično in praktično mero-dajni tudi za politično tragedijo Nemčije v letih 1918—1933.

Zakaj je v Franciji zmagala kontrarevolucija in zakaj je morala zmagati v popolnoma svoji in določeni obliki — v obliki bonapartistične diktature? Radi poraza francoskega proletarijata junija 1848. še ni bila določena oblika kontrarevolucionarne zmage. Z zmago nad proletarija-tom se je najprej okoristila meščanska republika. Toda meščanska re-publika je bila zapisana smrti: radi osamosvojitve državnega aparata in radi politične krize srednjega stanu v mestu in na deželi. Marxu očita ignoranca meščanske sociologije indiferentnost napram državi, v resnici je pa bil Marx ustanovitelj moderne sociologije o državi. Poleg vprašanja o socialni funkciji državnega aparata si je vselej zastavil tudi vprašanje o posebnosti, o zgradnji in o obsegu državnega stroja. Druga francoska republika je prevzela 1848. leta mogočen centraliziran državni aparat z ogromno vojaško in uradniško organizacijo:

»Prva francoska revolucija je imela nalogo, da zlomi vse krajevne, okrožne, mestne in pokrajinske posebne oblastvene organe, da ustvari meščansko enotnost nacije; zato je morala razviti tisto, kar je absolutna monarhija začela: centralizacijo, toda istočasno tudi obseg, pridevke in opore državne oblasti. Napoleon je dopolnil ta državni stroj. Legitimna in julijska monarhija nista dodali nič drugega kakor večjo delitev dela, ki je rasla v isti meri, kakor je delitev dela v sami družbi ustvarjala nove in-teresne skupine — torej nov material za državno upravo. Vsak skupen interes se je takoj ločil od družbe in se ji postavil nasproti kot višji splošni interes, ki se je iztrgal samodelavnosti družbe in postal predmet vladinega udeleženja.«^{)}*

Kdo ne pomisli pri tem na položaj prve nemške republike? Druga republika je v Franciji ta proces centralizacije in okrepitve državne ob-lasti nadaljevala. Bojazen pred proletarijatom jo je silil, da je krepila izvrševalno oblast in da je omejevala delokrog demokracije:

»Parlamentarna republika se je v svojem boju proti revoluciji končno čutila prisiljeno, da z represalijami ojači sredstva in centralizacijo državne oblasti. Vsi preobrti so spopolnjevali ta stroj, namesto da bi ga zlomili . . . Tako je bila francoska buržuazija po svojem razrednem položaju prisi-ljena, da je na eni strani uničila življenjske pogoje vsake, torej tudi svoje lastne parlamentarne moči, na drugi strani pa da je naredila sebi sovražno eksekutivno oblast nepremagljivo.«^{**)}

Junija 1848. je armada premagala proletarijat in postala rešiteljica in varovalka meščanske družbe. Istočasno je dala republikanska ustava predsedniku republike najširše polnomočje in ga postavila za izvrševalca eksekutivne oblasti. Stavki, v katerih Marx karakterizira položaj pred-sednika francoske republike po ustavi 1848, se slišijo danes kot uničujoča kritika razmer v nemški republiki 1930./32. leta:

»Predsednik je imel vse atribute kraljevske moči, pooblastilo, da svoje ministre neodvisno od narodne skupščine nastavlja in odstavlja, imel je vsa sredstva eksekutivne oblasti v svojih rokah, oddajal je vsa

^{*)} Marx, 18. Brumaire des Louis Bonaparte.

^{**)} Marx, 18. Brumaire.

mesta in s tem odločal v Franciji o najmanj poldrugem milijonu existenc, ker toliko življenj je navezanih na 500.000 uradnikov in častnikov vseh stopenj. Vso oboroženo silo je imel za seboj... Dočim se zborovanje odigrava vedno na deskah in je izpostavljeno kritično prostaški dnevni svetlobi, živi on skrito življenje v elizijskih vrtovih... Dočim se glas Francije v narodni skupščini razcepi na 750 glasov, se tu koncentrira na enega človeka...» (18. Brumaire.)

Ustavni in oblastveno-politični pogoji za zdrsnjenje v diktaturo so bili torej dani. Sociološke pogoje za to je dala vloga srednjega stanu v politični krizi, psihološke pogoje pa je ustvaril sam Louis Napoleon z zopetnim ožvjljenjem bonapartistične tradicije in napoleonskega mitosa.

Prvi akt tragedije je bil ta, da je imel kapital moč, izigrati srednji stan proti delavskemu razredu. Ta srednji stan se je dal tudi dandanes v Nemčiji mobilizirati kot aktivna protiproletarska sila. Toda podobnost gre še dalje. Protiproletarski nagoni srednjega stanu sami po sebi še niso bili odločilni za pogin druge francoske republike. Louis Napoleon je mogel izvršiti svoj državni udar le s tem, da je izkoristil zase socialno krizo in politično zmedenost srednjega stanu, da je eksplozivno moč razpada srednjega stanu naperil proti republiki, da je odpadne in razdirajoče elemente srednjega stanu in celotne družbe zbral okrog sebe kot protidemokratsko silo in da je s to robustno in brezsmiselno silo posilil narod. Spomnimo se nesmrtnih, srditih in, žal, proroških Marxovih besed:

»Poleg skrahiranih pustolovcev z dvomljivimi sredstvi vzdrževanja in z dvomljivim izvorom, poleg propalih in pustolovnih meščanskih tipov vagabundi, odpuščeni vojaki, izpuščeni kaznjenci, ubegli galerski sužnji, komedijanti, lazzaroni, žeparji, kvartopirci, lastniki bordelov, težaki, literati, organisti, cunjarji, brusarji, popraviljalci loncev, berači, skratka vsa nedoločena, razpadla, sem in tja metana masa, ki jo imenujejo Francozi la bohème; s tem sebi sorodnim elementom je napravil Bonaparte steber družbe od 10. decembra. Ta Bonaparte, ki se je konstituiral kot šef lumpenproletariata, ta Bonaparte, ki je našel tu v obliki mase interese, ki jih sam osebno goji, ta Bonaparte, ki v tem izmečku, odpadku in smetišču vseh razredov spozna edini razred, na katerega se more brezpogojno nasloniti, to je resnični Bonaparte, Bonaparte brez fraz.« (18. Brumaire)

Tudi v Nemčiji je socialni razpad srednjega stanu postal plodovita zemlja za fašizem in politično aktiviranje srednje-stanovskih razpadajočih produktov je olajšalo uničenje demokracije. V Franciji 1849—1852. leta in v Nemčiji 1930—1933. leta sta se združila oba ta dva odločilna momenta politične krize meščanskega sveta: osamosvojitve državne oblasti in socialno razpadanje srednjega stanu, ki postane odločilna moč kontrarevolucije.

Nemčija od 1871.—1914. leta

Marxov oris pogina druge francoske republike bi moral postati svarilo za Nemčijo. Francija je med tem izlečila svoje politične rane iz 1852. leta in se definitivno otresla sramote bonapartizma. 20 let bonapartizma je zadoščalo, da se je francosko meščanstvo prebudilo k aktivnemu in samostojnemu političnemu življenju. Zgodovinski položaj 1848—1852 se v Franciji ni več ponovil — pač pa doživljamo čez osemdeset let sličen razvoj v Nemčiji.

Med bonapartistično diktaturo v Franciji in med krizo nemške republike je cela zgodovinska epoha: 47 let Bismarckove-hohenzollerske države. Nemški srednji stan je bil v tisti dobi gospodarsko in socialno trden in ni razpolagal z nobeno politično udarno silo. Toda drugi del Marxovega svarila je že za tisto nemško dobo v polni meri veljal: osamosvojitve državnega stroja.

Prusko-nemška oblastvena država se je zgradila in okrepila v letih 1871—1914. Razpolagala je predvsem s silnim državnim aparatom. Državni aparat, v prvi vrsti armada, je bil navezan neposredno na prusko kraljestvo in to razmerje je bilo odločilno za faktorje moči, ki so bili izven pisane ustave. Ves aparat države je bil sestavljen na poseben, strogo po kastah izbran način, od parlamenta neodvisen, od političnega boja izoliran. Hohenzollerski monarhiji se je tudi posrečilo ohraniti kontinuiteto državnega stroja kljub spreminjanju gospodarskega organizma. Aparat se je prilagodil gospodarskemu razvoju, ne da bi se pomembno spreminjal v svoji notranjosti. Staropruska vojaška in upravna tradicija se je postavila v službo visokokapitalističnega imperializma; ekonomsko-moderni imperializem je prevzel strumen aparat starokapitalistične države. Materialni aparat in tradicija vladanja sta v Nemčiji bolj nego v katerikoli drugi državi napredujočega kapitalističnega razvoja držala skupaj socialno piramido kapitalizma.

Antifevdalno poslanstvo nemškega proletarijata in nemški socializem

Duhovno in organizacijsko središče mednarodnega delavskega gibanja se je v letih 1871—1914 preneslo v Nemčijo. Organizacijsko delo in politični uspehi nemške socialne demokracije so bili v tej dobi merodajni za ves mednarodni socializem. Toda to najmočnejše delavsko gibanje sveta se je razvijalo na tleh napol fevdalne države. Iz tega so za nemško socialno demokracijo nastale posebne zgodovinske naloge — antifevdalne. Niso se izvršile. V Franciji so meščani in kmetje zlomili fevdalizem, delavstvo se je udeležilo tega dela in s tem je dobil francoski socializem revolucionarno-demokratsko tradicijo. V Rusiji je uničenje fevdalizma pripadlo delavstvu, ki je moglo rešiti to nalogo z aktivno podporo kmetov. Nemški proletarijat pa ni prejel niti revolucionarno-demokratske tradicije, kot jo ima francoski socializem, niti ni mogel razviti v sebi silne antifevdalne udarne sile kot rusko delavstvo. V zgodovini nemške socialne demokracije je bila nekoč močno zastopana demokratično-revolucionarna in antifevdalna tradicija. Zastopal jo je Engels. V svoji kritiki erfurtskega programa je pisal:

»Sebi in stranki prigovarjajo, da današnja družba raste v socializem, ne da bi se vprašali, ali naj ta družba prav tako nujno ne raste iz svoje stare družabne ustave in ali poleg tega v Nemčiji ni treba, da ta družba raztrga vezi na pol absolutističnega in vrhu tega neizrecno zmedenega reda. Človek si lahko predstavlja, da more stara družba zrasti mirno v novo v deželah, kjer zastopstvo naroda vso oblast koncentrira v sebi in kjer se da ustavno napraviti vse, kar se hoče, kakor hitro je večina naroda za to. Toda nekaj takega proklamirati v Nemčiji in sicer še brez potrebe, se pravi, vzeti figovo pero absolutizma in si ga privezati pred svojo nagoto ...«

Engels je s tem postavil v ospredje borbo proti nemškemu napolabsolutizmu kot posebno zgodovinsko nalogo nemške socialne demokracije

in je zanikal možnost mirnega razvoja Nemčije k demokraciji radi moči in ločenosti prusko-nemškega oblastnega aparata. Nemški socialni demokraciji je zarisal revolucinarno-demokratično pot: »Če je kaj gotovega, je gotovo to, da more naša stranka in delavski razred priti do oblasti le pod obliko demokratične republike. To je celo specifična oblika za demokracijo proletarijata.« Dalje je Engels rekel:

»Vse junkerstvo stoji stalno na robu prepada; vsaka nesreča, bodisi vojna, slaba letina ali gospodarska kriza grozi, da ga bo vrgla v prepad; in tako ni prav nič čudno, da ga je že skozi sto let reševala pred prepadom samo državna podpora v vseh oblikah in da obstoja dalje dejansko samo z državno podporo. Ta le umetno vzdrževani razred je zapisan poginu, nobena državna podpora ga ne more trajno ohraniti pri življenju. Toda s poginom tega razreda izgine tudi stara pruska država.«

Človek bi mislil, da so bile izrečene te besede šele po razkritju škandala »Pomoči vzhodu« (= Osthilfe) v januarju 1933, toda zapisal jih je Engels v letu 1878.

Toda ta Engelsova tradicija se ni uveljavila niti pri desnem, niti pri levem krilu nemške socialne demokracije. V predvojnem času je bilo lažje boriti se proti kapitalizmu samemu, nego proti tej mogočno-silni napolabsolutistični pruski državni moči. Nemška socialna demokracija je kot prva stranka v internacionali razvila vprašanje o potih uresničenja socializma (1902. l. spis Kautskega o socialni revoluciji), toda vprašanje je bilo zastavljeno pretežno gospodarsko-politično in gospodarsko-organizatorično, ne pa iz razmerja političnih sil. Političnemu podvigu nemškega proletarijata v predvojnem času ni stal v prvi vrsti nasproti odpor kapitalistov, temveč konkretni pruski aparat. Reformistična desnica v stranki se je udajala iluziji, da je v Nemčiji mogoč razvoj k demokratični monarhiji. Radikalna levica pa je oznanjala abstraktni boj za socializem, ne da bi videla, da je predpogoj tega razbitje pruskega aparata. Roza Luxemburgova je mogla misliti revolucionarno, ni pa znala presojati nalog iz razmerja političnih sil.

To zapostavljanje političnih nalog je bilo značilno tudi za ideologijo gibanja. Nemški socializem predvojne dobe si je pridobil dragocene zasluge za nadaljnje razvijanje marksistične gospodarske in družabne znanosti, dal je največja teoretična dela, toda omejenosti svojega lastnega okoliša in svoje dobe ni mogel premagati. Njegov predmet so bile anonimne socialne sile. Bil je objektivističen in gospodarski; v tem je bila njegova moč, pa tudi njegova slabost. Ta nemški socializem predvojne dobe je klasično razčlenil gospodarsko in socialno strukturo, ne pa politične strukture in dinamike Nemčije. Nemški marksizem je izvršil za proletarijat podobno miselno delo, kakor sta ga napravila za angleško meščanstvo Ricardo in klasični liberalizem, ni pa izvršil tistega političnega »ideološkega dela«, ki so ga dali pruski zgodovinarji 19. stoletja vladajočim razredom Nemčije.

Nemška kriza 1930—1933

V državnem razvoju Nemčije med 1871 in 1914 je bila že v naprej vsebovana obremenitev nemške demokracije in jedro prihajajoče kontrarevolucije. Državni aparat cesarstva se je z revolucijo deloma razpu-

stil in nadomestil, vendar so ostali ohranjeni važni deli, ki se jih prevrat ni dotaknil in ki so obdržali star kastni in razredni značaj. Vladoželjnost gospodujočih razredov, med svetovno vojno razbičana na zunaj, se je sedaj obrnila na znotraj z namenom, da si zopet osvoji stare postojanke. (Tu pisatelj opisuje, kako se je reakcija polagoma približevala dosegu svojega namena, slično kakor 1848/52 v Franciji. Ker so te stvari precej znane, izpuščamo njih opis. Op. ur.) 20. julija je ta osamosvojena državna oblast zmagala, na njenem hrbtu je pa že sedel konkurent, ki naj se okoristi z vsem tem — fašistovska strankarska in diktatorska država.

Toda pruska tradicija ni določila samo pogina demokratične države, temveč tudi značaj nemške kontrarevolucije kot pokreta. Pospešila je razvoj nemške reakcije v pravo kontrarevolucijo. Vojaški »dril« je bil nemški reakciji v kosteh, oboroževanje nasilja je bilo njeno veroizpovedanje, vizija oblastne države je vedno lebdela pred njenimi očmi. Narodno-socialistična stranka in »jeklena čelada« kopirata organizacijo in red stare pruske armade do vseh podrobnosti, in kjer se napravi vojaška organizacija za podlago politični organizaciji, tam zadoni tudi krik po orožju. Nemška kontrarevolucija se naslanja na tradicijo nemške preteklosti in skuša vzpostaviti nekdanjo organizacijo nasilnosti. Kar je bilo za decembersko družbo Louisa Bonaparta napoleonski mitos, to je za nacionalne socialiste in »jeklene čelade« tradicija pruskega Friderika. Tako je nemška zgodovina še enkrat legla s svojo svinčeno težo na sedanjost.

Marxova analiza Francije v letih 1848—1852 je postala izvršena prognoza za Nemčijo v letih 1930—1933. Osemdeset let po 18. Brumairu Louisa Bonaparta se je v Nemčiji ponovila osamosvojitev državne oblasti kot poskus restavracije, vstaja srednjega stanu pa kot zmaga fašizma. Marksizem osvetljuje oba pojava. Daje pa tudi nauk, kako se je treba boriti proti njima.

(Prost prevod po »Kampf«)

Ft. Podrepišek, delavec v Celju,

Ob 50 letnici Karla Marxa

Stoletja pol minilo je od smrti Tvoje,
stoletja pol Te krije zemlja črna,
a duh Tvoj vliva v nas idejo boja
za kruh, pravico — vsem proletarcem sveta.

Nauk Tvoj nas vodi v borbo za enakost
zatiranih nas sužnjev milijonskih.
Da klonili bi glave kapitalu,
tega nam cilj Tvoj ne dovoljuje.

Po potih Tvojih hočemo hoditi,
za mir in bratstvo med narodi se boriti,
da zmaga pride nam zaželena,
da narode bo vladala SVOBODA ena.

Jod, Karl Marx (Iz poeme „Kontinenti“)

Iz zemlje se je trgal krik bolečin.
V prelome zašel je čas.
Človek množice: svojat najnižjih plasti usedlin
iskal je mukoma svojo podobo,
boril se uporno je za svojo svobodo,
— iz svojih razmer iskal je poti in luči
in našel je svoj človečja kompas
za naše nove smeri,
našega časa potokaz.

V privide resničnosti so vstajale
životvorbe krvavih strahot,
iz industrijskih objektov so lajale
groze trpljenja angleških fabrik;
človek — industrijski šakal
je človeka mezdnega sužnja v okove navijal,
zemlja z družbo človeško v zločesti krohot
je ječala, grozila in se v štrajke je dvigala;
v privide trdih, krvavih razmer
preroške rešitve gladnih špartakov
gradile so si potresomer ...
Vsi kontinenti so lajali: Delo in kapital! ...
Zgrozili in zakričali so nemški proleti,
francoski komunardi v udušeni krik
zajeli so evropski, ameriški proletarijat,
v nejevolje štrajkovne in unije so vstajale.
Množice — delovne mašine,
vsi kontinenti so proglašali: Novo Pomlad.

— — — — —

Iz ozračja in tal marcev viharnih
vso zemljo presekala je rešilni signal,
vsemirje
v svoje okvirje planeta
spočelo je zvezdo polarnico,
človek in mož uravnal je svoj družbomer-kompas:

**»Proleti z vseh dežel naše zemlje,
podajte si svoje roke, prižgite si svoje srce!«**

Meščanski svet ima danes napram historičnemu materializmu približno tako stališče, kot ga je imel pred eno človeško generacijo napram darwinizmu. Sramoti ga, ne da bi ga razumel.

Fr. Mehring

Friderik Engels, Govor na grobu Karla Marxa

Karl Marx je umrl 14. marca 1883 in pokopali so ga 17. marca na londonskem pokopališču. Njegov pogreb je bil zelo skromen — njegova preostala družina je odklonila vsako ceremonijo. Ob odprtem grobu se je zbralo le nekaj najzvestejših: Engels, Lessner in Lockner — Marxovi stari tovariši še iz dobe »Komunistične zveze«; iz Francije sta prispela Lafargue in Longuet, iz Nemčije Liebknecht. Znanost sta zastopala dva prvovrstna znanstvenika: kemik Schorlemmer in zoolog Ray Lancaster. Ob odprtem grobu se je Engels še poslednjič poslovil od svojega vernega sobojevnika in prijatelja. Storil je to s sledečimi besedami, ki je v njih objel vse Marxovo delo in njegov pomen:

14. marca, popoldne ob četr pred tretjo uro je prenehal največji živči mislec misliti. Komaj dve minuti smo ga pustili samega in že smo ga našli pri zopetnem vstopu na stolu mirno zaspalega — toda za vedno.

Kaj je izgubil boreči se evropski in ameriški proletarijat, kaj je izgubila zgodovinska znanost s tem možem, tega se sploh ne da izmeriti. Prekmalu bomo občutili vrzel, ki jo je povzročila smrt tega silnega moža.

Kakor je odkril Darwin zakon o razvoju organske narave, tako je odkril Marx razvojni zakon človeške zgodovine: enostavno dejstvo, ki ga je doslej zakrivala ideološka razbohotenost, da morajo ljudje namreč najprej jesti, piti, stanovati in se oblačiti, preden se morejo pečati s politiko, znanostjo, umetnostjo, vero itd.; da tvori torej produkcija neposrednih življenjskih sredstev in z njo vsakokratna gospodarska razvojna stopnja naroda ali obdobja tisti temelj, iz katerega so se razvile državne uredbe, pravni nazori, umetnost in celo verske predstave dotičnih ljudi, in iz katerih jih moramo zato tudi obrazložiti — ne pa, kakor se je doslej dogajalo, obratno.

Toda to še ni vse. Marx je odkril tudi podrobni zakon gibanja darjšnjega produkcijskega načina in pa meščanske družbe, ki jo je ta način ustvaril. Z odkritjem večvrednosti je nenadoma obsvetlil ta problem, dočim so se vsa prejšnja raziskavanja i meščanskih ekonomov kakor tudi socialističnih kritikov izgubljala v temi.

Dvoje takih odkritij zadošča za življenje. Srečen že oni, ki mu je dano, da odkrije samo eno. Toda na vsakem posameznem poprišču, ki ga je Marx preiskoval, in takih poprišč je bilo mnogo, in nobenega se ni samo mimogrede dotaknil — na vsakem poprišču, celo v matematiki, so se mu posrečila samostojna odkritja.

Tak je bil kot mož znanosti. Toda to še daleč ni bilo niti pol moža. Znanost je bila Marxu zgodovino gibajoča, revolucionarna sila. Kakor se je veselil vsakega novega odkritja v kakršnikoli teoretični znanosti, čeprav se ni sploh še dal dognati njegov praktični učinek — toliko bolj se je šele veselil, kadar je šlo za izum, ki je takoj revolucionarno posegel v industrijo in sploh v zgodovinski razvoj. Tako je natanko zasledoval razvoj odkritij na poprišču elektrike in se je zanimal celo za poslednja odkritja Marca Depreza.

Kajti Marx je bil predvsem revolucionar. Na ta ali oni način sodelovati pri uničenju meščanske družbe in ... ustanov, ki jih je ustvarila, sodelovati pri osvobojenju industrijskega proletarijata, ki mu je prvi podelil

zavest njegovega položaja in njegovih potreb, zavest pogojev njegove samoosvojitve — to je bil njegov resnični življenjski poklic. Boj je bil njegov element. In boril se je s strastjo, žilavostjo, uspehom kakor le malkdo. Prvi Renski časnik 1842, pariški Naprej 1844, bruseljski Nemški časnik 1847, Novi renski časnik 1848 do 1849, newyorška Tribuna 1852 do 1861¹⁾ — razen tega cela množica bojnih brošur, delo v društvih v Parizu, Bruslju in Londonu, dokler končno ni vstala Internacionalna delavska asociacija kot krona vsemu delu — resnično, to je bil zopet rezultat, ki je mogel biti nanj njegov povzročitelj ponosen, če bi tudi sicer ničesar drugega ne ustvaril.

In zato je bil Marx najbolj obsovraženi in najbolj obrekovani človek svoje dobe. Vlade, absolutistične in republikanske, so ga izganjale, meščani, konservativni in skrajno demokratični, so ga kakor za stavo psovali. On pa je vse to odriaval kakor pajčevino, ni se brigal za to, odgovarjal je samo, kadar je bila skrajna potreba. In umrl je, češčen, ljubljen, obžalovan od milijonov revolucionarnih sodelavcev, ki prebivajo od sibirskih rudnikov preko vse Evrope in Amerike tja do Kalifornije, in smelo smem trditi: danes utegne imeti še marsikaterega nasprotnika, toda komaj še kakega osebnega sovražnika.

Njegovo ime bo živelo stoletja in tudi njegovo delo.

(Prevedel Talpa iz dela: Franz Mehring, Karl Marx)

Wilhelm Liebknecht, Marxov grob

Marxov družinski grob bi se moral pravilneje imenovati. Je na pokopališču v Highgate, na severu Londona, na griču, ki zre na orjaško mesto.

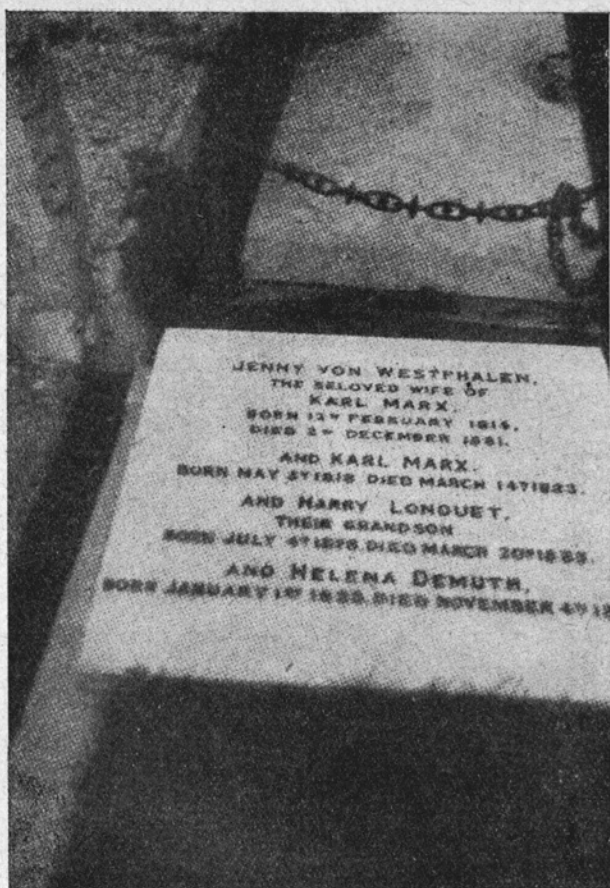
»Spomenika« Marx ni hotel imeti. Avtorju »Kom. manifesta« in »Kapitala« hoteti postaviti drug spomenik, kakor si ga je sam postavil, bi pomenilo žalitev rajnkega. V glavah in srcih milijonov delavcev, ki so se združili na njegov klic, ima nele spomenik, trajnejši od bron, temveč tudi živo podlago, na kateri postane ali je deloma že postalo dejstvo to, kar je učil in hotel.

Mi socialdemokrati nimamo nobenih svetnikov in nobenih svetniških grobnic, ali milijoni mislijo s hvaležnostjo in spoštljivostjo na moža, ki počiva na tem pokopališču na severu Londona. In še čez tisočletja, ko bo že težko verjetna pravljica preteklosti surovost in omejenost, ki se postavlja danes proti svobodnjaškemu stremljenju delovnega razreda, bodo svobodni in plemeniti ljudje obstali ob tem grobu in z razkrito glavo šepetali prisluškujočim otrokom:

»Tu počiva Karl Marx!«

Tu leži Karl Marx in njegova družina. Preprosta mramorna plošča, ovita z bršljanom, pokriva pri glavah kot blazina z mramornimi kamni obzidan grob, in na tej plošči beremo napis:

¹⁾ Tu so naštetni vsi različni časniki, ki je vanje pisal Marx članke, in letnice, ko je pisal vanje. — Op. prev.

*Jenny von Westphalen
The beloved wife of¹⁾
Karl Marx
Born²⁾ 12. February 1814
Died³⁾ 2. December 1881
And Karl Marx
Born May 5. 1818; died March 14. 1883
And Harry Longuet
Their grandson⁴⁾
Born July 4. 1878, died March 20. 1883
And Helene Demuth
Born January 1. 1823, died November 4. 1890*

-
- 1) ljubljena žena
2) rojena
3) umrl(-a)
4) njen vnuk

Družinski grob ne obsega vse družine. Trije v Londonu umrli otroci so pokopani na drugih londonskih pokopališčih. In Jenny Marx, najbolj ljubljena hčerka, počiva v Argentieulu pri Parizu, kjer jo je smrt iztrgala družini.

(Iz »Karl Marx zum Gedächtnis«. Von W. Liebknecht, Verlag Wörlein u. Co., Nürnberg 1896)

Talpa, Karl Marx in dialektični materializem

So ljudje, ki kolikor toliko pripoznavajo Marxove izsledke v ekonomiji (gospodarstvu), ne pripoznavajo pa metode (načina, pota), po kateri je Marx dognal zakone ekonomskega razvoja. Ta metoda je dialektično materialistična in tvori neločljiv del marksizma; z njo marksizem stoji in pade. Često čujemo od ljudi, ki niso imeli še nikoli Marxa v rokah, da Marx te svoje metode ni nikjer obrazložil. To pa je seveda popolnoma napak. Marx je bil učenec Heglov, učenec tistega nemškega filozofa, ki je po dolgih stoletjih srednjeveške okorelosti znova priznal dialektiko, ki so jo poznali že nekateri starogrški filozofi, in jo napravil za osnovo svoje filozofije. Glavno načelo dialektike se glasi — če govorimo z navadnimi besedami: Vse se nenehoma razvija, a razvija se iz nasprotij. To načelo izrazimo lahko še s sledečima dvema stavkoma: Vse se razvija — Boj pa je oče napredka. Hegel je torej to načelo priznaval, toda kot filozof idealistične smeri — taki filozofi mislijo, da vladajo svet ideje! — je menil, da se izbojuje boj med starim in novim najprej v človeških glavah, v človeških mislih. Slednje načelo pa je Marx zavrgel in je pokazal, da moramo iskati pogon vsemu dogajanju v ekonomiji, v gospodarstvu.

L. 1844 je napisal Marx razpravo »Kritika Heglove pravne filozofije«, kjer je obračunal s Heglovo idealistično smerjo, a dialektiko je pridržal. Njegova razprava vrhovinči v spoznanju, »da pravnih razmer in državnih oblik ni mogoče doumeti iz njih samih, niti iz takozvanega splošnega razvoja človeškega duha, temveč da koreninijo v materijelnih (snovnih) življenskih razmerah, ... da je treba torej anatomijo (razčlemba) meščanske družbe iskati v politični ekonomiji.«

L. 1859 je izdal Marx knjigo »Kritika politične ekonomije«, ki jo smemo smatrati za predhodnico njegovega »Kapitala«. In prav v uvodu v to svoje delo je obrazložil Marx v kratkih in preciznih stavkih — kakor je bil pač vajen! — dialektični materializem. V naslednjem prinašamo prevod tistega dela uvoda, kjer govori o dialektičnem materializmu, čitatelje pa naprošamo, naj si večkrat preberó spodnje stavke, naj si jih duševno prisvoje in razmišljajo o njih. Pravi marksist je namreč samo tisti, ki se je dobro seznanil z dialektičnim materializmom. Stavki slovejo sledeče:

(I) V družbeni življenski produkciji pridejo ljudje v določene, nujne, od svoje volje neodvisne razmere, ki ustrezajo določeni razvojni stopnji njihovih materijelnih produktivnih sil. Celotnost teh produktivskih razmer tvori gospodarsko zgradbo družbe, realni temelj, nad katerim se dviga pravna in politična nadstavba in ki mu ustrezajo določene oblike družbene zavesti. Iz produktijskega načina materijelnega življenja izvira socialni, politični in duševni življenski proces sploh. Ni človeška zavest, ki določa bitnost ljudi, temveč obratno: njihova družbena bitnost je, ki določa njihovo zavest.

(II) Na določeni stopnji svojega razvoja pridejo materijelne produktivne družbene sile v nasprotje z obstoječimi produkcijskimi razmerami, ali, kar je samo pravni izraz za to, z lastninskimi razmerami, sredi katerih so se doslej gibale. Iz razvojnih oblik produktivnih sil se razmere spreobrnejo v njihove verige. Tedaj nastopi doba socialne revolucije. Z izpremembo gospodarskega temelja se prevrne hitreje ali počasneje tudi vsa ogromna nadstavba. Kadar opazujemo take prevrate, moramo zmeraj razlikovati med materijelnim prevratom v ekonomskih produkcijskih pogojih, ki se da naravoslovno točno dognati, in med pravnimi, političnimi, verskimi, umetniškimi ali filozofskimi, skratka ideološkimi oblikami, ki se v njih ljudje tega konflikta zavedó in ga izbojujejo. Prav tako kakor posameznika ne presojava po tem, za kar se sam smatra, prav tako ne moremo take prevratne dobe presoјati iz njene zavesti, temveč moramo to zavest obrazložiti iz nasprotij v materijelnem življenju, iz obstoječega konflikta med družbenimi produktivnimi silami in produkcijskimi razmerami. Nobena družbena oblika ne propade, dokler niso razvite vse produktivne sile, ki je zanje dovolj obsežna, in nove, višje produkcijske razmere ne nastopijo nikoli, dokler se njeni materijelni življenjski pogoji niso sami izlegli v krilu stare družbe. Zato si stavlja človeštvo vselej le naloge, ki jih more rešiti, kajti če natančneje opazujemo, bomo zmeraj spoznali, da naloga sama vznikne le, kjer so že dani materijelni pogoji za njeno rešitev ali vsaj nastajajo. V glavnih obrisih smemo azlјatski, antični, fevdalni in moderni meščanski produkcijski način smatrati za napredujoče dobe gospodarske družbene oblike.

(III) Meščanske produkcijske razmere so poslednja antagonistična (nasprotujoča si) oblika družbenega produkcijskega procesa, antagonistična ne v zmyslu individualnega (posameznikovega) antagonizma, temveč v zmyslu antagonizma, ki izvira iz družbenih življenjskih pogojev posameznika, toda produktivne sile, ki se razvijajo v krilu meščanske družbe, ustvarjajo sočasno materijelne pogoje za rešitev tega antagonizma. Z današnjo družbeno obliko se zato zaključuje predzgodovina človeštva.

V teh jedrnatih Marxovih stavkih je obseženo vse, kar je treba marksisu vedeti vsaj za osnovo. Te Marxove nauke so pozneje obširno obrazložili različni marksistični teoretiki, med katere šteјemo predvsem Engelsa, Plehanova, Talheimerja in druge. V lažje razumevanje gorenjega naj podam samo nekaj pripomb oziroma pojasnil in zgledov! Zato sem razdelil ves sestavek v tri dele (I, II, III) in bom vsak del posebej razložil.

I. Če hočemo zgodovino družbe razložiti, moramo najprej vedeti, da je gibalo, motor vsega razvoja ekonomija, a ta zavisi zmeraj od produktivnih sil, ki z njimi družba na določeni razvojni stopnji razpolaga. Z izrazom »produktivne sile« označujemo vse sile, ki so potrebne, da se napravi določena količina produktov, ki jih potrebuje človeštvo ali pa njega del v gospodarsko zaključenih pokrajinah. Produktivne sile so najprej odvisne od zemljepisne lege dežele in od kakovosti tal. O tem naj nas prepričata sledeča zgleda: V deželah, kjer ni nikakih rudnin, je tako dolgo obstajala kamena doba — ljudje so si izdelovali vse orodje in orožje iz kamena —, dokler niso prišla taka ljudstva v stik z drugimi ljudstvi, ki so že poznali kovine in jih znali tudi uporabljati. Ali: Tudi prehod od lovstva in ribištva v poljedelstvo in poljedelstvo je bil odvisen od kakovosti tal. Kjer nista podnebje in zemlja takšna, da bi mogle uspevati na njej rastline, tam so ljudje še do danes ostali lovci in ribiči, kakor n. pr. razni narodi ob obalah Severnega morja.

Od produktivnih sil pa zavisijo produkcijske razmere (način). Z izrazom »produkcijske razmere« označujemo način, kako si ljudje priskrbujó življenske potrebščine, dalje medsebojne razmere, ki vladajo med ljudmi pri delu, kako so razdeljena produkcijska sredstva (stroji) in izgotovljeni produkti. Pod »produkcijskimi razmerami« torej razumemo medsebojno razmerje med ljudmi v tej ali oni dobi.

Oglejmo si v lažje razumevanje posamezne produkcijske načine! V dobi *prakomunizma* je bila družba lastnica vseh produkcijskih sredstev

(t. j. orodja za izdelovanje loncev, za pletenje itd.) in delo je bilo tedaj družabno. — V dobi fevdalizma (srednji vek!) je vladal *fevdalni produkcijski način*, kakor je še danes ohranjen pri malih kmetih in obrtnikih, ki so torej danes še ostanek iz predkapitalistične dobe. Pri tem načinu je delavec obenem lastnik produkcijskega orodja (čevljar je lastnik kopit, šivalnega stroja in usnja; kmet pa lastnik polja, pluga, živine), a tudi izgotovljenega blaga. Pri tem načinu se seveda gospodarstvo ne izvaja po načrtu: producentov je tu toliko, kolikor jih pač hoče biti, ter si medsebojno konkurirajo. — Za *kapitalistični produkcijski način* je značilno, da so stroji lastnina posameznikov, ki pa pri njih ne delajo, vkljub temu pa so tudi produkti njihovi. Delavec, ki producira pri stroju produkte, ni torej lastnik ne strojev ne izgotovljenega blaga, pač pa dobiva mezdo, ki je odvisna od mnogih okoliščin. (Glej o tem »Kapital«!)

S tem vemo v glavnih obrisih vse, kar je treba vedeti o **bazi (temelju)**. Iz tega temelja vzraste najprej *s o c i a l n o - p o l i t i č n i* (družabni) *r e d*; samoblagovni produkciji ustrezna fevdalistični družabni red, današnji produkciji: kapitalistični družabni red. Vsak družabni red najde izraz v zakonih, ki ga sankcionirajo.

Oboje: produkcijski način in socialno-politični red pa ustvarjata svojo *i d e o l o g i j o*, t. j. sklop umetnostnih, verskih in drugih idej. Saj vemo, da gleda današnji meščan popolnoma drugače na življenje, kakor je gledal srednjeveški fevdalec, a proletarec zopet drugače kakor onadva, ker živi v docela drugačnih razmerah.

Socialno-politični red, dalje psihologijo, ki jo ustvari v podružabljenem človeku, in pa različne ideologije imenujemo na kratko **nadstavbo**, ki se boči nad ekonomsko bazo in izvira iz nje.

Če si hočemo še enkrat predočiti ves način, kako je treba kako zgodovinsko dobo materialistično raztolmačiti, storimo to najboljše po sledečem obrazcu (po Plehanovu):

- 1.) stopnja *produktivnih sil*;
- 2.) *produkcijski način*, ki zavisi od gorenje stopnje;
- 3.) *socialno-politični red*, ki se dviga na ekonomski bazi;
- 4.) *psihologija podružabljenega človeka*, ki je odvisna deloma od ekonomskih razmer, deloma od socialno-političnega reda;
- 5.) različne *ideologije*, ki izražajo psihologijo.

II. Sedaj moramo še odgovoriti na vprašanje, kaj povzroča prehod iz produkcijskega načina v drugega, n. pr. iz prakomunističnega v samoblagovni, od tod v kapitalistični in končno v socialistični. Če pregledamo vso to vrsto različnih produkcijskih načinov, spoznamo, da je zmeraj **stopnjevanje produktivnih sil** povzročalo prehod iz enega v drugi produkcijski način. Vsak produkcijski način ima za temelj določeno višino produktivnih sil, določeno višino tehnike. Tista sila pa, ki vodi od starega produkcijskega načina v novi, je *n a s p r o t j e*, ki se začne razvijati med produkcijskim načinom in silami. Vsak doseđanji produkcijski način je dovoljeval razvoj produktivnih sil samo do določene stopnje. Tako so n. pr. v srednjem veku odklanjali vsak nov izum. Toda produktivne sile so se v 18. stol. vendar silno razvile, zato je moral fevdalizem propasti, na njegovih razvalinah pa je nastala kapitalistična družba. Ko začno produktivne sile preraščati dano ji mejo, prično naraščati notranja nesoglasja: sile se zbirajo in zbirajo, dokler ne pride do

skoka. Vendar se to ne izvrši avtomatično (samo po sebi), marveč vse to delajo ljudje. Prejšnji produkcijski način je postal veriga, ki se mora razbiti.

Kakor hitro pa nastane nov produkcijski način, nastane obenem tudi nova baza, ki se nad njo začne bočiti že tudi nova ideološka nadstavba. Ljudje se šele tu zavedó vseh konfliktov in jih izbojujejo. (Pri tem je treba seveda pripomniti, da se pojavijo nove ideologije že tudi tedaj, ko vlada še stari produkcijski način, ki pa se je pričel že krhati. Zato govorimo danes že lahko o proletarski kulturi, dasi vlada kapitalistični način produkcije. Seveda pa je nositelj te kulture tisti razred, ki se bori proti današnjemu načinu produkcije.)

III. V zadnjem odstavku Marx na kratko razčlenjuje današnjo družbo in kaže pot v — bodočnost. Kapitalistični način produkcije je brez **proletarijata** nemogoč. Prav proletarijat pa je negacija (antiteza) tega načina, zato vlada v današnji družbi antagonizem. Proletarijat kaže pot v bodočnost, v družbo, ki ne bo poznala antagonizma, kajti proletarijat bo takrat nehal biti proletarijat.

V novi, brezrazredni družbi bodo odpravljena vsa nasprotja. Takrat bo zaključena predzgodovina človeštva, t. j. doba medsebojnega klanja, doba barbarstva. Nastopila bo zgodovinska doba, ko bo iz človeka barbara postal **Človek**.

Ob 50letnici Marxove smrti naj bi se naš proletarijat, zlasti pa »Svobodaši« živo zavedli svoje velike misije. Poglobili bi se naj v študij del utemeljitelja znanstvenega socializma in po njih uravnali vse svoje delo. S tem se bodo najbolje oddolžili spominu moža, čigar ideje so danes bolj žive, kakor so bile kadarkoli preje.

Oskar Drenik, Marxova ekonomsko-teoretična šola

Se enkrat vrednost v Marxovem „Kapitalu“

Odgovori na vprašanja za ponavljanje

1. Lastni stroški nam ne morejo biti končnoveljavno izhodišče za določanje in razlago cene, ker bi se mi na ta način vrteli v sklenjenem krogu; razlagali bi višino cene iz nje same.

2. Profit ne more nastati pri zameni blaga, ker zamena ni proces, ki bi vrednost ustvarjal; profit pa ne visi v zraku, temveč pomeni novo, dodatno vrednost; menja se pa vedno enakovredno blago za enakovredno. To je predpostavka vsake produkcije blaga in tako tudi kapitalistične. Če pri zameni kdo koga slučajno opehari, s tem vsota vrednosti zamenjanih predmetov ni povečana in tako tudi ne sama predmeta.

3. a) Uporabna vrednost blaga je njegova lastnost, da more zadovoljiti kakršnekoli človeške potrebe. Uporabna vrednost je torej naravna fizična lastnost predmeta, brez ozira na obliko družbe in brez ozira na delo, na to, odkod in kako sem predmet dobil; skratka: njegova uporabnost, užitnost.

b) Menjalna vrednost blaga je kvantitativno razmerje, v katerem se dotično blago menja za drugo blago. Vsebina menjalne vrednosti blaga je pa vrednost, t. j. v blagu utelešeno ali popredmeteno družbeno delo. Vrednost prihaja torej do svojega izvora v zameni blaga, kjer se očituje v menjalni vrednosti ali kolikostnem razmerju, v katerem se dva izdelka družbenega dela menjata.

c) Ne. Vrednost (ki bi prihajala do izraza v menjalni vrednosti) obstoji samo v blagovni produkciji, bodisi v enostavni (v srednjeveških mestih), bodisi v kapitalistični. V patriarhalni, sužnjevski (antični), fevdalni, socialistični produkciji je ni.

d) Kot menjalne vrednosti imajo posamezne vrste blaga v sebi nekaj enakovrstnega, t. j. družbeno delo, in se torej lahko med seboj primerjajo; kot uporabne vrednosti so pa različne. Tako n. pr. tudi ne morem sešteti 5 kg fižola + 10 hrušk + 300 žebļjev, pač pa lahko seštejem vrednosti 20 Din (fižol) + 3 Din (hruške) + 10 Din (žebļji), in jih zamenjam zato, ker rabim druge različne uporabne vrednosti; toda zamenjam jih lahko le zato, ker so one druge prav tako vrednosti (katerih višina je bolj ali manj točno izražena s ceno v dinarjih).

e) Vsakokratno družbeno potrebno delo. Družbeno potrebni delovni čas. V teku zgodovine v vsakokratnim izboljšanjem produktivnosti dela.

f) Daj tiste, za katere ni treba nobenega družbeno potrebnega dela (zrak, voda v reki, paša na gmajni).

4. a) Ne, temveč njegovo delovno silo.

b) Prosta v dvojnem smislu. Prvič mora imeti pravico, da svobodno razpolaga s svojo osebo, česar v dobi graščakov in cehovskih rokodelstev ni bilo. Drugič mora biti »prosta« vsega, ne sme imeti nobenih produkcijskih sredstev, nego le svoje roke. To sta dve osnovni postanki kapitalistične produkcije pri vsakem narodu; naslednji dve osnovni sta rojstvo kapitalista s kapitalom in razširjenje trga, bodisi notranjega, bodisi zunanjega. O tem bomo govorili pri poglavju o prvotni akumulaciji.

c) To razmerje je nastalo v zgodovini, in sicer v zapadni Evropi v začetku novega veka, pri nas med Slovenci v glavnem v začetku preteklega stoletja.

d) Vrednost življenjskih potrebščin za vzdrževanje nje posestnika kakor tudi njegove družine.

e) Šele po sklepu kupne pogodbe.

f) Delovna sila je blago, delo je pa posebna uporabna vrednost tega blaga. Uporabljanje (konzumiranje) blaga »delovna sila« tiči v izvajanju dela.

Da zaključimo poglavje o vrednosti blaga in si napravimo povsem jasno sliko, naj odgovorimo še na sledeči ugovor, ki ga čitamo v že zadnjič citirani »Sociologiji« dr. Ušeničnika:¹⁾

»Bistveni del vrednosti je pač od dela, a ne vsa vrednost. Vrednost se meri tudi po koristi; pa tudi po množini; če je pa kaka stvar redka, je tudi dražja. Lahko bi rekli: Kaka stvar ima tem več vrednosti, čim večja je njena korist; to je čim bolj zadovoljuje naše potrebe, ali čim več stroškov in truda nam prihrani, če bi jo hoteli od drugod dobiti. Pravijo: voda je jako koristna, a je brez vrednosti. Odgovor: voda nima cene, če je je veliko; a vrednost in ceno ima studenčnica po mestih, voda v puščavi; v Sahari bi dal potnik, ki mrje od žeje, vse milijone sveta za vedro vode.« (Str. 355, podčrtal O. D.)

Marx trdi: Koristnost, uporabna vrednost ali dobrina po eni strani — ter vrednost (menjalna vrednost) po drugi strani sta dve stvari zase. Prva spada v področje fizike in se veča z delom kot fizičnim procesom, torej je kolikor toliko veljavna za vse družbe v zgodovini. Druga spada poleg prve le v področje take družbe, kjer se producira blago, kjer dela drug za drugega, ter se meri le po splošnem družbenem delu, ker je vsak delal za drugega (mizar za peka pohištvo, pek kruh za mizarja, namesto vsak vse zase). Delo je razdeljeno in produkti se menjajo po načelu enakovrednosti dela, ker je blagovna družba družba »svobodnih« ljudi, ne pa sužnjev in tlačanov. Koristnost je pač podlaga, predpogoj za menjalno vrednost, toda nič več kot samo predpogoj. Na višino menjalne vrednosti ima vpliv le delo. Koristni predmeti brez dela nimajo kljub še taki koristnosti nobene menjalne vrednosti (zrak, voda, drevo v pragozdu, paša na gmajni).

¹⁾ Poglavje o neskladnosti med ceno in vrednostjo, večvrednostjo in profitom bomo obravnavali pri drugi priliki. »Žito iz rodovitnih tal« ter vrednost tokajca in šampanjca pa pozneje pri zemljiški renti. O. D.

Čitatelj, ki je to razumel, bo takoj znal pobiti dokazovanje g. dr. Ušeničnika. Poglejmo, kaj pravi Marx («Kapital», slovenska izdaja, str. 32):

»Ista množina dela je izražena n. pr. ob ugodni letini v dvakrat toliko pšenice kakor ob neugodni. Ista množina dela daje več kovine v bogatih nego v revnih rudnikih. Diamanti so v zemeljski skorji redki, in najti diamant stane zato povprečno mnogo delovnega časa. Posledica je, da predstavljajo v majhnem produktu veliko dela. Če bi postale jame obilnejše, bi se pokazala ista množina dela v več diamantih in bi njihova vrednost padla. Če bi se posrečilo z majhnim delom spremiti premog v diamant, bi padla njegova vrednost pod vrednost opeke.«

Voda v reki je zastoj ne radi obilice, ampak ker ni treba zanjo delati; nasprotno je z vodo v rezervoarju.

Kar se tiče same koristnosti, smo videli, da ona dostikrat prav nasprotuje vrednosti (glej prejšnjo številko »Svobode«). Srebrna in zlata doza sta za kadilca gotovo enako koristni; ker pa je zlato redkejše v zemeljski skorji od srebra in je za njega pridobivanje treba več družbenega dela, je zlata doza dražja; če bi bilo srebro redkejše, bi bila srebrna doza dražja in kapitalisti bi se košatili s srebrnimi dozami kljub temu, da je zlato po svojih kemičnih lastnostih plemenitejša kovina.

Če se oziramo izključno le na koristnost — ne bi sploh mogli najti menjalnega razmerja med blagom, ker se posestniki ne bi mogli sporazumeti, ali se n. pr. 1 kg železa zamenja za 1000 kg zlata ali narobe. Zamenja se pa v blagovni družbi vrši avtomatično (ne da bi se menjalci tega zavedali) po načelu enakovrednosti povprečno potrebnega dela, porabljenega za izdelavo koristnega predmeta.

Tega dvojnega značaja blaga, da je posebej koristen predmet in posebej predmet družbenega dela, si gospodje, kakor g. dr. Ušeničnik nikakor nočejo in ne morejo predstavljati. Oni ne vidijo blagovne družbe, zato tudi ne vidijo različnosti in nasprotnosti uporabne vrednosti od menjalne. Oni gledajo vse predmete izven družbe, izven časa (določene zgodovinske dobe); v večnosti, kot da bi jih šli pobirati na mesec, namesto da bi jih gledali v produkciji blaga ali specialno v kapitalistični produkciji blaga. Zaradi tega je dvojni značaj blaga za nje čudo vseh čudov, nekaj nerazumljivega, kar se ne da rešiti, čudo zlasti, kadar »koristno« blago leži neprodano, ker ni kupcev. Zato danes proglašajo (n. pr. dr. Gosar), da je vrednost problem, ki se sploh ne da rešiti.

»Blago izgleda na prvi pogled kot samo po sebi razumljiva, trivialna (splošno znana) stvar. Njena analiza pa kaže, da je to zelo šmentana reč, vseskozi metafizično (nadaravno) predmetna in teološko trmasta. Kolikor je blago uporabna vrednost, ni na njem nič misterioznega (skrivnostnega), bodisi da ga presojam s tega stališča, da s svojimi lastnostmi zadovoljuje človeške potrebe, ali pa da je te lastnosti zadobilo kot izdelek človeškega dela. Jasno je, da človek s svojim delovanjem spreminja prirodne snovi na ta način, da mu bodo postale koristne. Obliko lesa na primer spremeni, če napravi iz njega mizo. Kljub temu miza še vedno ostane les, navadna, vsakdanja otipna reč. Kakor hitro pa miza nastopi kot blago, se spremeni v tako reč, ki je obenem otipna in nadčutna, transcendentalna. Potem miza ne le da stoji z nogami na trdnih tleh, ampak se nasproti vsemu drugemu blagu postavi na glavo in njena lesena glava začne uganjati muhe, ki so mnogo bolj čudne, kakor če bi miza sama od sebe začela plesati.« (Marx, »Kapital«, I. knj. I 4, »Der Fetischcharakter der Ware u. sein Geheimnis«. Le v celotni, nemški izdaji.)

Taka čudna stvar je blago za meščanskega ekonomista, ki beži proč od konkretne družbe, od kapitalistične produkcije, od premogovnikov, plav-

• Skizma 2-
2. V. K. Marx, 16. avg. 1867
Karl se je huj ogrejal

Dear Fred!

Here the last part (49.) is half
finished except the Appendix -
Summary, which is 1/4 done.
Now I'll get on with the Appendix
As soon as possible. So do me
Thank if it, that it's possible you'll see
my revision for me and that it
is possible to send you the
book in the best of
of thanks!

Believe me always sincerely,

Die 15. mit bestem Dank erhalten.
Salut, wie immer, Yours Sincerely,
Karl Marx

Marxovo pismo Engelsu 16. avg. 1867 po končanem I. delu »Kapitala«. V slovenskem prevodu se pismo glasi:

ob dveh ponoči, 16. avg. 1867

Dear Fred (Dragi prijatelj),

Pravkar sem skorigiral zadnjo polo (49.) knjige. Dožatek — oblika vrednosti — drobno tiskano obsega 1 in enčetrť pole.

Predgovor sem tudi včeraj skorigiran vrnil. Torej ta zvezek je gotov. Samo Tebi se imam zahvaliti, da je bilo to mogoče! Brez Tvojeга žrtvovanja za mene nikakor ne bi mogel skončati ogromnega dela za tri dele. I embrace you, full of thanks (= Objemam Te poln hvaležnosti)!

V prilogi 2 poli krtačnega odtisa.

15 funt šterlingov za največjo hvalo prejel.

Salut, moj ljubi, dragi prijatelj!

Tvoj K. Marx

žev, tkalnic, plantaž — študirat zakone vrednosti k nedeljskemu jagru Makseljnu, kakor smo videli zadnjič, ali v puščavo Saharo k žejnemu potniku.

Pa zmešajmo še mi — po vzgledu meščanskih ekonomov — človeka izven družbe, same družbe, kraje in čase ter pojdimo gledat to kašo v »Arabje puščavo« k izoliranemu robinzonskemu predstavniku družbe. Vzemimo, da je starodavni Don Quijote (Kihot) zašel v Saharo in tavajoč po žgočem pesku naletel na Beduina ter kupil od njega ček na 1 milijon dolarjev na The National City Bank ot New York (kajti dal bi »vse milijone sveta za vedro vode«). (Saharski Beduini bi kaj kmalu postali največji bogataši, če bi bilo mnogo takih Don Quijotov.) Ali bo ček v New York brzjavljen, ali ga bo pa zaenkrat peljala tja Kolumbova ladja »Santa Maria«, nas tu ne zanima. Vprašamo se pač le, čemu je dal toliko vsoto. Če bi to bil rimski patricij ali srednjeveški graščak, ne bi dal nič, ker so mu sužnji in tlačani dolžni delati. Naš Don Kihote je pa v svobodni blagovni družbi. Enako se daje za enako. Voda v Sahari je redka in cele kolone svobodnih delavcev jo iščejo ali nosijo za razne Don Kihote. Zato je torej potrebno veliko dela, protivrednost določene količine zlata. Don Kihot da pač več, in sicer cel milijon, prvič, ker je Don Kihot in drugič, ker ga ima. Kaj bi pa bilo, če ne bi imel milijona? Ali bi kolone Arabcev, ki bi svoj živ dan le prenašale vodo po Sahari, potnikom dajale vodo brez protivrednosti?

Vrnimo se iz Sahare od žejnega potnika v naš današnji kapitalizem v Ameriki in zamislimo si od lakote umirajočega brezposelnega. Ta bi dal »vse milijone« za kos kruha. Zemljiški kapitalist, ki daje metati žito za kurjavo v lokomotive, bi mu pa dal potrebno žito tudi samo za par centov dolarja. Oba smatrata žito in kruh za zelo koristna predmeta, in sicer eden bolj, drugi manj. Toda žito in kruh sta poleg tega, da sta uporabni vrednosti, ali koristna predmeta, tudi še nekaj drugega, namreč blago, blagovni vrednosti, izdelek človeškega dela, namenjenega za trg, ki se zamenja le za protivrednost, za drugi izdelek človeškega dela; za enako vrednost, ki jo je nekdo drugi moral z enakim delom napraviti, ki pa vsebuje drugačno koristnost ali drugačno uporabno vrednost. Drugi menjalec mora delati, da zamore dati protivrednost. Ker ni delal, ne dobi v zameno produkta tujega dela. **Temelj** blagovne produkcije je pač splošno delo, in »kdor ne dela, naj tudi ne je«.

Absurdnost istovetenja menjalne vrednosti z uporabno vidimo baš v vsakokratni kapitalistični gospodarski krizi. Tu leže mase blaga — brez vrednosti, oziroma razvrednotena ali s padlo vrednostjo. Ali se je koristnost žita, ki ga mečejo na ogenj, spremenila? Ne. Pač pa vrednost. Pri nadprodukciji je bilo uporabljeno za žito več dela nego je bilo družbeno potrebno. Zato je vrednost produkta za toliko padla, dasi je koristnost ostala ista.

*

Pri našem razmotrivanju smo ugotovili, da le delo ustvarja vrednost (t. j. menjalna vrednost). Ker dobiček ne visi v zraku, ampak prav tako v rečeh, pa naj bo to denar (srebro in zlato sta tudi proizvod dela) ali kako drugo blago, je tudi profit vrednost ter je moral biti napravljen z delom. Potemtakem bi pa tovarnarjevo ali trgovčevo udejstvovanje, ki obstoji le v kupovanju in v prodaji, ne ustvarjalo nobene vrednosti, in s tem tudi ne dobička. Dr. Ušeničnik in vsi meščanski ekonomski, ki hočejo

braniti kapital, morajo le zato pobijati Marxovo delovno teorijo o vrednosti ter postavljajo teorijo koristnosti in moralne zaslužnosti, da bi dokazali, da kapital kar sam od sebe rodi dobiček s svojo koristnostjo in da ima kapital pravico do profita, ker je dal na razpologo kapital, četudi ni sam v produkciji nič delal.

Odkod pa potem izvira tista večvrednost, ki predstavlja profit? S prodajo ni nastala. S samim nakupom strojev in sirovin tudi ne. Slednje same je tudi niso napravile. In delavcu kapitalist plača polno vrednost njegove delovne sile — enako za enako. Marx nam pokaže pot, kako vendarle pridemo do tega zatega studenca:

»Uporabna vrednost (delovna sila), katero (posestnik denarja) prejme pri zamenj (za mezdo), se očituje šele pri resnični porabi, pri procesu, v katerem se delovna sila troši. Vse stvari, ki so potrebne za ta proces, kakor sirovine itd., posestnik denarja kupi na blagovnem trgu in plača za nje polno ceno. Proces, v katerem se delovna sila troši, je istočasno proces, v katerem se producira blago in večvrednost (profit). Trošenje delovne sile se prav tako kakor trošenje vsakega drugega blaga vrši izven trga, izven področja cirkulacije (menjave). Zapustimo tedaj to bučno kraljestvo trga, kjer se vse dogaja pred očmi vseh in kjer se zdi, kakor da bi se vse vršilo odprto in na krovu. Pojdimo za posestnikom denarja in za posestnikom delovne sile na tisto zakrito mesto produkcije, nad pragom katerega čitamo: »No admittance except on business« (nezaposlenim vstop prepovedan). Tukaj bomo videli ne le, kako kapital producira blago, ampak kako se tudi on sam, kapital, producira. Tukaj bomo končno razkrili skrivnost, kako se dela dobiček.

Področje cirkulacije ali menjave blaga, katero smo zapustili in v okviru katerega se vršita nakup in prodaja delovne sile, je v resnici pravi paradiz človeških pravic. Tukaj vladajo le svoboda, enakost, lastnina, in Bentham.*) Svoboda! Kajti kupec in prodajalec blaga, kakor je n. pr. tudi delovna sila, se ravnata le po svoji svobodni volji. Oba skleneta pogodbo kot svobodni osebi, enaki pred zakonom. Pogodba med njima je končni rezultat, v kateri se skupno izraža njuna pravna volja. Enakost! Kajti oba stopata v stike le kot posestnika blaga ter menjata enako vrednost za enako vrednost. Lastnina! Kajti vsak od njiju je gospodar le tega, kar ima. Bentham! Kajti vsak od obeh se briga le za samega sebe. Edina sila, ki ju je privedla skupaj in v zvezo, je le sila njenega egoizma, njunih posebnih privatnih interesov. Vsak obrača le za sebe in nihče za drugega. Toda prav zato, radi te prestabilirane**) harmonije stvari ali pod okriljem vsenavihane »Previdnosti« oba izvajata drug za drugega le delo v svojo korist, v skupno korist zaradi skupnih interesov vseh.

Ko zapustimo to področje enostavne cirkulacije ali menjave blaga, iz katere je vulgarni pristaš svobodne trgovine (der Freihändler vulgaris***) prevzel nazore, pojme in mero za svojo sodbo o družbi kapitala in meznega dela, se nam pa zdi, da opazimo spremembo v fiziognomiji oseb naše drame. Tisti, ki je poprej prišel na trg kot posestnik denarja, koraka zdaj naprej kot kapitalist; tisti, ki je prišel na trg kot posestnik delovne sile, pa sledi za njim kot njegov delavec; prvi z važnim, resnim obrazom, zadovoljen, podjeten, drugi pa plah, obotavljajoč se, kakor nekdo, ki je prinesel svojo lastno kožo na trg in zdaj nima nič drugega pričakovati, kakor da mu jo bodo — ustrojili.« (»Kapital«, I. knjiga, I., konec 4. poglavja.)

Tako smo prišli iz področja menjave blaga, po katerem se pode meščanski ekonomij, v področje produkcije blaga, kamor se pa meščanski

*) Angleški filozof (1748—1832), ki je učil, da družba ne sestoji iz nasprotujočih si razredov, ampak da se egoistični interesi posameznikov zlivajo v harmonijo. Bil je ideolog angleškega liberalizma; po Marxu pa »genij v meščanski neumnosti«. O. D.

**) prestabilirana (naprej določena) harmonija — nazor filozofa Leibniza, da je bog svojčas spravil v sklad (harmonijo) odnose med stvarmi, telesom in dušo in se od tedaj za nič več ne briga. O. D.

***) Prav tako vsi naši meščanski pisatelji (vštevši seveda katoliške). — O. D.

ekonomi ne zaletе, in tu bomo videli, kako profit — večvrednost nastane. Prečitajmo tedaj v »Kapitalu« 4., 5., 6. in 7. poglavje in odgovorimo potem na naslednja vprašanja.

*

Vprašanja za ponavljanje.

5. Kako nastane večvrednost.

a) Kaj je večvrednost? Kako nastane?

b) V čem je utemeljena razlika med kvalificiranim in nekvalificiranim delom?

6. Konstantni in variabilni kapital. Fiksni in krožeči kapital.

a) Kaj pomeni vsaka od teh vrst kapitala?

b) Zakaj se imenuje variabilni kapital »variabilni« (spremenljivi)? Iz katerega kapitala izvira večvrednost?

7. Kako pride do enakomernega profita.

a) Opiši, v čem je problem in podaj rešitev!

b) Meščanski ekonomisti trdijo, da je s tem, da se vrednost produkta ne strinja s ceno (zaradi povprečnega profita), pobita Marxova teorija o vrednosti. Ali je to res?

Albin Stübs, Povest o človeku, ki je postajal vedno manjši

1919. Simsona ostrizejo

Človek, ki je postajal vedno manjši! To ni mišljeno simbolično, kakor bi kdo na prvi pogled utegnil misliti.

Saj je nemogoče, da bi današnji Vilko Wichert obstojal poleg nekdanjega, ki je živel pred dvanajstimi leti.

Tedaj je sedel najmanj po osem ur dnevno na kolesu. Razvažal je papir iz neke majhne trgovine za prodajo papirja. Kolesarjenje pa ga ni zgrbančilo. Nosil je športne hlače, mančestrski jopič, pod jopičem pa modro srajco brez ovratnika. Imel je sedemnajst let in krepke pesti.

Takšen je bil Vilko, takšen je sedel med svojimi tovariši, krepka, sproščena pojava z dolgimi, laneno-svetlimi lasmi. Skoraj vsak dan se je prepiral s svojim starim. In kako je znal o teh prepirih pripovedovati! Ko je prišel z dela, ves razburjen in razvnet, ga je družba skoraj soglasno vprašala: »No, Vilko, ali si jo staremu spet zagodel?« Nato je — namesto uvoda — Vilko stereotipno odgovoril: »Nekoč mu bom vse to govno zaganel pod noge!«

Nekega dne se je pojavil Vilko pred svojimi tovariši ves spremenjen. »Vilko, kje, zlomka, imaš svoje lase?«

Imel je majhno, prav majhno prečico. Moralo se je nekaj izrednega zgoditi. In zares, Vilko je kaj ponosno pripovedoval: »Odslej ne bom več kolesaril. Pridem v bureau!«

Prav tega dne se je prvič izrekla krilatica:

»V tem dečku tiči prav zares nekaj več nego samo navaden delavec!«

To krilatico je zinil njegov novi šef.

Njegovih prijateljev pa ta zgodba nikakor ni tako razveselila kakor njega. Napadli so ga ter mu skušali dopovedati, da ga je šef prav pošteno potegnil.

»Štirikrat petnajst je šestdeset! No, kaj si si pridobil?«

Šestdeset mark na mesec bo prejemal. Za začetek, seveda!

Petnajst mark je prejemal prej.

Seveda, samo za začetek; ta obljuba mu je pač vzbujala čedne upe. Njegovi tovariši so bili bolj prebrisani. Prav dobro so vedeli, kaj pomeni, če reče šef: Za začetek. Takšen začetek traja vedno vso večnost. A Vilko je, kakor je vse kazalo, to samo ob sebi umljivo modrost pozabil. Deček se je pač popolnoma spremenil, rad je verjel, da tiči v njem kaj boljšega, nego je navaden delavec.

»Vilko bo proletarec s trdim ovratnikom!«

»Pa ostriženi lasje?«

»Tiho, prijatelj, saj že vemo,« je menil neki njegov droban tovariš, »šef ti je rekel, da se ne smeš z dolgimi grivami prikazati v kontorju.«

Vilko je zardel. Tovariši so se namrdnili. »Dečko, Vilko, od včeraj do danes — tega res ne moremo razumeti — poglej —« je dejal eden ter pokazal z rokama — »takšno drobno betico imaš zdaj, in vse to, ker tvoj šef tako hoče.«

Deček je imel prav, kajti iz širokega mančestrskega jopiča je kukala ozka glava, ki se vsej pojavi ni več prav prilegla.

No, Vilko je odložil tudi mančestrski jopič. Zapel si je razpeto srajco. Mati mu je kupila trde ovratnike in manšete ter je oznanila sosedstvu spremembo z besedami: »Moj Vilko prakticira zdaj za prokurista.« Tako je stopil tedaj Vilko v bodočnost — ko je bil šef na njem izvršil operacijo — z majhno, spodobno prečo in čudno zmanjšano glavo.

1924.: Revščina je velik notranji — blesk

Knjiga o poštnih izdatkih, knjigovodstvene knjige, mape za registraturo — stoj!! Končno postaja! Vlak se je ustavil. Za Vilka Wicherta se je kariera končala. Vilko ima 21 let in 95 mark mesečne plače. Vilko je moral svojo svetlo poletno obleko nositi vso zimo.

Ne, ne, tukaj ne mara več sedeti. Če se vlak ustavi, mora človek prestopiti.

»V mladeniču tiči vendarle kaj boljšega, nego je navaden nižji nameščeneec.«

Hišni sluga Fric ima 22 let in zasluži na mesec 25 mark, toda nameščeneec Wichert ga sme poklicati po imenu. Semtertja mu sme reči celo: ti.

Nazaj ni več mogoče iti. Kajti v njem tiči kaj boljšega ...

A kje je tisto boljše?

Vilko vidi novega prokurista, mladega, odločnega diplomiranega trgovca Mevesa, Dr-ja rer. pol., ki sedi v svoji sobi med knjigami in statistikami. Namestili so ga, da bi trgovski obrat racionaliziral na znanstveni osnovi. Vilko Wichert vidi: znanstveno osnovo.

Nižji nameščeneec ne ve, kaj pomeni rer. pol. To ga skrbi.

Vilko Wichert se zvečer sprehaja po cestah.

Spomlad je, resnična, topla velikomestna spomlad. Sive ceste se gube v mehkih obrisih — v mehkem zraku, tako se človeku zdi. Cestno blato je videti manj umazano. Vlažnotopel veter se spušča raz strehe na široke ceste. Topel večerni veter boža golo grmičevje velikega parka. Zemlja iz-

dihava težak, mlačen spomladanski voh, ki se poraja napol iz razpadanja, napol iz rodovitnosti...

Vilko nosi še vedno plašč. Sede na klop, med dve dvojici. Daleč zadaj stoji samotna svetiljka na neki postranski poti; žalosten, siv žarek se blešči skozi grmičevje. Povsod okrog Vilka se je zasedrila ljubezen. Tako dolgo zadrževano hrepenenje podira z lahkoto vse ovire. Na levo in desno — okrog Vilka Wicherta.

Vilko drži v rokah tanek zvezek in lista po njem. Kljub temi poskuša v njem najti modre križe, ki jih je včeraj zvečer na robovih napravil.

»Ljudska visoka šola.«

Vilko ne potrebuje luči. Prvi in drugi križ; tukaj so jeziki. Nekoliko strani dalje: »Uvod v filozofijo.« Potem pa (da, da, Vilko Wichert gleda hrepenče v žarek, ki žari iz svetiljke — kakor da gleda v žarek modrosti) pride »Uvod v Goethejevega Fausta.« Vilko Wichert se boji, da bo pretežko. Rad bi se ukvarjal tudi z umetnostjo... Iz počestne svetiljke žari žalostna, meglena svetloba, ki ne moti ljubezni. »Uvod v filozofijo« — in potem latinščina.

»Izobražen človek mora vendar...« je nekaj slišal.

Dr. Meves, organizator znanstvene osnove, je hodil nekoliko tednov po pisarnah, nadzoroval delo v vseh oddelkih, njegovemu orlovskemu očesu ne uide niti mrvica. Videl je pred seboj široko, lepo polje, tako rekoč zanemarjeno njivo, po kateri so drugi, manj nadarjeni ljudje z lesenimi plugi orali.

Napisal je poročilo ter predložil direkciji specializiran načrt za racionalizacijo obrata. Svoje predloge je takole oblikoval:

1. »Manualne« delovne moči se morajo nadomestiti z modernimi stroji.

2. Potrebna je strumna organizacija obrata, ki ne sme dopustiti, da bi se energije obrata gubile v prazen nič.

3. Storilnost nameščencev se mora do skrajnosti izrabiti. Nameščenci se morajo izbirati strogo na osnovi posebne kvalifikacije.

Tudi te tvrdke se je lotila racionalizacijska pijanost. Pozneje se je, kakor mnogotere druge, zbudila s korenitimi mačkom.

Na osnovi točnih proračunov je uspelo drju Mevesu dokazati, da se mora 41 odstotkov nameščencev odpustiti, če se hoče podjetje napraviti rentabilno. Doktor je sam vodil veliko redukcijo. Zastopstvo nameščencev je sicer svarilo, izražalo razne pomisleke, naposled pa je vendarle s težkim srcem blagoslovilo vso zadevo.

Na shodu nameščencev se je zastopstvo bahalo, da mu je uspelo zmanjšati število tistih, ki bodo deležni usode brezposelnosti, od 41 na 40 odstotkov. Poleg tega se bodo socialne trdote, kolikor le mogoče, omilile. To da je vodstvo podjetja obljubilo. Na shodu je bil — polom. Radikalni elementi so poskušali v nameščencih vzbuditi odpornost, svet nameščencev pa je le mogel javiti vodstvu podjetja, da gre pri vsej zadevi zgolj za neko politično smer... Dr. Meves je popolnoma soglašal s funkcionarji strokovnih organizacij, da preintenzivno zanimanje za politiko nikdar in nikakor ne more koristiti delovni intenzivnosti.

»Ti gospodje bodo pač prvi prišli na vrsto!«

Največje število nameščencev je na skrivaj pritrjevalo nazorom radikalnih elementov — vsak posameznik pa je tiščal svojo betico v ljubljennem trdem ovratniku, da ne bi bil trpel škode.

Vilko Wichert ni bil na shodu. Udeležil se je prav tega dne tretjič večernega tečaja: »Uvod v filozofijo.« Docent je predaval o grških materialistih. Vilko se je moral zelo truditi, da je vsa, zanj nova imena pravilno napisal. Reveža so vse te tuje, svete stvari tako zaposlile, da ni skoraj niti opazil, kako je tudi njega zanesla usoda v splošen vrtnec preizkušnje.

Tako se je zgodilo, da so ga nekega dne pozvali v organizatorjevo pisarno, kjer je moral prestati preizkušnjo glede svoje duševne kvalitete.

Preiskovalni sodnik, ki je imel pred seboj vprašalno polo, je ostro pogledal obtoženca, kakor delajo po navadi preizkušeni kriminalisti, nar kar je pričel zmedenega dečka slačiti.

Oče? Mati? Zakonski otrok? »Tako — vaš oče je padel v vojni? Ali je vaša mati kje uslužbena? Koliko zasluži kot postrežnica?«

Pa ded in babica? Po očetu in po materi? Konfesija?

Vilko obmolkne in zardi. »Brez konfesije.« To je skoraj zašepetal. Mogočnik pa ga ni niti pogledal.

»Ali ste strokovno organiziran?«

»Nisem.«

»Ste politično organiziran?«

»Nisem.«

Gospod Meves je položil svoje držalo na mizo ter pogledal nameščenca.

»Zakaj pa potem ne pripadate nobeni cerkvi?«

Vilko je bil v silni zadregi; ni vedel, kaj bi mu bil odgovoril.

»Kdaj pa ste izstopili iz cerkve?«

»Pred petimi leti« je zajeceljal, »tedaj smo mi vsi hkratu izstopili.«

»Kdo — mi vsi?«

»Moji tedanji prijatelji in jaz.«

Vilko nikakor ni mogel povedati, kako je tedaj bilo.

Dr. Meves pa le ni popustil:

»Kakšni prijatelji so to bili?«

»Tedaj sem bil član Socialistične mladine.«

»A tako?« Kako zategnjeno »a tako«!! Organizator si je hotel nekaj zapisati, Vilko Wichert pa je naglo dodal: »Zdaj nisem več član te organizacije.«

»Tako? Zdaj ste pa komunist!?«

»Ne ... ne, zdaj se s politiko sploh ne pečam.«

Dr. Meves je nedolžnega revčka predirljivo pogledal. Spoznal je, da se nesrečna žrtev sramuje svoje preteklosti.

»S politiko se, torej, ne pečate več! S čim pa se pečate zdaj?«

Kako naj Vilko pove, kar bi rad izrazil? Prav za prav ga je to vprašanje osrečilo. Kako je hvaležen gospodu doktorju za to vprašanje! Zdaj bo mogel naposled povedati, pokazati, da tiči v njem kaj boljšega, nego je navaden nižji nameščenec. Zatorej je malone zašepetal:

»Spopolnjujem svojo izobrazbo.«

»Tako, to je pa res razveseljivo.«

Vilko se je ves srečen nasmehnil.

»Prizadevate si torej, da bi dosegli kaj večjega? S čim se bavite? Ali se učite jezikov? Mogoče študirate gospodarstvo?«

»Ne — prav za prav jezike že — da — učim se latinščine — in — in — ukvarjam se tudi s filozofijo.«

Vilko Wichert je zdajci uzrl pred seboj režečo se spako. Dr. rer. pol. se smeje na vse pretege ... Človek ne bi verjel. Najprej ni nič rekel, mar-

več si je najprej dodobra ogledal čudežno živalico... Saj je res! Ko je »ustvarjal« svojega »dr.«, je tudi on moral dokazati, da je poslušal nekoliko semestrov filozofijo. Tisti nesmisel si je moral tedaj vtepati v glavo. Filozofija — nekoliko smešnih Grkov, potem pa še tisti Kant, seveda! Zdaj pa sedi tukaj ta revni nameščeneec (koliko plače ima prav za prav? 95 mark, mnogo preveč!), ki se prav resno peča s filozofijo ter naposled to še pripoveduje.

Vilko Wichert opazuje režečo se spako, spaka pa pravi:

»O, o — ste pač pravi pravcati majhen filozof!«

Vilko je v splošnem zadovoljen.

Vilko Wichert je spadal med srečne izbrance, ki jih niso odpustili, med izbrance, pri katerih se je vodstvo izognilo socialni trdoti.

Čez dva meseca so trgovski pomožni delavci zastavkali. Zahtevali so povišanje mezde.

Gospod dr. Meves je zopet poklical Vilka predse ter spregovoril:

»Nikakor ne smemo svojih odjemalcev pustiti na cedilu. Kljub nesramni stavki moramo še dalje dobavljati. Vi boste, pričenši z jutrišnjim dnevom, prevzeli skupno z dvema učencema zavijanje za berlinske odjemalce. Saj delo poznate že iz prejšnje dobe. Obrat se kratko in malo ne sme ustaviti. Če ne bodo hoteli šoferji sodelovati, bomo prevažali blago k odjemalcem z najetimi droškami.«

Vilko Wichert je zopet zavijal in zavezoval blago ter si je češče ranil svoje roke, ki so bile postale že nežne. Učenci so mrmrali in ga napadali, Vilko pa je tegal s sklonjeno glavo po ekspeditu.

Delavci, ki so stavkali, so bili njegovi nekdanji tovariši, a kaj naj nopravi? Garal je po štiri ure dnevno dalje, njegovo ime so objavili v delavskih časnikih. Učenci so polepili takšne članke na mesto, kjer je Vilko sedel. Nato pa je prišel v ekspedit dr. Meves ter se je silno razveselil nad malim filozofom, ki je vse delo tako tekoče izvrševal.

Vilko je zvečer šel globoko sklonjen in do skrajnosti izmučen — glavo je skoraj skrival v ovratniku — skozi vrata in skozi špalir delavcev, ki so stali na ulici... Poskušal je preslišati zasramovanja delavcev... Vse v njem je trepetalo. Venomer se je bal, da ga bo kdo tresnil po glavi. Pa ga vendarle ni nihče udaril. Naposled se je bolj bal za svoj ovratnik, nego za svojo glavo. Zatorej je delal dalje ter ni prav nič mrmral. Poglobil se je ves v svoje bogato notranje življenje. Pa ni vse skupaj nič pomagalo. Čeprav bi bil Vilko Wichert delal po 16 ur na dan! Zmaga delavstva je bila neizbežna.

Vilko je bil po desetih dnevih malone do skrajnosti izčrpan. Zavoji in bale so ga v sanjah tlačili kakor mora. Delavci so se vrnili k delu — plača jim je bila povišana za tri marke na dan. Vilko, ki so ga odrinili, je bil tako izčrpan, da je pri svoji mizi zaspal. Ves vase pogreznjen, z visečimi rameni je slonel na mizi ter je od strahu poskočil vsikdar, kadar je kdo zaglal na mizo zavoj, da je kar treščilo.

Dr. Meves pa se je ukvarjal z novimi statistikami, da bi izračunal, za koliko bo moral znižati plače nameščencev — kajti povišanje delavskih mezd se je moralo nekako nadomestiti.

1928. David poje pred Savlom

Zjutraj sede v cestno železnico, pod pazduho nosi debelo mapo... Po navadi bere; njegovi tanki prsti obzirno obračajo list za listom. Zdaj je Vilko Wichert bistra glava, ki študira.

Zgodilo se je, da je nadarjenost zmagala... Vilko je bil sprejet na univerzo, čeprav ni imel zrelostnega spričevala.

Kaj zato, če nosi na sebi sivo, visečo zastavo! Njegovo čelo je postalo višje! Čital je Oskarja Wildeja, ki pravi, da se pri človeku, ki misli, spremeni obličje čisto v čelo ali v nos. Od tedaj je s strahom in občutkom hitre sreče opazoval spremembe svojega obličja. Zatorej ga oguljena obleka ni vznemirjala.

Na početku se je, človek bi lahko rekel, približeval občudovanemu učilišču, univerzi, malone na kolenih klečč. Počasi in pobožno je stopil skozi velika železna, kovana vrata prav ob času odmora — ob enajstih. Valujoča množica ga je obkolila. Komaj, komaj si je upal krčiti pot. Kako globoko ga je pretresla zavest, da spada zdaj — sem... Trudil se je, da je zakril močno vzburjenje. Najrajši bi bil od veselja jokal. Stopil je v sredino najplemenitejše nemške mladine. Zdelo se mu je, da ni mogel doživeti lepšega pozdrava, nego je bil pozdrav mladega študenta s študentsko čepico na glavi, ki mu je stopil na nogo ter se opravičil:

»Oprostite, gospod komilton!«

Ko je po imatrikulaciji govoril rektor zbranim študentom, je pobožno sedel, kakor sedijo otroci v cerkvi, njegova magnificenca je govoril o družnosti dijakov in profesorjev. Mladina mora napeti vse svoje sile, da bo mogla tekmovati s svojimi učitelji. Njegova magnificenca je bil profesor teološke fakultete; bil je evangelijski božji služabnik, imel je brado, kakršno je nosil Kristus.

Na koncu posrečene svečanosti je morala vrsta komiltonov korakati mimo rektorja — vsak študent mu je moral v znamenje svečane obljube seči v roko. Tudi Vilko Wichert je moral stopiti predenj. Njegova duša se je kar topila, njegov pogled je skušal ujeti pogled njegove magnificence, njegova roka je hotela krepko stisniti — a medtem se je vsa stvar že končala, kajti možakar ni imel oči in Vilko je občutil v svoji roki samo mehak, nežni dotikljaj... Potem se je vsa zadeva naglo nadaljevala. Za njim je stala še dolga vrsta študentov, ki so morali dajati svoje tačice... Ob izhodu dvorane je stal sluga; ta ni smel nikomur, ki ne bi bil njegovi magnificenci dal svečane obljube, dovoliti izhoda.

Vilko si je mislil: Znanost in umetnost sta tisti stvari, zavoljo katerih je vredno živeti, zatorej moram začeti živeti. Glede namena svojega študija si ni belil glave; študiral je umetnostno zgodovino, pa ne morda zaradi tega, da bi po dveh, treh semestrih polagal izpite, ne, mislil je v prvi vrsti na to, da bi spoznal najplemenitejše dobrine znanosti in človeških izkušenj. V časopisih je marsikrat bral, da baš pomanjkanje duševne hrane mladino najmočneje tlači; tudi njega samega je močno vznemirjala zavest, da goni kaotična doba mladega človeka od zmote do zmote. Vilko Wichert pa je mogel o sebi trditi, da je napravil skušnjo posebne nadarjenosti... Nekoč bo postal tudi sam učitelj in voditelj te revne mladine.

Njegova mati se vdaja istim sanjam, čeprav se ne more otresti neke tihe misli. Zvečer poseda v kuhinji, vsa utrujena, ostarela sedi in krpa, šiva. Komaj petdeset let ima, pa je že tako stara. Edino sobo je prepustila sinu, ki more le v miru delati.

Okrog devete se malce težko dvigne, sname naočnike ter pospravi svoje stvari v predalček.

Čas je že; zatorej stopi pred vrata sobe ter prav na rahlo potrka. V sobo pa ne stopi, dokler ne reče sinček: »Naprej!« Tedaj spregovori: »Lahko noč, moj sinko! Nikar tako dolgo ne sedi!« Wichertova je malce

zmedena vselej, kadar pogleda svojega sina, ki sedi ob veliki polirani sobni mizi. Ta mu zdaj služi za pisalno mizo. Porinil jo je k oknu. Soba se je spremenila v pravo svetišče. Na zidu, kjer je prej visela neka pokrajinska slika, visi zdaj velik posnetek iz Sikstinske kapele.

»Lahko noč, mati!« Vilko se ne dvigne! Le semtertja dopusti, da ga mati poboža po laseh.

Mati se potem vrne v kuhinjo ter postavi na štedilnik lonček z vodo, se nasloni na štedilnik in čaka. V teh minutah se jo lotevajo žalostne misli. Zakaj? Sin ima zdaj 26 let. Če bi vsaj kadil — drugi so možje! Kaj pa je prav za prav profesor? Čemu vse to? Voda zavre — kava za prihodnje jutro se skuha.

Ob petih zjutraj mora oditi, ob šestih se že začena služba — čiščenje pisarniških prostorov v neki banki sredi mesta. Wichertova nalije kavo v Termos-steklenico. Kava ostane topla in zjutraj ni v kuhinji ropotanja. Kruh je narezan, kava je pripravljena. Wichertova stopa prav na rahlo po kuhinji ter naposled prav potihlo zaklene vrata.

Vilko Wichert je dobil takoj v prvem semestru majhno štipendijo; ta je sicer mnogo manjša, nego je bila njegova poslednja plača, vendar pa je mati srečna, zakaj dečko ji vse, do poslednjega pfeniga, položi na kuhinjsko mizo.

Vilko Wichert je menil, da se je kot študent iznebil nekega drugega sveta, tako rekoč dna, toda že v prvih dnevih je srečal — znanca. Bilo mu je zelo neprijetno. Zgodilo se je okrog poldne, ko so študentje hiteli od vseh strani proti izhodu...

Pred Vilkom Wichertom je nepričakovano obstal neki študent:

»Dober dan, saj se pozna, ali ne?« Vilko se je prestrašil. Karl Schade, preteklost... Najrajši bi mu bil rekel, da se ga ne spominja več, a medtem mu je ta že ponudil roko: »Vilko Wichert, ali ne? Saj sva bila skupaj pri Delavski mladini!« Wichertu je, kakor da ga je kdo lopnil po glavi. Preteklost! Delavska mladina! A ne pomaga nič. Govoriti mora z njim, odgovoriti mu mora. Kako dolgo je že tukaj? Kaj študira? »Umetnostno zgodovino? Kakor nalašč,« pravi Karl Schade; »tudi jaz bom delal državno skušnjo iz umetnostne zgodovine; gotovo se bova semtertja srečala v seminarju.«

Vilko Wichert bi najrajši zbežal, zakaj Karl Schade nosi na jopiču majhno rdečo iglo.

Potem pa tisto strašno mrzko vprašanje:

»Ali si že organiziran? Si že v stricih z nami?«

»Organiziran? Tukaj na univerzi? Politika me prav nič več ne zanima.«

Vilko se zelo prestraši. Saj to bi bil padec v — preteklost. Karl pa ne popušča.

»Vilko, saj si bil tudi sam nekdanj delavec!«

»Bil sem. Le svoji nadarjenosti in svoji inteligenci se moram zahvaliti, da sem danes tukaj. Baviti se hočem samo z učenjem.«

Vilko Wichert ne mara govoriti o preteklosti. Niti argumentom se ne uklanja. Le ne nazaj! se upira vsa njegova notranjost, za nobeno ceno ne! Karl ga je povabil, naj se udeleži zborovanja, a Vilko Wichert se zaveđa, da ne more iti na zborovanje, čeprav je na letaku velik napis: »Proti privilegiju bogatinov na izobrazbo!« Ne, ne! Vilko noče o vsem tem nič slišati! Zakaj se je leta in leta učil, zakaj se je mučil, zakaj polnil možgane z znanjem? Mar zato, da bi se zdaj vrnil v preteklost, da bi se

zopet bratil s političnimi nezadovoljnježi?! Ne, vse to ima že za seboj! Boril se bo za svojo izobrazbo, za uživanje nesmrtnih kulturnih dobrin — zato je prišel sem.

Opoldne je na univerzi tiho. Vilko Wichert sedi na klopi velike dvorane in jé kos kruha. Nad njim se šopirijo, obešene na zidu, izrezljane table raznih korporacij: Teutonije, Markomannije in še kakšnega tucata drugih — Teutonij —; vse skupaj je zbirka nagrobnih spomenikov nemškega idealizma.

Eleganten mladenič — prsi mu krasi širok trak, glavo društvena čepica — vzame z deske karto, seže v žep, išče pa ne najde, kar išče. Vilko Wichert nekaj časa gleda. Komilton nedvomno išče svoje polnilno pero — Vilko Wichert se dvigne: »Nemara bi vam utegnil ustreči?« ter mu ponudi svoje držalo. Mladi elegant pogleda svoj vis-a-vis malce nemilostno ter prezirljivo oceni nenegovano pojavo, a držalo vseeno vzame, počeka karto ter vrne Vilku držalo, rekoč mu: »Prav lepo se zahvaljujem.« Nato se obrne, zatakne karto za desko ter ponosno korakajoč skozi dvorano izgine. Vilka ni več, seveda, niti pogledal. Vilko sedi in občuduje komiltonovo sigurnost. »Res, pravi pravcati študent!« Vilko bi se rad kdaj s kakšnim takšnim zabaval... Vprašal bi ga: »Oprostite, gospod komilton, kako mislite o...?« Vilko sedi in si gleda hlače; takšne so, kakor da niso še nikoli videle likalnika. Pa neotesani čevlji! Prav res, skoraj da se sramuje...

V umetnostno zgodovinskem seminarju študirajo dijaki Rembrandta. Pisati morajo naloge o njem. Vilko Wichert mora napisati nalogo: »Določite na osnovi analize sloga, kdaj je nastala Rembrandtova slika ‚David poje pred Savlom‘.«

Prav lepa naloga za Vilkovo navdušenje do dela! Rembrandt, svetloba in sence, tucat knjig, študij tucata korenito podkovanih strokovnih mnenj, ugotovitev paralel, prispodobe — in naposled rezultat: duhovit, ostroumen sklep! O, Vilko bo že pokazal! Vse bo posekal! Njegov razum kar gori! Ali sploh moremo danes Rembrandta razumeti? Kako globoki, kako čisti so refleksi: Vse pojasniti, ostroumno razvijati misli in naposled — rezultat, rezultat, kakršnega...

Zunaj pa je pomlad, zgodnje poletje vabi, kliče...

Nekega dne se mati potoži Vilku: »Leči bom morala.«

Stara bolezen se je povrnila. Morala je leči. Neznosno trpi. A kaj bolezen! Mnogo hujša je zguba zaslužka! Namesto 22 mark tedenskega zaslužka 7 mark hranarine! Bolezen pa se lahko vleče mesece in mesece. Zdravnik pravi: »Nemara bo potrebna operacija. Na vsak način pa mir, popoln mir, gospa!«

Vilko mora poiskati kakšen majhen zaslužek. Tam pri dijaški posredovalnici za delo čaka tudi Vilko dan za dnevom... Na stotine komiltonov prečepi tam dolge dneve ter čaka na srečo... 4—5 mest na dan! Dijaki žrebajo. Instruiranje ali kakšno drugo strokovno delo pride bolj redko na vrsto. Pač pa razdeljevanje letakov, pomivanje posode, čiščenje preprog, poljsko delo...

Vilko Wichert premišljuje o stoterovrstnem delu, ki ga je že opravljal. Nekemu podjetniku napravi napis za trgovino ter prejme — pasji zaslužek.

»Če moram dati vam 75 pfenigov na uro, potem rajši dam delo pravemu slikarju...« Tako torej! Dijaki naj delajo, ker delajo poceni! In

vendar: ne dela ni ne tako majhnega zaslužka, da se ne bi zanj našel delavec!

Vilko Wichert si je že večkrat pri trgovcu, kjer je kupoval premog, sposodil majhen voziček, da je mogel ustreči ljudem, ki so želeli poceni prevažati razno blago. Vsake tri, štiri dni razglasi posredovalnica: Išče se dijak, ki ima samotežni voziček. Za takšno delo je konkurenca manjša ter ima Vilko večkrat srečo.

Ljudje znajo ceniti delo izobražencev! Če takšenle študent prevaža matrace, se ljudje veselijo zaradi vljudnosti in zaradi — manjših izdatkov.

Takole se sprehaja ob vozičku tudi študentova lepa duša. O, Rembrandt je znal, kakor nihče, metafizično življenje ostvariti, znal je iz bede in vsakdanjosti ustvariti najpopolnejšo lepoto!

»Dober dan! Akademsko posredovalnica za delo me je poslala!«

»Ah, dober dan! No, le vstopite! Veste, gre zgolj za malenkost! Čemu bi človek za takšno malenkost naročeval voznika?! Vidite, tole preprogo bi rada dala prenesti k svoji sestri. Ali vam ne bo pretežko? Prej bi jo pa rada izprašila! Tako prašne ne morem poslati sestri! V novo stanovanje! Moja sestra stanuje, — preproga je krasna... zato sem naročila mladega gospoda... Človek danes res ne ve, če naroči kakšnega brezposelnega delavca — kaj se vse med brezposelnimi ne skriva! — ali mu more zapupati. Potem pa — zahteve! Ne, ne! Nikdar več! Saj boste uredili vso zadevo, kajne?«

»Da, milostna gospa! Le nič ne skrbite!«

In Vilko zavleče preprogo na dvorišče ter jo izpraši. Rembrandt pač ni slikal materialne plati predmeta, marveč duševno plat — pričaral je neko svojstveno občutje... Sonce in sence okoliče!

Naposled stopi nekega lepega dne naš Vilko zmagoslavno v seminar! Čital bo svojo razpravo. Vilko ni, kakor njegovi komiltoni, tekal po desetkrat k docentu, ni razpravljajal z njim o vsaki piki in vejici dispozicije. Vilko je pač fant od fare! Prišel je res z dna, ima pa možgane na pravem mestu!

Levo ob katedru sedi profesor Ried, ki je mrzlo, formalno naznanil, da se seminar začenja, ter čakal, kaj bo neki — brez njegove pomoči — nastalo...

No, tekma se začenja! Pozor, vsi naj poslušajo!

Komiltoni sedijo v klopih in se dolgočasijo — kakor vedno. Vilko bere na glas, počasi, poudarjajoč, kakor se je doma vadil: »Moj tema se glasi...« Glas se mu prav rahlo trese ter izdaja njegovo vzbujenje. »Napravil sem naslednjo dispozicijo...« Končno! Zdaj lahko začne! Še enkrat globoko zajame zrak ter začne srčno, krepko: »Zavedam se, da nasprotujejo moja izvajanja mnogim...«

Stoj! Profesor Ried mu je segel v besedo: »Oprostite, gospod Wichert, ali bi bili tako ljubezniivi ter nam navedli vire, po katerih ste delali.«

Deček ob katedru je ves zmešan. Vire? »Seveda, toda...« Najprej je malce zajecjal, potem pa srčno izjavil: »Da, gospod profesor, saj sem hotel takoj na početku poudariti, da moje mnenje nasprotuje večini strokovnih mnenj. Svoje mnenje opiram na lastna raziskavanja, na lastno poznavanje Rembrandta. Pri citatih bom, seve, navedel vire, toda...«

Gospod profesor si je hladnokrvno pogladil belo brado: »Ali ste preštudirali moje delo o poznih Rembrandtovih delih?«

Pogumnemu študentu umetnostne zgodovine je postalo kar vroče: »Seveda sem moral razjasniti mnenje gospoda profesorja. Kajpada je moj

sklep drugačen nego sklep gospoda profesorja! Na osnovi svojega raziskavanja sem moral uvrstiti sliko v dobo, ki je za deset let starejša. Po mojem sklepu bi spadala, zatorej, slika v periodo petdesetih, ne pa v periodo šestdesetih let.«

Avditorij je postal pozoren. Strela božja, študentek proti profesorju!

Ob katedru sedi mramornat steber... Steber pravi: »No, kar začnite!«

Vilko Wichert začenja... Vilko napne vse svoje sile, predavati mora jasno in zbrano. Ob katedru sedi Savel. David poje pred Savlom.

Seminaristi so neznansko radovedni, kaj bo... Nekdo zazeha. Vilko Wichert nalahno vtrepeta in predava dalje. Nihče si ne zapiše niti besedice. Ali ni upoštevanja vredno, kar je v dolgih nočeh — ob čiščenju preprog — ob porivanju vozička... ah... Nekdo pobobna s prsti po klopi... Nekdo zbija šale, vsi okrog se smejejo. Savel se prebudi, pogleda na uro ter se dvigne.

»Dovolite, da prekinem vaše predavanje! Zaključiti moramo in razpravljati o tej stvari prihodnjič. Zahvaljujem se gospodu referentu! Gospodje in gospe, ali želite prihodnjič do konca poslušati referat gospoda Wicherta?«

V odgovor se gospodje in gospe zasmеjejo — glasno zasmеjejo. »Hvala lepa!«

Stud. phil. bi se od bolečine najrajši pogreznil v zemljo. Smeh mu trga srce. Vilko se skloni na stran. Želel bi sedeti v padalu, ki bi ga mimo režečih se obrazov neslo v globine... Savlova sulica ni obtičala v zidu, marveč je zadela.

Vilko se je ves potlačen, ubit splazil iz seminarja.

Kaj naj napravi? Ali naj se bojuje? Proti komu? Kje je sovražnik? Tri noči ni zatisnil očesa. Potem pa je zopet zmagal pogum. Puške ne sme vreči v koruzo! Duh mora zmagati! Če bi le vedel — koga!

Na koncu semestra je stopil v govorilnico, k profesorju Riedu. Zaprošil ga je za spričevalo. Vsako leto mora predložiti dve dobri spričevali, če hoče obdržati štipendijo.

Ves skromen sedi ob učenjakovi široki pisalni mizi. Še enkrat se ta prijazna slika vznešenosti skloni k — malčku: »Semestrsko spričevalo želite, ali ne? Vaše delo je bilo res močno živahno. Saj ste napisali nekakšno razpravo? Kako se je že glasil naslov naloge?«

»Predaval sem o sliki ‚David poje pred Savlom‘, gospod tajni svetnik.«

»Res je, spominjam se! Delo, ki je očitovalo mnogo poguma — bilo pa je le malce zelo diletantsko, ali ne?«

Vilko zardi, srce mu močno bije — revež ni niti opazil, da mu usoda ponuja svojo pomoč, če se le malce poniža...

Ne, tega ni opazil, marveč je segel v žep ter izvlekel rokopis.

»Gospod tajni svetnik, takrat nisem svojega predavanja prebral do konca. Mislim, gospod tajni svetnik, da bi bili nemara tako ljubeznivi ter bi izvolili moje delo še enkrat pregledati.«

Tedaj njegova milost okameni:

»Ni potrebno! Saj vem, za kaj gre!«

V sobi je mirno — popolnoma mirno. Vilko Wichert se je kar sesedel.

»Tege dela vam ne morem dobro oceniti, a nemara vam utegnem še pomagati. Saj ste poslušali v mojem kolegiju tudi predavanja o umetnostni obliki baroka. O tem vas moram še marsikaj izprašati.«

Vilko se je oddahnil.

»Ali veste, katerim italijanskim mojstrom je soroden Balthasar Neumann?«

Kako ne! Vilko Wichert dobro ve. Najprej malce premisli, potem pa začne spretno razlagati:

»... Jaz bi najprej navedel prisposodbo Michelangelove kupole Petrove cerkve...«

»Prosim vas, gospod Wichert!« Mogočnik ga s pogledom malone prebode: »Prav nič me ne zanima, kaj vi mislite; ali niste slišali mojih predavanj o tem predmetu?«

»Oprostite, gospod tajni svetnik, na žalost ne. Večkrat sem bil zadržan.«

»Zadržan... Gospodje, kaj naj vas vprašam, če ne poslušate mojih predavanj?«

»Oprostite, gospod tajni svetnik, v poslednjem semestru sem moral večkrat delati; moja mati je obolela... Moral sem zaslužiti kakšen denar.«

»Tako-o-o? Delati ste morali? Kaj naj napravim — na takšne stvari se ne moremo ozirati. Jaz sem načelni nasprotnik rokodelskega študentstva. Znanstveno delo ni postransko delo! Tukaj potrebujemo znanstvenih delavcev, ne čevljarjev!«

Študentku se niti ne sanja, kaj je zagrešil.

»Povejte mi, gospod Wichert, zakaj študirate prav za prav umetnostno zgodovino?«

Študentek se je vzravnal.

»Namenil sem se študirati umetnostno zgodovino..., da bi kdaj postal docent...«

Tajnemu svetniku se je zazdelo, da mu je razum potemnel.

»Docent? Docent hočete postati?«

Ta želja je morala biti strašno onečaščenje! Nekaj takšnega, kakor oskrunjenje templja.

»Napravil sem skušnjo nadarjenih s prav dobrim uspehom.«

To naj bi bil njegov adut!

»Skušnja nadarjenih... Hm, hm... Pa vaše znanje grščine?«

»Nameravam v kratkem sestri za mizo ter s pojačanim delom vse nadoknaditi.«

Težko in važno se je dvignil tajni svetnik s stolice:

»Poglejte, gospod Wichert, tega ne boste mogli izvršiti! Nikakor ne morete nadoknaditi študija in znanja starih kultur, ki dvignejo človeka na višjo stopnjo kulture. Nadoknaditi? Saj ne gre za znanje jezika! Človek mora biti od zgodnje mladosti vzgajan ter prepojen z duševnimi vrednotami starih kultur. Na osnovi vaše šolske izobrazbe vam tukaj ne moremo priznati niti — doktorata. Vsaj v naši stroki ne. Kulturne dobrine moramo varovati.«

Vilku se je zazdelo, da je med njegovo stolico in pisalno mizo zrasla nenadno visoka stena, ki je teže zmagljiva nego katerikoli trdnjavski zid. Čez zid pa je zaslišal še enkrat glas, precej milejši in bolj zamolkel: »Vendar bi vam rad nekaj svetoval. Prepričan sem, da ste bolj nadarjeni nego so po navadi vaši stanovski tovariši. Vendar pa: ne poskušajte doseči nekaj, kar mora za vas ostati nedotakljivo. Pečajte se rajši s koristnejšimi stvarmi! Naš narod rabi danes na vseh mestih dobrih, nadarjenih moči! Rad priznam, da more mlad človek, ki se je dvignil nad sodrgo, v katero je spadal, postati učitelj svojega stanu.«

Tako je, opotekajoč se, zapustil govorilnico tajnega svetnika majhen kupček nesreče.

1931. Mimikrija

Tri leta študija, šest semestrov! Vilko Wichert ni bil več zelenec. Tla pod njegovimi nogami so postala trdna. Kadar se je spomnil svojega neomajanega nastopa v prvih semestrih, se je moral kar pomilovalno namsehiniti.

Ves obrat je dodobra spoznal ter je bil zadostno bister, da je v vsakem pogledu konsekvентno ravnal. Prav v ničemer se ni več razlikoval od svojih tovarišev. Veliko važnost je polagal na čedno obleko. Svojo štipendijo je porabil za obleko in perilo. Ob nobenem pogoju ne bi hotel že na zunaj pokazati, da je »manj vreden«. Nič drugega ni bilo mogoče. Ko je pred leti zapustil svoje tovariše, je hotel postati nekaj »boljšega«. Pojem »boljšega« pa je bil v ozki zvezi z navadami »boljših« ljudi. Izmiškal se je skupinam, ki so se v odmorih sestajale na levi strani prohodišča ter razpravljale, skupinam »levičarskih« društev. Kadar je po naključju kje drugje zašel v kakšno diskusijo, tedaj ni bilo ostrejšega nasprotnika marksistov nego je bil on. Nedvomno, bil je nadarjen in ostroumen, a prav zategadelj je bil glasnejši in zagrizenejši nego drugi, zakaj v njem so se oglašala spoznanja, ki so se morala prekričati, skriti. Drugače bi jih bil utegnil kdo razkriti!

Pogum in neomahljivost, ki ju je pred tremi leti imel za »duha«, sta že davno izginila. Vse je moral žrtvovati profesorskim bogovom. Samo tako je mogel upati, da bo dosegel, česar mu niso hoteli priznati. Postal je samo priden študent, ki je poskušal s potrpljenjem in zopet potrpljenjem raztopiti gore ledu, ki so mu zapirale pot. Pripravljen je bil še leta in leta sedeti v seminarju, preden mu bo zasijalo sonce popolne milosti.

Ker ni bil niti iz kakšne stare učenjaške rodbine, niti ni mogel pričakovati, da se bo v takšni rodbini oženil, mu je preostala edina pot: obleči se do poslednjega kosa oblačila v nazore svojih profesorjev, kakor v uniformo, ter jim biti naposled tako podoben oziroma enak, da bodo mogli popolnoma potolaženi zatisniti svoje oči, ne da bi jim bilo potrebno skrbeti za naslednike.

Njegova mati pa še vedno stoji večer za večerom ob štedilniku ter greje kavo za prihodnji dan. Tri leta so tudi zanjo postala dolga. Nič več ne sanja o bodočnosti svojega sina. Vsako, tudi najmanjšo spremembo Vilka je občutila, vsak korak, ki ga je napravil v nov svet, jo je sinu bolj odtujil. Nikdar več ne položi na kuhinjsko mizo denarja, nikdar več ni preračunaval z njo, kako bosta shajala do konca meseca. Vsaka sprememba na njem je večala tudi njegov egoizem. Venomer ji je nalagal nova bremena, a zdaj ni več tega tako mirno prenašala kakor pred leti, ko ji je bila skrb za sina edina misel.

Mladi gospodič, njen sinček, je zahteval stvari, ki mu jih ni mogla dati. Pa nič ne dé, vse bi bila dala zanj, da nista živela drug ob drugem kakor dvoje tujcev. Vilko je prihajal in odhajal. O skupnih stvareh se nista več pomenkovala. Doumela, občutila je, da jo je imel za preneumno, da bi bila mogla razumeti njegovo življenje.

Večer za večerom je sedela v kuhinji ter se ukvarjala z eno edino mislijo. Vse to utegne trajati še leta in leta: vsak dan dolga, ubijajoča muka.

Kaj sem zagrešila, da imam takšnega otroka?

Če bi bil ostal, kar je bil, bi bil zdaj nedvomno brezposeln, kakor so vsi drugi, bil bi eden izmed milijonov, ki hodijo po ulicah s srcem, prenapolnjenim s sovraštvom. Ljubila bi ga, z njim vred bi sovražila. Tako pa: Človeku je, da bi se zadušil. Zakaj vse to? Zdaj, ko sin ne govori več njenega jezika, se pogovarja samo še s sosedomi, s tovarišicami. Nekega dne ni prišla opoldne domov. Prvega maja.

Po cestah korakajo delavci. Wichertova ne more korakati v delavskih vrstah, marveč se napoti s tovarišicami v »Lustgarten«. Danes je obličje cest povsem drugačno. Wichertova pozna vse: matere, očete, dečke, deklice — vse, prav vse. Tudi ona stoji na trgu ter ni več sama... Zrak bobni od vzklikanja množic. Množice pritiskajo na govornike. Wichertovi ni mnogo do tega, da bi slišala govornike. Samo med ljudmi hoče biti, med ljudmi, ki jih pozna, ki jih razume. To ji je v veselje!

Wichertova živi. Delavske čete korakajo. Tudi Wichertovo zanese množica s seboj. Veletok se še enkrat ustavi. Pred univerzo.

Poslopje je zaklenjeno, vrata so zaprta, pred poslopjem so stražniki. Za vrati so se zbrali »nacionalni« študentje. Cesta se trese od vzklikov »doli!«. Dijaki kričijo proti delavcem, dijaki očitujejo svoje sovrašтво proti delavcem. Wichertova se zrine do bližine vratne ograje. Med njimi mora biti tudi njen sin. Njene oči ga iščejo.

»Kje je?«

Glej! Opazila ga je. Požira ga z očmi. Tudi on jo je opazil — tudi on je pomagal kričati. Nikakor ne more odmakniti svojega pogleda od nje. Tudi on poje z njimi. Takšne prijatelje ima, torej, njen sin!

Zvečer je dolgo sedela ter ga pričakovala. Že je pozno, pa ga še vedno ni, a ona ga vseeno potrpežljivo pričakuje. Tedaj zarožljajo ključ v ključavnici. Vilko opazi luč v kuhinji ter hoče iti kar mimo, mati pa odpre vrata in sin mora vstopiti.

Opazil je, da ni nekaj v redu. Mati ga mirno in nepremično gleda — to ga vznemirja ter vzroji:

»Kako si upaš mešati se med takšno sodrgo, med takšno druhal!«

V njej je vse napeto — le tako moremo razumeti, kar se bo zdaj zgodilo. Njene roke so trde — in Vilko ni še nikdar v svojem življenju dobil takšne zaušnice kakor v tem trenutku.

»Za druhal! Do zdaj ti je šlo predobro! Nisi vedel, odkod prihaja denar, ki ga porabljaš. Tako — zdaj boš moral to spoznati!«

Zaman je skušal igrati vlogo užaljenega. Prihodnje jutro je moral pobrati svoja šila in kopita...

Mati je ostala trda.

Mati ga noče dražiti, noče preganjati, a nikakor ne more trpeti, da bi skozi njeno stanovanje tekla meja med dvema svetovoma.

Zato je moral iti!

Pa zakaj?

V vrtu berlinske univerze, na »Dorotheenstrasse«, stoji kamenit, umetniški vojaški spomenik, ki predstavlja klečečega, antičnega vojščaka. Ta kos kamna je tako zelo sam slog, da človek prav za prav ne vé, čemu možakar tamkaj kleči. Možakar ne spi, se ne bori, ni niti ustreljen, pa niti ne živi, — prava bela, apnenasta podoba naše znanosti.

Op. pr. — Stübs Albin se je rodil 1900. v Berlinu-Weddingu. Do 14. leta je obiskoval ljudsko šolo. Med vojno je delal kot nekvalificiran delavec v strojnih tovarnah. 1918 je bil od septembra do novembra 1918 vojak. Pozneje je postal ključavničar —

delal je na polju, v opekarnah, v mlinih. Bil je brezposeln — potoval je po Nemčiji. Bil je tudi trgovski nameščeneec, dve leti tudi stavbeni vodja. Literarno se je začel udeleževati 1917. Sodeloval je pri mladinskem socialističnem gibanju. Naknadno je napravil maturo — zdaj študira na univerzi. Napisal je več stvari: pesmi, roman in neko dramsko delo. Nešteto novel je raztresenih po raznih revijah.

Jod, Prelom 19. in 20. veka

Časovje je raslo v novo stoletje,
človek je klel in pozdravljajl novo prokletje,
iz krvavih spoznanj in orjaških podvigov
vseh tehnik: rasli železni so stebri industrij,
razredno sovraštvo v zmage in triumfe tehnik je raslo,
razredno sovraštvo v poraze in pokolje mezdnih sužnjev je dvigalo
množice, ta živi izraz moči, teme in svetlobe.
V razredno kraljestvo šakalov in palač
so vdiral z borbo proleti in tirjali: Pravice in Svobode!

Z najvišjih vrhov fabriških kaminov in stolpov,
iz najglobljih predelov jamskih obratov in rogov
čuje se beseda Marxova,
čuje se Marxov bič,
vidi se ostrina secirna:
Družba sveta je na mizi operacijski.
Množice grabijo za orožje njegove besede,
Množice linčajo, kolnejo izdajalce,
Množice proletarske vidijo svojo životvorbo:
zvezdo polarnico,
kompasno iglo,
vtelešeno himno Dela in Boja
in končne Rešitve.

Dodatek:

Živel so Petri Veliki, Cezarji, Bismarcki,
živel in lagali so farizeji in pismarji in despotje
človeških resnic.
Zgačeni človek v epoho je vstal,
iztok in zapad nam sta Engelsa in Marxa
rodila, vsi žrtveniki Svobod
gorijo v plamena pod svod.
Dovolj — odmor — obstoj?
Naprej v rešitev in boj!

Filister razume pod materializmom žretje, pitje, pohoto, gizdavost, pohlep po denarju, skopost, lakomnost, profitarstvo, sleparjenje na borzi, skratka vse umazane pregrehe, ki jim sam na tihem služi; pod idealizmom pa razume vero v krepost, splošno človečansko ljubezen in sploh »boljši svet«, s čimer se pred drugimi postavlja, sam pa veruje v to le toliko, dokler po svojih običajnih »materialističnih« pregrehah doživlja »mačka« ali bankrot in pri tem poje svojo ljubljeno pesem »Kaj je človek — pol angel, pol žival.«

Fr. Engels

Curtin in Dobbs sta prav kmalu spoznala, da bi si brez starega Howarda ne znala pomagati. Tako na debelo zlato nikjer ne leži, da bi se spotikal obenj. Človek ga mora znati najti. Lahko tekaš po njem in ga ne vidiš. Toda Howard ga je videl, pa čeprav je bila samo njegova sled kje v bližini. Kar po pokrajini je presodil, ali ima kaj zlata ali ne in ali se sploh izplača, odvezati lopate s tovorov, zajeti nekaj lopat peska in ga izpirati. Če je Howard kljuval ali brskal po pesku ali če ga je začel celo prati v ponvi, je bila prav gotovo taka zemlja, ki je imela v sebi zlato. Štirikrat so že našli zlato. Toda količina, ki se je dala izprati, je bila tako neznatna, da ni bilo računati na dober zaslužek. Nekoč so našli mnogo obetajoč prostor, toda voda, ki so jo potrebovali za izpiranje, je bila šest ur daleč, in tako so morali ta prostor opustiti.

Tako so šli zmeraj dalje, zmeraj globlje v velegorje.

Neko jutro so se znašli kakor vklenjeni na ozkem potu. Sopihač so se plazili in plezali in se močno trudili, da bi spravili osle dalje. Bili so hudičevo slabe volje.

In razen tega je Howard vkljub vsej slabi volji še vprašal: »To sem si pa prava tiča izbral, prekleto.«

»Gobec!« je zaklical Dobbs jezno.

»Prava tiča,« je odvrnil Howard suhoparno in zaničevalno.

Curtin je že imel silno psovko na jeziku. Toda preden mu jo je mogel zalučiti, je rekel Howard: »Vidva sta tako neumna, tako oslovsko neumna, da niti ne opazita milijonov, po katerih stopicata z obema nogama.«

Oba mladiča, ki sta šla naprej, sta obstala in nista vedela, ali ju Howard zasramuje ali pa ga je radi naporov zadnjih dni napadla slabomnost.

Toda Howard se jima je zarežal in rekel povsem suhotno, ne da bi pokazal količkaj vznemirjenja: »Tu se sprehajata po golem, jasnem, bleščečem zlatu in ga niti ne opazita. Kako se je le moglo zgoditi, da sem odšel iskat zlato z dvema tepcema, kakršna sta vidva, o tem bom moral še mnogo razmišljati v življenju, kolikor mi ga je še ostalo. Rad bi le vedel, za kakšen sramoten greh se moram pokoriti, da vaju moram trpeti.«

Dobbs in Curtin sta obstala. Pogledala sta na tla, potem sta se spogledala in končno sta se zazijala v Howarda z obrazom, ki ni dovolj jasno pričal, ali se je njima pričlenjalo blesti ali pa Howardu. Starec se je pripognil, kopal z roko po rahlem pesku in končno pobral pest peska. »Vesta, kaj imam tu v roki?« je vprašal. Ne da bi čakal odgovora, je pristavil: »To je bogat drek, ali če tega ne razumeta, to je zlati prah. In toliko ga je, da bi ga vsi trije ne mogli odnesti na hrbtih.«

»Pokaži,« sta oba hkrati vzkliknila in stopila bliže.

»Vama ni treba prav nič hoditi k meni. Kar pripognita se in ga zagrabita, pa ga bosta videla in imela v rokah.«

Neverno sta zajela vsak pest peska.

»Videla ga bosta komaj,« je rekel Howard, režeč se, »ko sta taka piščanca. Toda po teži bosta pač čutila, kaj je.«

»Resnično,« je vzkliknil Dobbs, »sedaj ga tudi vidim. Takoj si lahko nabašemo vreče in odženemo.«

»To bi seveda mogli storiti,« je rekel Howard in pokimal. »Toda to bi bil slab zaslužek. Bolje je, da ga izperemo. Čemu pa naj vlačimo s sabo pesek, ki je odveč? Peska nam ne bo nihče plačal.«

Howard se je usedel in rekel: »Najprej prinesita nekaj veder vode. Preizkusiti hočem, koliko odstotkov ga je.«

In sedaj se je pričelo šele pravcato delo. Treba je bilo poiskati vodo. Našli so jo sicer, toda bila je sto in še nekaj dvajsetoric metrov spodaj ob gori in treba bi jo bilo vlačiti po vedrih navzgor. Da bi vlačili pesek k vodi in ga takoj ob njej izpirali, bi veljalo več truda, če upoštevamo čas. Voda se je dala namreč zmeraj uporabljati. Bilo je sicer po vsakem izpiranju manj, toda treba je bilo samo to izgubo nadoknaditi; nasprotno pa bi bilo treba ves pesek vlačiti navzdol in zgoditi bi se moglo, da bi v dveh debelih vrečah bilo komaj gram blaga.

Postavili so si šotorišče, zgradili ogrodje za gugalnico in nihalnico, skopali žlebove za vodo in jamo, ki so jo z apnencem in ilovico tako zatesnili, da je bila izguba vode tako malenkostna, da se o njej niti govoriti ni izplačalo.

Po dveh tednih so mogli pričeti s produktivnim delom.

Bilo je delo. To se je že smelo reči. Garali so kakor ponoreli kaznjenci. Po dnevi je bilo zelo vroče, ponoči pa silno mrzlo. Njihovo šotorišče je ležalo visoko v gorah, na Sierrri Madri. Nobena prava pot ni vodila tja, samo kozja steza do vode. Do bližnje železniške postaje je bilo treba jezdit na oslu deset do dvanajst dni. In hodili so preko strmih prelazov in po gorskih potih, preko rečnih strug, skozi tesni in ob visokih, ostrih skalnatih stenah. Na vsem potu je bilo samo nekaj majhnih indijanskih vasi.

»Tako še vse svoje življenje nisem garal,« je menil Curtin neko jutro, ko ga je Howard še pred sončnim vzhodom stresal. Toda vkljub temu je vstal, osedlal osle in privlekel vodo, kolikor je je bilo potrebno za en dan, čeprav pred sedmo ni dobil niti grizljaja v želodec.

Ko je potem trojica sedela pri zajtrku, je rekel Howard: »Često se prav resno vprašujem, kaj sta si vidva prav za prav predstavljala, ko smo odšli kopat zlato. Vem, da sta si vidva to reč tako predstavljala, da se ti je treba samo pripogniti in pobirati zlato, ki leži okrog kakor kremenec, ga spraviti v vreče in oditi. Če bi bilo to tako enostavno in če bi se ga dalo tako lahko dobiti, potem bi bilo zlato pač le toliko vredno kakor kremenec.«

Dobbs je nekaj zagodrnjal predse in čez nekaj časa rekel: »Toda nekje morajo že biti kraji, kjer ga dobiš več, in se ti ni treba tako strašno mučiti, preden ga zbereš za unčo.«

»Taki kraji so že, a so tako redki kakor glavni dobiček v loteriji,« je odvrnil stari.

»Videl sem že kraje, kjer so zadeli na žile, iz katerih so fantje izsekali ali pa izvrtali kakor pest debele orehe. Videl sem, kako so v enem dnevu našli tri, štiri, osem funtov. In potem sem videl, da so se na istem kraju štirje možje tri mesece do smrti namučili in so vsi štirje v treh mesecih dobili komaj pet funtov. Lahko mi verjamenta: Najbolje je izpirati dober pesek. Težko delo je, toda če ga opravljaš osem ali deset mesecev, si lahko spraviš čedno vsotico v žep. Če pa vzdržiš pet let, potem si za vse življenje na konju. Toda tistega bi rad poznal, ki bi pet let

vzdržal. Navadno že po nekaj mesecih pobereš vse in potem moraš odpotovati, da najdeš nov kraj.«

Oba zelenca sta si kopanje zlata laže predstavljala. Na to sta vsako uro štirikrat pomislila. Kopati in kopati od sončnega vzhoda do zahoda v hudičevi vročini. Potem nametavati in nametavati, gugati in tresti in rešetati. In vse po trikrat, štirikrat, petkrat ponoviti. In zmeraj znova nazaj v ponev, ker ni bilo še popolnoma čisto.

Tako je šlo dan za dnem, brez prestanka. Niso mogli ne nokoncu stati ne ležati ne sedeti, tako jih je bolel hrbet. Roke so jim postale kakor hrustančasti kremplji. Prstov niso mogli več iztegniti. Niso se brili, tudi las si niso strigli. Bili so pretrudni za to in nebrižni napram takim rečem. Če sô se jim srajce ali hlače raztrgale, so samo tedaj kaj nanje prišili, če je bilo neobhodno potrebno, da so si jih ohranili, ker bi jim drugače razpadle.

Nedelj niso poznali; kajti dan počitka, ki so si ga bili določili, je bil potreben, da so popravili primitivno mašinerijo, da so se umili, nastreljali nekaj ptičev ali kako srno, poiskali nov pašnik za osle in poslali koga v indijansko vas, kjer so nakupili jajca, natrto koruzo, kavo, tobak, riž in fižol. Morali so biti že zadovoljni, če so vse to sploh dobili. Na moko, slanino, beli sladkor in mleko v konzervah so mogli misliti le tedaj, če se je kdo napotil dan hoda daleč, da je prišel v večjo vas, kjer je včasih, ne zmeraj, mogel kupiti te redkosti. In če se jim je pri takih ekspedicijah posrečilo dobiti celo steklenico tekvile, potem so se vračali kakor v slavnostnem sprevodu.

Potem je nastalo vprašanje, kako se bo ravnati glede dopustnice. Brez dopustnice so smeli iskati, ne pa kopati in izpirati. Toda z dopustnico so zvezane razne težave. Treba je bilo iti k vladi, tam natančno povedati, kje je polje, razen tega pa je bilo treba plačati čedno vsotico. Prav tako pa bi tudi od dobička morali odrajtati odstotek. Razen tega pa bi trajalo nekaj tednov, preden bi bilo vse urejeno.

Toda to bi še ne bilo tako hudo. Kar je bilo najhujše, je, da bi si z dovolilnico nakopali na vrat roparje, in najsi bi bili še tako previdni. Tiste roparje, ki ne sejejo, pa žanjejo. Ti so tedne in mesece oprezovali, pustili, da so kopalci trdo garali; ko pa so s tovorom odpotovali, so jih napadli in jim odvzeli vse zlato. In vzeli jim niso samo zlata, temveč tudi osle in srajčo, ki so jo imeli na sebi. Brez oslov in hlač, srajce in čevljev pa prekleto težko prideš iz divjine. Mnogokrat so to roparji tudi sami spoznali, in da bi oropani ne zašli v take težave, so jim vzeli še življenje, ker so usmiljene duše. Kdo bi vedel, kje so revni vragovi obtičali? Grmičevje je tako veliko, njegove globine so tako neprodorne in toliko nevarnosti je v njem. Pa poišči tu izgubljenca. In še preden se more iskanje pričeti, je ostala v grmičevju komaj še poslednja koščica. Potem pa skušaj po tej koščici dognati, kdo je bil mož, h kateremu je koščica spadala.

Roparje pa postavijo pred izjemno sodišče. Toda preden jih postavijo, jih je treba najprej poloviti. In ker vedo, da jim nihče ne more do živega, preden jih ne polove, zato je tako lahko biti ropar; namesto, da bi sami garali in si z lastnim delom pridobili zlato, ga rajši ukradejo.

Če kdo dobi dovolilnico, se o tem mnogo govori. In zgodilo se tudi ni prvič, da niso roparji, temveč razbojniki kake velike in znamenite zlatokopne družbe spravili proletarcev, ki so mino odkrili, s pota. Potem nekaj mesecev ne izkoriščajo polja, dovolilnica zapade in sedaj si družba pri-

dobi dovolilnico, ki jo tudi dobi, ker je prejšnji lastnik z odsotnostjo izgubil pravico za izkoriščanje.

Zato je bilo povsem pametno, da se za dovolilnico niso brigali. In če bi čez nekoliko časa sklenili zapustiti polje, ker so si pridobili dovolj, potem so lahko plen odpeljali popolnoma neopozorljivo. Noben človek ne bi teh razcapanih potepuhov preiskoval in brez skrbi bi lahko vsakega, ki bi ga srečali, pa najsi bi bil tudi že sedaj ropar ali pa bi nameraval o priložnosti postati, poprosili za tobak.

Tako je torej z dovolilnico. Če jo imaš, ti lahko vzamejo zlato roparji. Če je nimaš in se to izve, ti vzame vlada polovico tovara ali pa vse za kazen. Tu je grmičevje, ki je tako veliko, tako daleko, tako molčeče. In tu je še toliko drugih reči. Kakor hitro imaš kaj, se ti zde vse stvari na svetu takoj drugačne. Na vsak način pa spadaš od tistega hipa k manjšini in vsi, ki nimajo nič ali ki imajo manj, so tvoji smrtni sovražniki. Zato moraš biti zmeraj na oprezu. Kajti tedaj moraš zmeraj kaj varovati. Dokler ničesar nimaš, si suženj svojega lačnega želodca in naravni suženj tistih, ki ti morejo lačni želodec napolniti. Če pa imaš kaj, si suženj svojega imetja.

8

Trije možje, ki so se tu znašli, niso bili nikoli prijatelji. Najbrže niti nikoli niso mislili na to, da bi se spoprijateljili. Bili so, če bi jih hoteli točno označiti, poslovni prijatelji. Združili so se samo radi koristi. Kakor hitro je slednja prenehala, je bilo tudi njihovemu skupnemu življenju konec. Začeli so se pripraviti in pričkati, kakor se zmeraj zgodi, če žive ljudje nekaj časa skupaj. Prav to pričkanje bi jih moglo v teku časa napraviti za prijatelje. To bi ne bilo nič posebno čudnega. Če se začno ljudje, ki si niso prijatelji, pripraviti in pričkati, je to navadno začetek dolgega prijateljstva.

Skupni napor, skupne skrbi, skupni upi, skupna razočaranja, ki jih je trojica moč preživela v mesecih, ko je živela skupno življenje, so morali po vseh modrostih sociologije voditi k prijateljstvu. Bili so vojni tovariši, boljši vojni tovariši, kakršne je komaj ustvarila kakršnakoli vojna. Več ko enkrat se je pripetilo, da je rešil Howard Dobbsu, Curtin Howardu in Dobbs Curtinu življenje; potem zopet, da je obranil Dobbs Howarda, drugič Curtina pred smrtjo. Vse mogoče kombinacije so se pripetile. Vsakdo je bil zmeraj takoj pripravljen, pomagati drugemu in tvegati lastne kosti ali celo lastno življenje, samo da je rešil ponesrečenca. Kaj se jim je že vse pripetilo. Nekoč se je zgrudilo nasekano drevo prezgodaj, a Dobbs ga je zajel z hrbtom in ga okrenil v drugo smer, sicer bi drevo zmečkalo Curtina. Toda, kakšen je bil potem njegov hrbet! »Dobro je bilo, Dobbs,« je rekel Curtin. In to je bilo vse. Kaj pa naj bi še rekel.

Dva tedna kasneje se je sesul rov, prav ko je bil Dobbs v njem, in Curtin ga je izkopal, čeprav je visela debela, težka ruša kremenaste zemlje nad njim, ki bi se utegnila vsak hip sesuti; če bi se to zgodilo, bi tako gotovo pokopala Curtina, da bi prispel Howard, ki je skušal na drugi strani izkopati vhod v rov, na vsak način prepozno, da bi ne mogel niti slutiti, kje sta njegova tovariša.

Ko je bil Dobbs zopet zunaj, ko se je zavedel in je začel dihati, je rekel: »Če bi si le enkrat več pljunila v roke, potem bi ne mogel več pljuvati na tale kup peska.« Pri tem je izpljunil cela usta zemlje.

V takih slučajih niso nikoli mnogo govorili. Bila je povsem trezna uslužnost, ki so jo drug drugemu izkazovali. Toda te uslužnosti, te pomoči jih niso pobliže združile. Prijatelji si niso postali. Ne spoprijateljili bi se tudi ne, četudi bi si deset let drug drugemu reševali življenje. Sami se niso mogli opazovati, bili so soudeleženci. Kdor bi jih pa včasih opazoval, kako sede tik pred spanjem okrog ognja, ta bi opazil, da vsak izmed njih čaka samo na lepo priložnost, da bi obema drugima skočil za vrat. Vendar pa ni bil umor, kar jim je žarelo v očeh. Mogoče je bila zavist? Toda, če bi vsakega posameznega izmed njih vprašali, kaj občuti do drugih dveh, bi ne rekel, da občuti »zavist« ali »lakomnost«. To prav gotovo ni bilo. Vsak je imel enako, vsak je vedel, da je drugi skoro vse svoje premoženje vtaknil v podjetje, da vsak težko dela, vsak grenko strada, pretrpi vse mogoče, da bi kaj dosegel. Kako bi mogel kdo pri tem občutiti zavist? Ali lakomnost? Tako nendaravno zdrav človek ne čuti.

Vsak večer so še pri dnevni svetlobi skrbno ocenili dnevni izkupiček, ga razdelili v tri dele in vsak je vzel svoj del. To se je kar spočetka kakor samo po sebi uravnalo. »Najbolje je, da delimo vsak večer in vsak vzame takoj svoj delež.« Tako je svetoval Curtin, ko jim je začelo delo donašati izkupičke.

»Potem mi vsaj ne bo treba biti vajin čuvar zakladov,« je rekel Howard.

Takoj sta postala ostala dva pozorna: »O tem nismo prav nič govorili, da bi ti shranjeval blago. Močno dvomljivo bi sploh bilo, ali bi ti midva sploh vse zaupala.«

»Glejta si no!« se je smejal Howard. Ni se čutil užaljenega. Prevečkrat je kaj takega doživel, da bi se radi tega razburjal. Dobrodušno je rekel: »Menil sem samo, da sem jaz tu še najbolj zaupanja vreden.«

»Ti?« je zaklical Dobbs. »Midva pa ne? Midva sva, kajpak, pobegla kaznjenca?«

Curtin pa je rekel: »Kaj pa vemo, kje si se postaral.«

Howarda ni zapustila dobrovoljnost. »Seveda tega ne vesta. Toda mislim, da tu zunaj in med nami vse to ne šteje. Nobenega izmed vaju nisem izpraševal, odkod prihaja in kje je preživel leta nedolžnosti. To bi bilo tudi prav nevljudno. Človek ne sme nikogar zavajati v laž. Tu zunaj, kjer ne poje noben petelin, te ne reši nobena prevara. Če drug drugega tule nalažemo ali pa si povemo krvavo resnico, ni vredno niti počenega groša. Toda jaz sem izmed nas treh edini, ki je tu zunaj vreden zaupanja.«

Curtin in Dobbs sta se razburila. Toda preden sta mu utegnila mastrno odgovoriti, je Howard nadaljeval: »Kar nič se ne razburjajta. Res je, kar pravim. Tu velja samo golo dejstvo. Mogla bi pri tebi,« pri tem je pokimal proti Dobbsu, »shraniti blago. Toda, ko bi sedel v grmičevju in sekal opore in bi odjezdil Curtin doli v prodajalno, bi ti natovoril in jo popihal.«

»Nesramnost je, da kaj takega rečeš,« je vzkipeł Dobbs.

»Mogoče,« je odvrnil Howard mirno, »da je nesramno, kaj takega reči. Toda prav tako nesramno je, kaj takega misliti. Ti pa si prvi človek, ki sem ga kdaj srečal, ki bi na to ne mislil. Če jo popihaš z blagom koga drugega, tu vama kar povem svoje mnenje, ni prav nič podlo, temveč je tu zunaj prav naravno. Bedak, kdor bi tega ne storil. Vidva sta samo preumazana, da bi kaj takega priznala. Toda počakajta, da bomo imeli zbranega dvajset kil zlata, potem pa bom že videl, kaj mislita. Vidva nista nič boljša in nič slabša od drugih. Naravna človeka sta. In če bi me

neki dan privezala k drevesu, natovorila blago in odšla ter me pustila poginiti, da bi si prisvojila moj delež, bi storila samo tisto, kar bi napravil vsak, če bi se o pravem hipu ne spomnil, da se mu na koncu vseh koncev ne bo povsem izplačalo. Jaz jo z vajnim zakladom ne morem pobrisati. Nisem več tako uren v nogah. Čez dvanajst ur bi me že zgrabila za ovratnik in bi me obesila na najbližje drevo, ne da bi vaju za to pekla vest. Jaz ne morem uiti, zato sem navezan na vaju. Zato sem menil, da sem tu edini zaupanja vreden.«

»Če se vse takole premisli,« je rekel Curtin, »potem imaš prav. Toda za vsak slučaj je bolje, da si vsak večer razdelimo in vsak zase varuje svoj zaklad. Potem more vsak oditi, kadar hoče.«

»Nimam nič proti temu,« je rekel Howard. »Ni tako slabo. Potem pa bo vsakega skrbelo, da bi drugi ne oprezoval za njegovim skrivališčem.«

»Le kakšnega zlobnega značaja si, Howard,« je menil Dobbs, »da misliš zmeraj samo na podlosti!«

»Me ne moreš razžaliti, mladič,« je odgovoril Howard. »Poznam svoje ljudi in vem, kakšnih prijaznih del in misli so zmožni, če gre za zlato. V bistvu so vsi ljudje enaki, če je zlato po sredi. Vsi enako podli. Tam, kjer jih lahko zgrabijo, so samo previdnejši, bolj zlagani in hinavski. Tu zunaj se jim ni treba hliniti, tu je posel zmeraj jasen in prozoren. Enostaven in preprost. V mestih, tam je zmeraj tisoč različnih zaprek in zadržkov. Tu je samo ena zapreka: življenje drugega. In tu je zmeraj samo eno vprašanje.«

»Katero?« je vprašal Dobbs.

»Zanj bi pa rad vedel?« je vprašal istočasno Curtin.

»Tu je samo eno vprašanje, ali ti neki dan ne bo postal spomin pretežak. Dejanja ne otežujejo. Zmeraj so le spomini, ki ti žro dušo. Pa končajmo! Delili si bomo torej vsak večer in vsak si naj poišče dobro skrivališče. Ko bo imel vsaki pet kil zlata, ga itak ne bo mogel nositi v nihajoči vrečici na prsih.«

9

Mnogo truda in ugibanja jih je stalo, da so prostor, kjer so delali, dobro zakrili. Šotorišče, kjer so kuhali in spali, je bilo pol kilometra oddaljeno od mine. Kraj, kjer je bila mina, so tako spretno zadelali z vejevjem in velikimi kamni, da bi ne mogel nihče, ki bi se tod potikal, zadet ob mino. Čez teden dni so bili vejevje, grički, jame in kamni že tako zarasli, da bi niti domačini, ki bi prišli sem na lov, ne opazili nič sumljivega, kar bi jih utegnilo privabiti k mini. Šotorišča pa niso marali zakriti. Tabor je ležal popolnoma na prostem. Da bi opravičili svoje bivanje, so razpeli na okvire sirove kože in ptičje mehove. Vsakdo bi jih radi tega smatral za nabiralce kož in zbiratelje redkih ptic. Nikomur bi se ne zbudil niti najmanjši dvom, kajti na stotine ljudi se je pečalo s takim poslom, ki jim je donášal lep dobiček.

Iz taborišča je vodila skrita pot k mini. Da so mogli prispeti na pot, so se morali prvih deset metrov plaziti po trebuhi. Ko so bili na njej, so zastavili vhod z zelenim trnjem. Preden so se vrnili v taborišče, so najprej taborišče skrbno opazovali, ali ni morda kdo v bližini. Če bi se kaj takega pripetilo, potem bi napravili velik ovinek in bi prišli v taborišče iz nasprotne strani, kakor bi se pravkar vračali z lova domov.

V vsem času, ki so ga tu že preživeli, se ni niti enkrat prikazal kak človek, ne belec ne domačin. Bilo je tudi povsem neverjetno, da bi se kdo zatekel v to divjo pokrajino. Toda možje so bili prepametni in preveč previdni, da bi ne vedeli, da morejo postati žrtev golega slučaja. Niti bežeča divjačina, ki bi jo zasledoval lovec, ne bi na tem kraju iskala zavetišča. Duh po ljudeh, ki so tu delali, bi jo gnal v drugo smer.

Psi so v grmičevju preboječi, zato ostajajo zmeraj pri gospodarju in ne vohajo po okolici.

Toda življenje, ki ga je živela trojica, je bilo bolj vredno usmiljenja kakor življenje litavskega tovarniškega delavca v Detroitu.¹⁾ Bilo je najbednejše življenje, kar se ga da le predstavljati. Dobbs je neki večer menil, da se je v najbolj blatnem francoskem strelskem jarku počutil bolj človeško kakor tu v zadnjih tednih. Curtin in Howard tega nista mogla presojati, ker nista bila deležna časti, da bi v Franciji branila nežne, nedolžne dojenčke na prsih ameriških mater pred hunskimi²⁾ bajoneti. In vsak dan, ki so ga tu preživeli, je postajalo življenje neznosnejše. Zmeraj ista hrana, ki so jo trudne roke kar na hitro pripravile, se jim je pričela gnusiti. Toda morali so jo pogoltati. Puščobna enoličnost njihovega nehanja je napravljala delo še bolj težko, kakor je samo po sebi bilo. Kopalji so, reševali, čistili, prinašali vodo, postavljali oporne tramove. Ura je bila podobna uri, dan dnevu. Teden za tednom. In tako se je godilo že mesece. Sto tisoče ljudi ne opravlja vse življenje prav nič drugačnega dela, a se vendar počutijo razmeroma dobro ob njem. Tu pa so drugačne sile delovale proti njim.

Prve tedne so preživeli, ne da bi se zavedli, kako težko jim bo še postalo življenje. Niti hipa niso razmišljali o tem, da bi žrle in glodale v njih sile, o katerih doslej niso ničesar vedeli. Sprva se je vsak dan kaj novega dogodilo. Vsak dan so kaj novega zasnovali in tudi napravili. Vsakdo je vedel povedati nekaj šal ali pa zgodnico, ki je bila ostalima neznanana. Drug drugega so študirali. Vsak je imel kako posebnost, ki je ostala zanimala ali pa jima je presedala, a je vendar vzbujala vsaj pozornost.

Sedaj pa si niso imeli nič več povedati. Poznali so celó drug drugega celotni besedni zaklad. Pa ne samo to: vedeli so, kako vsak naglaša to ali ono besedo, in poznali so tudi kretnjo, ki spremlja z njo besedo.

Dobbs je bil vaje, da je včasih pri govorjenju napol zatisnil levo oko. Spočetka se je zdelo to Howardu in Curtinu prav smešno in celo norčevala sta se iz njegove razvade. Prišel pa je neki večer, ko je Curtin rekel: »Če, prekleti pes, tegá ne opustiš, da neprestano mežikaš z levim očesom, ti izstrelim unčo svinea v trebuh. Prav dobro veš, ti kaznjenc, da me to jezi.«

Hipoma je Dobbs poskočil in potegnil revolver. Če bi Curtin prav tako naglo zgrabil za revolver, bi sledilo prav čedno streljanje. Toda Curtin je vedel, da bi imel takoj šest krogel v želodcu, kakor hitro bi samo z roko posegel nazaj.

»Prav dobro vem, kdo si,« je kričal Dobbs, vihteč revolver v rokah. »V Georgiji so te izbičali, ker si napadel in posilil neko deklé. Kar tako radi lepšega vendar nisi v Mehiki, ti baraba.«

¹⁾ Industrijsko mesto v USA.

²⁾ Amerikanci so med svetovno vojno psovali Nemce za Hune.

Ali je bil Dobbs kaznjeneec, je vedel Curtin prav tako malo, kakor je vedel Dobbs, da bi bil Curtin kdaj v Georgiji. To sta kar na lepem izsesala iz pip in si sedaj povedala, da bi drug drugega izpodbodla v čim večjo besnost.

Howard se ni dal motiti, puhal je debele oblake tobakovega dima in buljil v ogenj. Ko pa sta umolknila in si nista mogla več tako hitro izmisliti novih psovok, je rekel: »Toda, fanta, nikar ne streljajta. Prav nič ne utegnemo negovati ranjencev.«

Dobbs je čez nekaj časa spravil revolver in legel spat. Curtin je ostal s Howardom še pri ognju in si prižgal novo pipo.

Ne dolgo potem je neko jutro sunil Curtin Dobbsa z revolverjem v kolk: »Samo besedo, pa sprožim, ti krastača.«

To pa se je takole zgodilo: Dobbs je rekel Curtinu: »Nikar zmeraj tako ne cmakaj kakor kaka pitana svinja, kadar žreš. V kateri poboljševalnici pa si zrasel?«

»Ali cmakam ali smrkam, to tebi toliko mar kakor pasji drek. Jaz vsaj zmeraj ne vlečem sape skozi votli zob kakor piskajoča podgana.« Nakar je Dobbs odvrnil: »Kaj imajo podgane v Sing Singu votle zobe?«

Tistega, ki ne ve, kaj to vprašanje pomenja, je treba šele najti; kajti Sing Sing je neprostovoljno bivališče tistih newyorških prebivalcev, ki jih zgrabijo. Ostali newyorški prebivalci, ki jih ne zgrabijo, imajo pisarne na Wall Streetu.

Takega prijateljskega namigavanja Curtin ni mogel mirno prenesti in je sunil cev nabasanega revolverja Dobbsu v rebra.

»Preklete,« je zaklical sedaj Howard razburjeno, »obnašata se, kakor bi bili med seboj poročeni. Spravi železo, Curtin.«

»Ti?« je zakričal razjarjen Curtin. Povesil je roko z revolverjem in se obrnil k staremu. »Kdo ti je pa dovolil tule poveljevati, ti pokveka?«

»Poveljevati?« je odvrnil Howard, »poveljevati sploh nočem. A prišel sem sem, da bi si nakopal zlata in si kaj prislužil, ne pa, da bi se pričkal z bedastimi mladiči. Drug drugega potrebujemo, in če koga sestrelimo, potem lahko druga dva kar odideta, kajti dva ne bi opravila nič ali pa tako nerodno, da bi si komaj prislužila dobro dnino.«

Curtin je spravil revolver in sedel.

»In jaz? To vama takoj povem,« je nadaljeval Howard, »jaz sem vsega že sit. Prav nič me ne veseli, da bi ostal s kom od vaju tu, in zato pojdem. Dosti mi je, kar imam.«

»Toda nama ne zadošča,« je zakričal Dobbs jezno. »Ti s svojimi stariimi kostmi imaš dovolj za šest mesecev, ki jih boš še preživel. Midva pa ne. In če nameravaš odtod pobegniti, preden vsega ne izlužimo — bomo že še našli kako sredstvece, da te obdržimo.«

»Kar pusti take otročarije, stari,« se je vmešal sedaj Curtin. »V štirih urah te dobiva, če jo popihaš. In veš, kaj napraviva potem s tabo?«

»Si lahko mislim, ti podlež,« se je rogala Howard.

»Si ne moreš misliti,« je rekel nato Curtin in se zarežal. »Vzela ti bova tvoje reči in te privezala ob drevo, varno in skrbno, in potem odideva brez tebe. Da bi te ubila, kakor si mogoče mislil? Ne, to pa ne.«

»Seveda ne,« je odgovoril Howard, »za tako reč sta prepobožna. Saj bi vama težil vajino otroško čisto vest. Privezala bi me in zapustila. Pogledaj si no. Prav res nista vredna, da bi vaju opljuval. Pa sta bila vendar tako dobra dečka, ko sem vaju srečal spodaj v mestu.«

Nekaj časa so vsi trije molčali.

Potem je rekel Dobbs: »Saj je vse skupaj neumnost, kar govoričimo. Toda prekleto, če mesece in mesece ne vidiš nobenega drugega obraza, če moraš zmeraj z istimi tičati skupaj, se ti vse prignusi. Mislim, da se godi tako poročenim. Sprva ne moreta drug brez drugega niti pol ure živeti, ko pa morata skupaj živeti in ne more nihče povedati več novega stavka, ki bi ga drugi že stokrat ne slišal, potem si pljujeta drug drugega v obraz in bi se najrajši zastrupila. To vem od svoje sestre. Najprej se je hotela utopiti, ker ga ni mogla dobiti, ko ga je pa nekaj časa imela, se je hotela utopiti, da bi ga več ne videla. Sedaj je ločena, hoče pa pozkusiti z nekom drugim.«

»Kaj misliš, Howard, za koliko ga imamo sedaj že nabranega?« je nenadoma vprašal Curtin.

Stari je nekoliko premišljeval. Potem je rekel: »Tako natanko se tega ne da izračunati. Zlato še ni popolnoma čisto. Zmeraj je vmes še kaj drugih kovin. Toda mislim, da si je vsak že prislužil štirinajst do šestnajst tisoč dolarjev.«

»Potem bi pa predlagal,« je rekel Dobbs, »da ostanemo tu še šest tednov, potem pa porušimo šotorišče in odpotujemo.«

»Prav,« se je vmešal Curtin.

»Saj bi za dalj časa itak ne imeli kaj dela,« je menil Howard. »Če se prav ne motim, bo čez štiri tedne že tako malo zlata, da se delo ne bo več izplačalo. Ali sta opazila, da je deset korakov od tam, kjer kopljemo v strugo, zemlja drugačena. Ali je reka na tistem mestu padala v vodopadu z gore ali pa je privrela tam iz gore. Tega se sedaj ne da več videti. Tu se je gotovo nekoč odtrgal plaz in odtlej je pričela reka teči po novi strugi ali pa so vrelci in pritoki izpremenili tek.«

V tabor se je zopet povrnil mir. Tako strupeno zloben prepir, kakor je bil poslednji, se ni več pripetil. Sedaj so imeli določen smoter, domnjen dan, ko so nameravali zapustiti taborišče. In to je njihovo občutje in bistvo tako docela izpremenilo, da niso mogli razumeti, kako so bili taki prepiri sploh mogoči. Sedaj so premišljevali o najboljšem načrtu, kako bi od tod neopazno odšli in kako bi plen varno shranili, kje bi se naselili in kaj bodo počeli z dobičkom. Kovanje načrtov je obrnilo njihove pogovore v drugo smer. Živel so že v občutju, da živijo zopet v mestu in med vsemi različnimi napravami, ki pomenjajo civilizacijo. In vedoč, da vse skupaj ne bo več dolgo trajalo, so postali med sabo znosnejši. V razvadah drugega niso gledali več onega, kar je grdo, tistega, kar jih je razjedilo do besnosti, temveč so drug z drugim potrpežljivi. Če se je kdo sedaj nenehoma praskal po glavi in potem tisto, kar je izpraskal, brez misli opazoval na nohtovih, kakor bi bilo kaj užitnega, mu drugi, ki je imel tudi slabe razvade, ni nič zlobno oponašal, marveč je rekel smehljaje: »Ali grizejo, Curtinček? Nu, počakaj, meso bo takoj praženo, potem ne boš več navezan na to skopo kosilce.« Nakar je odgovoril Curtin prav tako s smehom: »Dobro je, da si me spomnil; te prekleto razvade se moram vendar odvaditi, sicer me bodo ljudje še iz hotela vrgli.«

In čim bolj se je bližal dan, ko so nameravali oditi, tem bolj so se razumeli. Howard in Dobbs sta pričela celo govoriti, da bi v Monterreyju ali v Tampiku odprla kino in ga skupno vodila. Dobbs bi naj bil umetniški vodja, kupoval naj bi torej filme, vodil predstave, pisal programe in nadziral godbo, medtem ko bi prevzel Howard trgovske posle. blagajno, najemnino, mezdo, tiskarska dela, popravila in olepšavo gledališča.

Curtinu ni bilo tako lahko. Ni se mogel odločiti, ali bi naj ostal v Mehiki ali bi se naj vrnil v Države. Nekoč je mimogrede izustil, da ima nekaj takega kakor nevesto v San Antoniju v Texasu. Zdelo pa se je, da si mnogo ne stori iz tega. Mogoče pa se je samo tako delal, da bi ga druga radi neveste ne vlekla. O ženskah so v taborišču redkokdaj govorili, in če so že o njih govorili, so govorili zmeraj zaničljivo. Čemu bi se naj mučili še s takimi mislimi? Človek zmeraj govori zaničljivo o stvareh, ki jih ne more dobiti. Bilo bi si pa tudi precej težko predstavljati te tri može z ženo ali deklico v naročju. Ta bi pa mogla biti le ženska, ki bi pobegnila kakemu obcestnemu roparju. Dostojno dekle bi se rajši utopilo v močvirju, kakor da bi začelo kaj s katerim od njih. Zlasti sedaj, ko so bili po videzu nemarni, ko so se grdo obnašali in na čudne načine izražali svoje misli.

Zlato, ki ga nosi lepa in elegantna dama na prstu ali ki se guga kot krona na cesarjevi glavi, je bilo često že v prav čudni družini ter se je večkrat kopalo v krvi kakor pa v milnici. Vsekakor sta krona iz cvetic in venec iz drevesnih listov plemenitejšega izvora. Kar se trpežnosti snovi tiče, smemo reči, da je trpežnost cvetlične krone v primeri s trpežnostjo zlate krone samo relativna.

- 10

Curtin je bil v vaški tiendi³⁾ in je nakupil živila. Bil je poslednji živež, ki so ga potrebovali, in zadoščal naj bi do odhoda. »Človek, kje pa tičiš tako dolgo?« je vprašal Howard, ko je Curtin prijezdil in se pripravljal, da bi raztovoril osla.

»Pravkar sem nameraval osedlati osla in ti priti nasproti,« je omenil Dobbs. »Mislila sva, da se ti je kaj pripetilo. Saj bi se moral že najkasneje ob dveh vrniti.«

Curtin ni odgovoril, temveč je raztovoril osla in privlekel vreče k ognju. Potem je sedel, si prižgal pipo, izvlekel iz vreč tobak, ga razdelil in končno rekel:

»Hudičeve ovinke sem moral napraviti. Spodaj v vasi se je potikal neki dečak, ki je pravil, da je iz Arizone.«

»Kaj pa ta hoče tu?« je vprašal Dobbs.

»To bi rad izvedel,« je odvrnil Curtin. »Toda Indijanci so samo pripovedovali, da je že nekaj dni tu in oprezuje okrog. Izpraševal je ljudi, ali so tu mine, zlato ali srebro. Nato so mu Indijanci razložili, da tod ni min, tudi zlata ni tod, tudi ne srebra in sploh ničesar; oni da se komaj preživljajo s pletenjem prostirač in izdelovanjem loncev. Toda potem mu je povedal bedasti osel iz tiende, da se plazi tod nekje po gorah neki Amerikanec, ki lovi divje živali. Saj ne ve, da sta tudi vidva tu, pozna samo mene. Tako vsaj mislim. In povedal mu je še, da včasih pridem nakupovat živila in da najbrže ta teden pridem. Potem pa mu je fant iz Arizone rekel, da bo počakal name.«

»In potem te je usrano govedo res čakalo.«

»Je. Ko sem prispel, me je takoj napadel, kaj počnem tu, ali se da kaj napraviti, ali je tu mnogo zlata in še več takih neumnosti. Bil sem prav kratak in sem mu komaj odgovoril.«

»Pa si ga vendar pošteno nalagal?« je vprašal Dobbs.

³⁾ tienda = prodajalnica

»Sem. Če sem mu sploh kaj odgovoril, sem mu pripovedoval o čednih zgodbicah. Toda vse ni nič pomagalo. Na vsak način je hotel priti z mano sem. Menil je, da mora biti tu na vsak način zlato; to da spozna iz teka izsušenih rek, iz naplavljenega peska in drobcev, ki so se zgoraj v gorah oddrobili in se zvalili navzdol.

»To ti je pa velik mož,« je rekel Howard, »če po takih rečeh spozna, da mora biti tod zlato.«

»Prav nič ne ve mladič,« ga je prekinil Dobbs. »Špijon je, prav gotovo vem. Ali vladni špijon radi pristojbin ali pa špijon, ki so ga poslali roparji, da bi nas na povratku oskubili. Čeprav morda ne mislijo na zlato, imamo pa vendar osle in orodje in obleko, nože, revolverje in kože, kakor si mislijo. Vse to pa je vrednost. Potem se že izplača, da nas napadejo.«

»Ne,« je rekel Curtin, »ne verjamem, da bi bil špijon. Mislim, da res išče zlato.«

»Ali ima orodje za kopanje?« je vprašal Howard.

»Ga nisem videl. Ima mulo, na kateri jezdi, odejo, kotel za kavo, ponev in vrečo, v kateri utegne imeti še nekaj cunj. To je vse.«

»S prsti si ne bo izkopal zlata,« je rekel Dobbs. »Mogoče so mu orodje ukradli: ali pa ga je moral prodati. Toda kaj naj napravimo s tem psom?«

Curtin se je popraskal po glavi in je hotel potem opazovati nohtove. Ko pa je opazil, da tudi Dobbs in Howard zreta v njegove nohtove, je povesil roko in zopet sklenil, da tega ne bo več delal. Vendar pa se Dobbs in Howard to pot nista zato zazrla v njegove nohtove, da bi ga opomnila, da se v nekaj dnevih povrne v civilizacijo. Samo iz gole brezmiselnosti sta opazovala vajeno Curtinovo kretnjo. Prav za prav tega niti ne smemo imenovati brezmiselnost. Njune misli so se pečale s skrivnostnim mladičem iz Arizone; nekako nejasno sta občutila, kakor bi se s tem, da si Curtin po svoji navadi opazuje nohtove, razpršila tajnost, ki je odevala mladiča.

Curtin je buljil v ogenj. Nato je rekel: »Nič nisem mogel z njim napraviti. Ni tak, da bi mogel biti od vlade ali banditov. Po videzu je precej nedolžen in menim, da tisto, kar govori, tudi res misli. Toda imeli bomo z njim še opraviti, čeprav meni Dobbs da ne. Sledil mi je. Najprej me je vprašal, ali bi ne mogel z mano. To sem mu odklonil. Potem pa je jezdil za mano. Obstal sem in ga počakal. Rekel sem mu nato, naj ga hudič vzame in naj me ne nadleguje. ‚Saj vas nočem nadlegovati‘, je rekel nato, ‚samo nekaj dni bi preživel rad v družbi, sem že popolnoma neumen — zmeraj samo v gorah in zmeraj samo s temile Indijanci. Rad bi se malo pogovoril in presedel nekaj večerov z belcem pri ognju. Potem zopet odidem.‘ Potem sem mu rekel, naj si poišče drugega tovariša; jaz nočem imeti ničesar z njim. Potepuha ga nisem mogel imenovati, saj bi mi mogel isto reči, ko sem tak.«

»Kje pa je sedaj?« je vprašal Howard.

»Menda vendar ni tu?« je rekel Dobbs in pogledal naokrog.

»Ne verjamem,« je odvrnil Curtin. »Jezdil sem po vseh mogočih ovinkih skozi grmičevje. Toda, kadar sem mogel pregledati pot, sem zmeraj videl, da je na pravi poti. Če bi hodil peš, bi ga že še zmešal. Toda poizkusi to napraviti, če imaš dvoje oslov. Saj je samo potrebno vedeti, da stanuje kdo v gorovju, in če ve samo približno za pravo smer, pa mora danes ali jutri ali pojutrišnjim dospeti k nam. In prav gotovo pride. Je pa samo vprašanje: Kaj naj napravimo z njim, če se prikaže? V njegovi prisotnosti ne moremo k mini.«

»Nerodna reč, prav nerodna reč,« je rekel Howard. »Če bi bil Indijanec, bi ne bilo tako slabo. Indijanec ne ostane, povrne se zopet v vas, k družini. Toda mladič se bo držal ko smola. Takoj bo tudi ovohal, da imamo nekaj posebnega. Kajti čemu bi se neki zalezli prav semkaj trije belci? Tu v gorah? Mogli bi mu reči, da smo trije razbojniki, ki se moramo skrivati. Toda če ga tako zavrremo, pride polk vojakov in potem je konec našim lepim načrtom. In če bi častnik celo verjel, da smo razbojniki, bi nas dal mogoče kar na mestu popokati, da bi bil bolj varen, da bi mu ne ušli.«

»Popolnoma enostavno je,« je rekel Dobbs. »S fantom bomo kar hitro opravili. Če pride, mu povemo, naj se takoj izgubi iz okolice, in če ga še enkrat tod zagledamo, ga bomo natlačili s svincem.«

»To bi bila prava oslarija,« je menil Howard. »Potem pojde doli, bo govoril neumnosti okrog, sreča celo kje policijo, in potem imamo tu pravcati drek. Potem pa mu moreš prav tako povedati, da smo kaznjenci, ki smo pobegnili s Svete Marije.«

»Well,⁴⁾ potem pa kar naravnost.« Dobbs je bil videti odločen. »Kakor hitro pride, ga ustrelimo, pa konec. Ali pa ga privežemo tjakaj ob drevo in olupimo skorjo. Potem bomo imeli mir.«

Nekaj časa ni predlogu nihče oporekal. Howard se je dvignil, pogledal po krompirju, nezaslišanem razkošju, ga preobračal, zopet sedel in rekel: »Če bi ga ustrelili, bi napravili neumnost. Mogoče je popolnoma nedolžen tramp, ki rajši potuje po širokem božjem svetu in moli k ljubelemu stvarniku s tem, da se prav iz srca veseli nad vsem, kar je lepega videti po svetu, kakor da bi se za pasjo mezdo mučil po petrolejskih poljih ali v rudokopih. In zločin bi bil, če bi takega nedolžnega potepina ustrelili.«

»Saj vendar ne vemo, ali je nedolžen ali pa lopov,« je protestiral Dobbs.

»Bomo že dognali,« je rekel Howard.

»Vedel bi le rad kako?« Dobbs je bil sedaj še bolj prepričan, da je njegov načrt najboljši. »Zakopljemo ga, pa ga ne bo nihče našel. Če bi oni spodaj pripovedovali, da so ga videli iti sem, ga mi sploh nismo videli, in dovolj. Saj ga lahko tudi zalučimo v prepad. Saj bi mogel vanj tudi sam pasti.«

»Boš ti to napravil?« je vprašal Howard.

»Čemu jaz? Saj lahko vlečemo klinček, kdo naj opravi.«

Stari se je režal. »Da, in tisti, ki bi kaj takega storil, bi se moral pred drugima, ki sta vse videla, vse življenje plaziti po trebuhu. Vse je prav lepo in dobro, če si sam. Toda v teh okoliščinah pravim vsaj zase: ‚Ne‘.«

»Tudi jaz pravim: Ne.« Končno se je zopet tudi Curtin vmešal v pogovor. »To je vse predrago, vse preneumno. Najti moramo kaj drugega.«

»Ali sploh popolnoma zanesljivo veš, da ti je sledil in da pride sem?« je vprašal Howard. Curtin je pogledal predse in vdano rekel: »Popolnoma sem prepričan, da pride in da nas tudi najde. Videti je bil, kakor —.« Tu je dvignil Curtin oči, pogledal po ozki zaseki v gozdu in s trudnim glasom rekel: »Že stoji tamle.«

Niti stari niti Dobbs nista vprašala: »Kje?« Bila sta tako iznenadena, da sta pozabila celo zakleti. Sledila sta Curtinovemu pogledu in v senci nastopajoče noči je stal tujec, osvetljen nejasno z odsevom tabornega

⁴⁾ Prav dobro.

ognja. Poleg sebe je imel mulo, ki jo je držal za vajeti. Stal je popolnoma tiho, ni zaklical običajni »Halo!«, ni zaklical niti »H'ye« (How do you do?) in tudi ni voščil dober večer. Stal je samo tam in čakal. Stal je kakor lačen možak, ki je preponosen, da bi prosjačil.

Ko je Curtin pripovedoval o moškem, ki ga je srečal spodaj v vasi, si ga je vsak po svoje predstavljal. Howard kakor tudi Dobbs sta si ga predstavljala povsem drugačnega. Dobbs si je zamislil moškega s sirovimi, napol živalskimi potezami, kakršne imajo tropski vagabundi, ki se preživljajo z ropom in ki se ne plašijo nikakega umora, če si le obetajo od njega lastno varnost ali dober plen.

Howard pa si je predstavljal tujca kot običajnega iskalca zlata, krepkega, utrjenega proti vsakemu vremenu, z obrazom kakor usnje, z rokami, ki so podobne izsušenim drevesnim koreninam, kot človeka, ki se ne boji nobene nevarnosti in ki ne pozna nikakih zaprek, ki mu je vsako sredstvo prav, ki zakrknjeno in trdovratno misli samo, kje bi našel zlato in kako bi ga brezobzirno grabil. Predstavljal si ga je kot v bistvu poštenega iskalca zlata, ki bi nikoli ne napravil zločina in bi ubijal le, če bi veljalo braniti mino ali plen.

In sedaj sta bila oba presenečena. Tujec ni bil niti tak, kakršnega si je predstavljal Dobbs, niti tak, kakor si ga je predstavljal Howard. Ker je bil povsem drugačen, kakor sta si ga predstavljala, in ker se je prikazal tako nenadoma, mnogo hitreje, kakor so ga pričakovali — ni nihče niti besedice rekel, in nihče kakorkoli izrazil presenečenja.

Tujec je še zmeraj tiho stal v ozki odprtini, ki je vodila iz grmičevja k taborišču. Zdelo se je, da je bil prav tako presenečen kakor trojica, ki je sedela ob ognju. Menil je, da bo našel tu samo Curtina, in sedaj je v svoje začudenje našel kar tri. Mula je vohala po grmovju. Potem je najbrže ovohala osle in je pričela tuliti. Toda zatulila je samo enkrat. Že sredi krika je umolknila, kakor bi se prestrašila tišine, ki je vladala med ljudmi.

Trojica še zmeraj ni nič rekla, ni pazila ne na ogenj ne na večerjo, ki je brbotala na ognju. Strmeli so še zmeraj v tujca in zdelo se je, kakor bi čakali, da bi kaj rekel ali napravil. Toda ni se ganil.

Tedaj je Dobbs vstal in šel počasnih korakov k vsiljivcu. Hotel se je nanj osorno zadreti, kaj hoče tu, kako je prišel sem, kdo je. Toda, ko je stal tik pred njim, je rekel samo: »Halo!« Tujec je prav tako rekel: »Halo!« Dobbs je tiščal roke v hlačne žepe. Ni vedel, kaj naj reče. Končno: »Pridite k ognju.«

»Hvala,« je rekel tujec kratko.

Stopil je bliže, dvignil staro sedlo z vrečama z mule, spel njeni prednji nogi, jo plosnil z roko po stegnu, in potem je mula počasi odkoracala v smer, kjer so se pasli osli.

»Dober večer,« je pozdravil in sedel k ognju. Samo Howard mu je odvrnil: »Nu, kako?«

»Hm!« je odvrnil tujec.

Curtin je pomešaval fižol in stresel krompir. Howard je obračal meso, Dobbs pa, ki še ni znova sédel, je sekal drva in jih metal na ogenj.

»Vem, da nisem dobrodošel,« je rekel tujec.

»Saj sem vam to že spodaj dovolj jasno povedal.« Curtin ga ni pogledal, ko mu je to rekel.

»Zmeraj ne morem čepeti pri Indijancih. Rad bi že vedel, kakšni so pravi ljudje.«

»Potem pa pojdite vendar kam drugam in si jih oglejte.« Howard je bil prav nevljuden. »Tudi mi ne vemo, kaj se po svetu godi.«

»Nas tudi ne zanima,« je godrnjavo omenil Dobbs. »Drugo nas skrbi. Da boste takoj vedeli, vi nas skrbite. Tu vas prav nič ne potrebujemo, niti za to ne, da bi nam zakurili ogenj. Najbolje je, da jutri odidete. Sicer utegnemo postati še prav neprijetni.«

Tujec ni nič odgovoril. Tiho je sedel in gledal, kako so si pripravljali večerjo. Ko je bila gotova, je rekel Curtin: »Zajemite in jejte. Danes bo že še tudi za vas. Ali še jutri, to bomo šele videli.«

Tiho so večerjali. Če je kdo kaj rekel, se je tikalo le jedi, da meso ni dobro, ali da je fižol pretrd in krompir prevoden. Tujec se v pogovor ni vmešaval. Jedel je le malo.

Ko so povečerjali, si je trojica prižgala pipe.

»Imate tobak?« je vprašal Dobbs.

»Imam,« je rekel mirno in si pričel zvijati cigareto. Da bi ne sedeli tako tiho in da bi istočasno odvrnili tujca od sledu, so pričeli govoriti o lovu. Toda, ker niso bili lovci, ni zvenel njihov pogovor preveč prepričevalno. Čutili so tudi, da se tujec bolj spozna na lov in na kože in na vse, kar je s tem v zvezi, kakor sami. Zato so se zmedli in so pričeli govoriti, da bodo taborišče opustili in odšli kam drugam, kjer je več divjačine.

»Tu sploh ni, da bi človek lovil,« se je nenadoma vmešal tujec, ko je nastal v pogovoru dolg premor. »Toda zlato bo tu. Zlato. To sem opazil že pred nekaj dnevi po starem, izsušenem teku rek, ki prihajajo z gora.«

»Tu ni zlata,« je odvrnil Dobbs. »Dovolj dolgo smo tu, da vemo. Tudi mi bi rajši kopali zlato kakor lovili.« »Taka neumnost,« je še pristavil z zaničljivim nasmeškom. »Otročarije. Saj nismo od včeraj in znamo razlikovati zlato od kremenca. Vaših nasvetov prav nič ne potrebujemo.«

Vstal je in odšel k šotoru, da bi legel spat.

Nihče ni nič pristavil in tujec ni zameril Dobbsu neolikanih besed. Mogoče je bil takemu načinu pogovora vajen.

Howard se je pretegnil in je zazdehal. Curtin je iztrkal pipo. Potem sta drug za drugim vstala in odšla počasi tudi k šotoru. Tujec je zažvižgal in čez nekaj časa je opotekajoč se prišla mula. Stopil je k njej, jo prijazno plosknil po tilniku, ji rekel nekaj besed, potem pa jo je z udarcem s plosko roko zopet pognal.

Nato je položil drva na ogenj, sedel in brenčal predse. Končno je zopet vstal in šel k sedlu. Prinesel je vrečo k ognju, izvlekel iz nje odejo, se zavil po dolgem vanjo, legel z glavo na vrečo, stegnil noge k ognju in zaspal.

V šotoru so govorili. Bil je dovolj oddaljen od ognja, da jih tujec ni mogel razumeti. Pogovarjali so se polglasno, toda zelo razvneto.

»Jaz pa vendar mislim,« je rekel Dobbs, »da se ga moramo znebiti. Kakorkoli že.«

»Doslej še vendar ne vemo, kaj namerava.« Stari je govoril s pomirjevalnim glasom. »Po videzu je popolnoma nedolžen. Tudi jaz ne verjamem, da bi bil špijon. Ni tak. Tudi bi potem ne prišel sam in bi ne bil tako sestradan. Mislim, da nima čiste vesti. Radi kdo ve česa ga zasledujejo.«

»Lahko bi se sprli z njim,« je rekel Curtin, »in mu jo potem usekali.«

»To se prav lepo sliši,« je rekel Howard, »a ni preveč priporočljivo. Umazano je.«

»Umazano sem, umazano tja.« Dobbs ga je jezno nahrulil. »Znebiti se ga moramo, to je vse. Saj smo ga pravočasno posvarili.«

Nekaj časa so še govorili, a zmeraj so spoznali, da mora proč, da bi ga pa ne bilo dobro umoriti. Končno so zaspali.

(Dalje prihodnjic)

Knjige in knjižnice

Biografska literatura o Karlu Marxu. V 3./4. številki dunajske revije »Der Kampf« je napisal Benedikt Kautsky pregledno kritiko o literaturi, ki je doslej izšla o življenju in delu Karla Marxa. Iz razprave navajamo glavne misli:

»Med vedno bolj, skoro v nepreglednost naraščajočo literaturo o Karlu Marxu zavzema čista ali vsaj v prvi vrsti biografska literatura sorazmerno skromen prostor, piše *Vorländer* v svoji biografiji Marxa, izišli 1929. leta.

To dejstvo je s prevladujočim duhovnim vplivom, ki ga ima Marx in marksizem danes bolj kot kdaj prej, v tako očitnem nasprotju, da je pač upravičeno, da pogledamo malo po vzrokih.

Obstoječe spise najbolje razdelimo v tri skupine. Prva obsega kratke biografije (življenjepise), ki z orisom življenja združujejo ocenjenje njegovega dela; v drugo skupino bi vzel osebne spomine na Marxa in v tretjo — s katero se hočem predvsem pečati — obsežne opise njegovega življenja in delovanja.

V prvo skupino štejemo dela: *M. Beer*, »Karl Marx, njegovo življenje in nauk«, *R. Wibrandt*, »Karl Marx«, in *Ferdinand Tönnies*, »Marx, Leben und Lehre«. Od teh treh avtorjev je samo Beer marksist, Wibrandt je sicer socialist, ampak ne marksist, dočim Tönnies simpatično presoja socializem, toda se ne priznava k socializmu, kaj šele k marksizmu. Pri vsej osebni simpatiji, ki jo čutita in izražata Wibrandt in Tönnies za Marxa — posebno pri orisu njegovega delovanja in njegovih znanstvenih nazorov — služita njuna spisa v dobrem delu kritiki Marxovega sistema. Kakor je različno izhodišče in cilj obeh, v enem se strinjata: »Največja slabost Marxovega miselnega sistema je v njem vsebovano omalovaževanje nravnih sil, nravnega hotenja.«

Iz druge skupine biografskih spisov hočemo tu omeniti tri: *Wilhelm Liebknecht*, »Karl Marx zum Gedächtnis«, kakor tudi dve razpravi v reviji »Die neue Zeit«: *Paul Lafargue*, »Karl Marx, persönliche Erinnerungen« (IX. letnik) in *Fr.*

Lessner, »Erinnerungen eines Arbeiters an Karl Marx« (Spomini delavca na Karla Marxa, v XI. letniku).

Značilnost teh osebnih spominov treh ljudi različnega porekla in značaja je v tem, da pridejo vsi trije do istega presojanja osebnega Marxovega značaja; zato je prav dobro, da je *Rjazanov* vsaj najvažnejše dele zbral v knjižici »Marx als Denker, Mensch und Revolutionär« (Marx kot mislec, človek in revolucionar).

Slika, ki jo dobimo iz teh spominov, je podoba močnega in dobrohotnega človeka, ki je s svojo družino in s svojimi prijatelji harmonično živel in ki je poznal le en cilj: dovršiti delo, ki ga je započel; temu cilju je podredil vse drugo, ne samo svoje lastno življenje in svoje zdravje, temveč tudi to, kar je mnogo višje cenil — prijatelje in družino. Da mu je bilo to mogoče, se ima zahvaliti svoji ženi *Jenny*, ki je potrpežljivo, dobrovoljno prenašala vse udarce usode in se ni dala ukloniti. *B. Nikolajevski* ji je nedavno postavil skromen spomenik s knjigo »*Jenny Marx*«.

Od štirih velikih življenjskih opisov se naslanja knjiga *Johna Sparga* največ na pravkar omenjene osebne spomine; poleg tega se je mogel Spargo opirati tudi na izpovedi Lavre Lafargue, Marxove hčerke, ki je najdalj časa preživela svojega očeta; to daje njegovi knjigi lubeznjivo obeležje, radi katerega se odpusti avtorju marsikatera zgodovinska netočnost.

Dočim Spargo bistveno ne misli dati več nego sliko osebnosti, ni tako skromen *Otto Rühle* v svojem delu »Karl Marx, Leben und Werk«, ne da bi svojega predhodnika prekašal po zgodovinski zanesljivosti ali globini razmotrivanja. Pri tem je bil Spargo prvi, ki je skušal podati obsežen spis o Marxovem življenju in delovanju, dočim se je mogel Rühle opirati že na dela Beera, Tönniesa, Wibrandta in predvsem *Mehringa*.

Seveda si stavlja Rühle še višji namen: na Marxu hoče pokazati pravilnost naukov *individualne psihologije*. Ne da bi se spuščal v diskusijo o tej psihološki šoli, moram reči, da se mu je ta dokaz po-

polnoma ponesrečil. »Tri značilna dognanja« poudarja Rühle: »Slabo zdravstveno konstitucijo, ki da sklepato na konstitucijsko slabotnost in defekte organov, židovsko poreklo, ki se občuti kot socialen madež in vlogo prvorojenca.«

Ta dognanja morejo vzbujati Rühlejevo pozornost, ali, žal, so vsa tri napačna. Marx ni bil najstarejši, temveč je bil drugi otrok, kar bi mogel Rühle z lahkoto ugotoviti, ker se je Marx oženil s prijateljico svoje starejše sestre; »konstitucijske slabosti« ne potrjuje noben njegov sodobnik. In židovstvo! Tu lahko Rühle prepriča s svobodno igro svoji fantaziji.

V oči pade pri tem, da pri vseh svojih ovinkih o Marxovem židovstvu in njegovi jetrni bolezni pride v vseh glavnih stvarih do istih rezultatov, do katerih je prišel že deset let prej *Mehring* v svojem delu »Karl Marx«. Rühle privleče na dan Marxova čuvstva o manjvrednosti na podlagi njegovih konfliktov z Lassalom in Bakuninom, in *Mehring* tudi najde v obeh slučajih glavno krivdo pri Marxu, čeprav ne uporablja Rühlejeve »sheme«, temveč iznajde Marxovo prepirljivost in neznošnost kot vzrok.

Ko ugotavljamo to, smo že v glavnem izrekli celotno oceno *Mehring*ove biografije. Kajti, kar je bilo novega pri tem delu, je bil baš natančen opis Marx-Engelsove nemške politike, torej njenega razmerja do Lassalla in Schweitzerja, in zgodovine internacionale, to je Marxovega spora z Bakuninom. Nasprotno pa se je *Mehring* v svojih poglavjih o mladem Marxu in o dobi revolucije in prognanstva komaj dvignil nad tisto, kar je napisal že mnogo prej v opombah k zapuščinski izdaji in v raztresenih člankih v »Die neue Zeit«; s tem nikakor nočem prikrivati pomena teh del, ki so svoj čas pripomogle k oblikovanju življenjske slike Marxa in Engelsa, temveč hočem poudariti le to, da *Mehring*ova moč ni mogla več iti preko že doseženega.

Posebno jasno postane to v ekonomskih partijah knjige; čudno vpliva že to, da mu je poglavja o glavnem Marxovem delu napisal drugi — vsebino drugega in tretjega dela »Kapitala« je napisala Roza *Luxemburg* —, po njem samem spisani odstavki o »kritiki politične ekonomije« in o prvem delu »Kapitala« pa kažejo bojazljiv trud, da se ne oddalji od originala, tako da preveč jasno izdaja svojo notranjo negotovost. Bralec najde podano vsebino, toda nobenega ustvarjajočega orisa vsebine.

Tako je bilo težišče *Mehring*ove biografije v političnem, da reči moremo celo, da je hotel *Mehring* ne le opisati politiko, temveč da je hotel delati politiko. Zadnja leta pred vojno so prinesla naraščajočo napetost *Mehring*ove politike z »marksi-

stičnim centrom« nemške socialne demokracije, ki sta ga vodila Bebel v političnem in Karl Kautsky v teoretičnem oziru. Da se ta boj ni izvojeval do kraja, je bila kriva na eni strani Beblova smrt, na drugi pa predvsem izbruh svetovne vojne.

Kam bi *Mehring*a privedlo, če ne bi ti dogodki hipoma prekinili že napetega spora, je težko reči, kajti *Mehring*ova zveza z »levičarji« je imela le taktične namene in bi se mogla pri bojevitvi *Mehring*ovi naravi vsak trenutek spremeniti v neizprosno spor. Pod drugačnimi razmerami bi ta razdor gotovo izbruhnil, kajti drugi »levičarji« so smatrali politiko »centra« za potvarjanje marksizma, dočim se je *Mehring* sam začel boriti proti »oboževanju Marxa« in je hotel inavgurirati neke vrste Lassallove renesanse. — Pri tem je bilo že 1918. l. jasno, da je imel prav Marx v obeh sporih, v katerih mu *Mehring* ni dal prav: boj med marksizmom in anarhizmom je zgodovina že davno odločila v prid marksizma, prav tako pa tudi v sporu Marxa z lassallovstvom.

Doslej zadnja biografija je v začetku našega članka citirano delo *Vorländerja*; po mojem mnenju je to obenem najboljša biografija, čeprav tudi ta z vseh strani ne osvetli dovolj Marxove osebnosti. *Vorländer* je imel srečo, da je mogel uporabiti vsaj del po Rjazanovu izkopanega in v novi celotni izdaji priobčenega materiala o zgodovini mladega Marxa. Njegova knjiga je poleg Spargove osebo najtoplejša, dočim *Mehring*ovi politični pomisleki le prevečkrat merijo na osebo plat, Rühle pa s svojo »shemo« često pride do groteskno napačnih sodb.

Mehring vidi v Marxu v glavnem politika, *Vorländer* pa išče v njem predvsem filozofa. Tu puščam ob strani, ali v vseh ozirih pravilno podaja Marxa. Tudi *Vorländer* nam ostane na polju ekonomije največ dolžan — kot vsi biografi pred njim: kot njegovi predmeti tudi on ne gre preko golega *podajanja* vsebine sistema. Kakor so danes skrbno raziskani Marxovi odnosi do filozofskih prednikov, kakor — v glavnem po *Mehring*ovi zaslugi — dobro poznamo politične in socialne razmere tridesetih in štiridesetih let, v katerih se je začel razvijati marksizem, tako malo smo poudčeni o nastanku in razvoju njegovega gospodarskega sistema.

Seveda, vsak biograf zvesto imenuje Ricarda in Smitha kot ekonomska pradedna marksizma — Rühle imenuje celo dolgo vrsto drugih ekonomov, toda s toliko napačami, da na prvi pogled spoznamo, da tistih del niti v rokah ni imel; — dočim se Marxovo razmerje do Hegla in Fichte-a, do Feuerbacha in Kanta prav tako natančno analizira in predstavlja kot njegov odnošaj do utopistov do Saint-Simona in Owna, do Cabeta in Fouriera, se doslej še

noben biograf ni resno potrudil, da bi razvzljajal niti, ki vodijo od Marxa k meščanski ekonomiji.

Pri tem ni bilo treba čakati na spise, ki jih objavlja sedaj celotna izdaja in ki kažejo doslej samo začetke; surov material za to že desetletja leži v »Theorien über den Mehrwert« (= Teorije o večvrednosti) in čaka le na stavbnega mojstra, da napravi iz njega zgradbo. Čudovito je, kako malo so se ta Marxova preddela do danes izkoristila; vsakdo, ki je le malo brskal po njih, ve, koliko dragocenega materiala je v njih.

Za ekonomsko utemeljitev marksizma so pa najmanj tako važne kakor filozofi pred Marxom in v njegovi dobi. Da navedem od mnogih le en primer — kdo ve, da sta George Ramsay in Richard Jones pred Marxom samostojno in po popolnoma drugačnih potih prišla do spoznanja časovne in socialne omejenosti kapitalizma? Kdo pozna ti imeni, kaj šele njuna dela? Pri tem pravi Marx sam, da je Ramsay vplival na njegovo teorijo o večvrednosti in da ga je Jones — davno pred Morganom — opozoril na indijske razmere in na prakumunistične občine.

Vsekakor ni to zanemarjanje ekonomskega noben slučaj; tudi za zgodovinsko pisanje o marksizmu veljajo zakoni materialističnega pojmovanja zgodovine. Kar rabi bojujoča se stranka, je slika *politika* Marxa, Marxa, ki je revolucijo ne le oznanjal, temveč tudi *živel*.

Edinstveno soglasje med življenjem in naukom, da se vidi, da sta osebnost in njeno delo kot iz enega kova, mora vzbujati občudovanje in vzpodbujati k posnemanju. Prav v času, v katerem se tako vroče debatira o problemu »voditeljev«, je naša dolžnost, da Marxa približamo množicam kot nesebičnega, zvestega, dobrega in močnega človeka. Kako lahko bi si Marx pri najmanjši koncesiji napram meščanstvu pridobil blagostanje in slavo — toda on je prevzel nase bedo in bolezen, emigrantstvo in osamljenost, ne da bi tudi za ped odstopil od svoje poti. Čitajte Liebknechtove spomine, berite predvsem Marxova pisma svoji ženi, vselej na pomoč pripravljenemu Engelsu, brez katerega bi Marx propadel, čitajte Marxova pisma Weydemeyerju, Sorgu, Freilgrathu in drugim prijateljem! Kdor po pretresljivem jadikovanju nad smrtjo njegovega devetletnega sina, njegove žene in njegove najstarejše hčerke, katerih smrt je zločila njegove zadnje življenjske sile, kdor ima po ne manj pretresljivih orisih meščanske mizerije v njeni najogabnejši obliki še poguma, da razkriči »materialista« Marxa kot subjekt, ki je lačen denarja in oblasti — ta še ni nikdar v sebi začutil niti diha človečanstva.

Z Marxovo politiko je v najtesnejši zvezi njegovo pojmovanje zgodovinskega razvoja. Saj njegova politika ni bila nič drugega kot v praksi uporabljen dialektični materializem. Zato je razumljivo, da je ta del njegovega nauka najprej vzbujal pozornost.

Biografije izvirajo iz potreb, ne samo iz avtorjevih, temveč tudi iz potreb občinstva. Maurois in *Emil Ludwig* sta prav nazorna primera za to. Če se Marxove biografije niso dovolj ozirale na ekonomijo, so pač sledile temu zakonu. Če izražamo željo, da naj bi 50 letni jubilej dal povoda, da se napravi obsežna in z vseh strani popolna biografija o Marxu, se moramo zavedati veličine te naloge. Tak oris njegovega življenja in dela zahteva prav tako vsestransko izobrazbo, kakor je bila Marxova; najbrže *en* človek temu sploh ne bo kos, temveč bo potreboval sodelovanje večih.

Na vprašanja današnjega življenja iščimo odgovora pri Marxu, v njegovem življenju, v njegovem delu! Ne bo nam ga ostal dolžan.

O naši izdaji Marxovega »Kapitala« je v *katoliški znanstveni reviji »Čas«* (6.—7. št.) izšla naslednja ocena izpod peresa katoliškega sociologa A(č)esa) U(šeničnika):

Slovenski marksisti so lahko veseli. Dobili so v slovenskem prevodu temeljno delo marksizma ali »znanstvenega socializma«, Marxov »Kapital«. Seveda ne cega. Prevod obsega komaj petino izvirnika. Vendar je Borchardt, ki je po njegovi izdaji ta prevod prirejen, izbral iz celote takšna poglavja in jih tako združil, da se čita to delo kot enota in da podaja res dosti jasno in umljivo Marxovo umevanje sodobnega gospodarstva in njegovega razvoja v socializem. Saj je Marxov izvirnik tako natrpan z učenim gradivom, da ga pač more predelati in umeti le redko kdo. Zato so skušali že razni marksisti Marxovo delo približati splošnemu umevanju, res posrečilo se je pa to Borchardtu, kakor po pravici pravi O. Drenik v predgovoru, ki je ohranil Marxov tekst, a ga tako izbral in sestavil, da podaja Marxove misli v splošno umevni obliki. Če pravimo v splošno umevni obliki, nečemo reči, da ne bi bilo treba nobenega truda in studija. Tako lahko Marxovo delo tudi v tej obliki ni. Tudi tu še velja, kar je dejal Marx sam: »Nobena cesarska cesta ne vodi k znanosti in samo tisti smejo upati, da bodo dosegli nje svetle vrhove, ki se ne boje truda, da bi plezali po njenih strmih skalah« (navaja prevajatelj, str. XIII). Zato je dodal Drenik še navodilo, kako čitati to delo.

Marxovo delo »Kapital« je analiza sodobnega kapitalističnega gospodarstva.

Kakor pravi zopet po pravici O. Drenik v predgovoru (VII), v »Kapitalu« Marx ne razvija ne svetovnega nazora in tudi ne vseh problemov socializma. Vendar bi bilo zmotno misliti, da je Marxovo delo brez zveze s svetovnim nazorom. Marxova »dialeksična metoda« se snuje izrazito na materializmu, v tem zmislu namreč, kakor pravi Marx sam v predgovoru k drugi izdaji, da mu idealno ni nič drugega kakor materialno, ki se je še le »v človeški glavi prestavilo« v idealno (das Ideale nichts anders als das im Menschenkopf umgesetzte und übersetzte Materielle), ali kakor pravi še bolj jasno v 23. poglavju I. knjige, da je »religija tvorba človeške glave same« (Machwerk seines eignen Kopfes). Slovenski prevod je obe mesti izpustil.

Prevod sam je dosti dober. Kajpada je Marxov jezik časih tako razdrapan, časih pa zopet tako krepko izrazit, da ga je kaj težko prevajati. Zgled čudovite plastike Marxove dikcije se mi zdi klasično 24. poglavje I. knjige. Tu se pa tudi vidi, kako je prevod nekako slaboten in medel. Izvirnik n. pr. pravi: »Die Zentralisation der Produktionsmittel und die Vergesellschaftung der Arbeit erreichen einen Punkt, wo sie unverträglich werden mit ihrer kapitalistischen Hülle. Sie wird gesprengt. Die Stunde des kapitalistischen Privateigentums schlägt. Die Expropriateurs werden expropriert... Dort handelt es sich um die Expropriation der Volksmasse durch wenige Usurpatoren, hier handelt es sich um die Expropriation weniger Usurpatoren durch die Volksmasse.« Slovenski prevod: »Centralizacija produkcijskih sredstev in podružabljenje dela dosežeta točko, ko postaneta neskladna s svojo kapitalistično lupino. Na zletu v zrak. Razlaščevalci postanejo razlaščeni... Tam je šlo za razlastitev ljudske množice po maloštevilnih oblastnikih, tu gre za razlastitev maloštevilnih oblastnikov po ljudski množici.« Kako slabotno se sliši: »razlaščevalci postanejo razlaščeni«, ali beseda »oblastnik« za »Usurpator«. Še bolj medel je prevod tistega mesta v istem poglavju, kjer je Marx kratko in krepko narisal dialeksično shemo o razvoju lastnine. A taka mesta dobro prevesti res ni lahko, zato moremo biti s prevodom zadovoljni.

Če se kdo — tudi nemarksist — hoče brez posebnih težav seznaniti z marksizmom, mu bo to delo dobro služilo. Na koncu je prevajatelj dodal za manj izobražene čitatelje slovarček tujk (387—397), seznam manj znanih ali novih stavkovnih izrazov v slovenščini in srbohrvaščini (398) in seznam temeljne marksistične znanstvene literature, ki je doslej izšla v slovenščini in srbohrvaščini (399).

Našteti je 23 del, med temi 4 v slovenščini. A. U.

O Cankarjevi družbi je priobčila 3. št. katoliške socialne revije »Beseda« naslednjo oceno:

So v celoti štiri (knjige). Če jih navedem po vrednostni zaporednosti, bi na začetek nedvomno postavil kole dar, ki namenu in ciljem, kakor si jih je zastavila Cankarjeva družba, dostojno odgovarja, dasi je vsebina, ki jo tvorijo praktični članki (Svetovni pregled, Ob 50 letnici Karla Marxa — izčrpen pregled življenja ter družabnih borb, ki so zvezane z življenjem najpomembnejšega ideologa socialne preobrazbe življenja, Rojstvo industrijskega veka, Standard Oil, Postanek in razvoj dela, Teritorialna razdelitev Sovj. Unije itd.), dalje literarni prispevki, izmed katerih visoko nad vsem stoji Mleta Klopčiča »Razsvetljenje okno« in Ilje Ehrenburga »Pipa miru«, v sicer dokaj okornem prevodu. Zastopajo leposlovje še Aškerc, Cerkvenik, Seliškar, Jože Pahor, Vladimir Lidin, razen zadnjega vsi bolj s prigradničarskimi stvarmi. Vmes so na raznih straneh posejani bolj ali manj posrečeno izbrani aforizmi in izreki raznih socialnih prvoboriteljev. Kakor sem že dejal, vsebina ustreza tendenci založbe, v toliko jo moramo odobravati in kot nov prispevek k pospeševanju kulturnega in razredno zavednostnega dviga mas, katerim je namenjena. Na nekaterih mestih pa »pade v precej staroliberalno formulirane in popularne fraze proti religiji, Bogu, močno ali docela nekritične, kar nepristranskega človeka zelo odbija, kljub temu, da sicer s simpatijo seže po knjigah. Ne vem, zakaj bi bilo neobhodno potrebno držati se tako vztrajno na marsikaterem področju te plitve in zdrgnjene meščanske dediščine. Če se že socialistični pokret tako rad ozira v Nemčijo, naj si od nje prisvoji še resnost in znanstvenost, s katero se tam obdelavajo taki problemi. To ni nauk, nego le kritična opomba.

Glede zunanje oblike pa je kole dar na višini, kakor nobena druga sodobna publikacija pri nas. Masereel, Grosz, Kollwitzeva, Pirnat, Ravnikar so zastopani s številnimi reprodukcijami primerov svoje umetnosti, ki — zlasti pri prvih treh — govori s primarno silo elementarno upodobljene človeške bede, krivice in bolesti. Če se kje uveljavlja načelo, da je najvišja umetnost vsakemu človeku najbližja in najdostopnejša, se pri teh treh umetnikih, najprodornejših in najgloblje v dno udarjajočih bičarjih in razkrinkovalcih sodobne družbe. Taka umetnost sodi v ljudsko knjigo, ne pa v limonadarska čičkavost povprečnega kole darskega blaga. Če bo družbi uspelo, da

bo pisano vsebinsko dvignila tako ali tako na isto višino te, potem bo postala ustvarjalna in posredovalka prave in pristne proletarske umetnosti, česar zdaj še ni moči trditi, zlasti če se ozremo na leposlovna dela letošnje zbirke.

Rožmančeva povest »Sirene tulijo« naj bi bila nekaka kolektivna povest, pa je le neblogljen, vsebinsko nerodno zasnovan in formalno še nerodneje izveden poizkus socialne zgodbe s starimi rekviziti: tovarna, štrajk, beda, črni in beli ljudje itd., itd., vse skupaj stisnjeno v obseg, pri katerem bi največji moister po taki zamisli kaj napravil. Morda ima pisatelj talent, na dveh, treh mestih zazveni skoraj po umetnosti, toda manjka mu resnega, realnega pogleda na svet, ki ga oblikuje, za golo umetniško opisovanje dejstev pa iznajdljivosti, smisla za bistvenost v dogajanju, čuta za izbor važnih in usodnih dogodkov, izrazne moči in izvirnosti; kjer hoče n. pr. pisati dinamično, elementarno, piše banalno, z bornim izraznim inventarjem, ki ga ni bilo kljub pomanjkanju socialne književnosti pri nas, treba iskati drugod. Odbija navajna, neverjetna sentimentalnost, ki ni treba, da bi jo človek uganjal samo ob mesečini in rdečih rožah, marveč je prav tako lahko ob fabriških dimnikih, žganju in sanjah. Mislim, da je bila povest sprejeta v dokaz »prave« proletarske literarne tvornosti, iz delavskih vrst, toda samo to dejstvo sprejema ne opravičuje. Tudi za tako literaturo moramo zahtevati kvaliteto, zakaj samo z njeno pomočjo lahko prodre, o čemer nam govore tuji podobni »vzori« (Lersch, Dos Passos itd.). Če hočemo res imeti kdaj svojo močno in pravo socialno književnost, ki je v naši literaturi tako zelo pogrešamo, moramo biti neizprosni v kritiki vseh poizkusov.

Ivana Molka, ameriškega Slovenca povest »Dva svetova«, je zamišljena na kot tridelen roman. Prva povest je preprosto zasnovana in preprosta, a v lepem jeziku pisana zgodba slovenskega malega človeka, ki mora v Ameriki postati Amerikanec in socialni borec. Ne gre ne na globoko ne na široko, je pa vendar pristno in sveže slikanje življenja tisočev in tisočev naših iskalcev sreče. Pozdraviti jo moramo kot prvo delo ameriško-slovenskega pisca, ki je izšlo v stari domovini. Z njim smo končno dobili prvo, kolikor toliko verno sliko »obljubljenega« življenja naših onstran Oceana. To je pač največja vrlina knjige. Pregleden uvod o pisatelju je napisal Mile Klopčič.

Hermīnia zur Mühlen: »Danes je bilo, jutri bo« je zbirka socialnih pravlic, izmed katerih so nekatere (Roževic, Kaj pripoveduje zvonček) močne in lepe, nekatere pa malce prevsakdanje

ponazarjanje teorij v praviljni obliki. Ilustracije ter opremo je dobro ter izvirno oskrbel Niko Pirnat, prav tako pri Molku, le treba je ugotoviti, da učinkujejo praviljni motivi Pirnatovi mnogo neposredneje in izvirneje kakor družabno satirični, zlasti če stoje blizu Grosza, ki ga človek v Pirnatovih delih te vrste itak brž in močno sluti in čuti. Ostale knjige sta opremila Lj. Ravnihar in Mušič.

M. Javornik.

Maksim Gorkij, Moj život, založila »Binoza« v Zagrebu, strani 496, cena broširani knjigi Din 80, vezani Din 90. — To je avtobiografija (lasten življenjepis) velikega ruskega pisatelja. Opis njegove otroške dobe je pred leti izšel tudi v slovenskem prevodu pod naslovom »Otroška leta«. Nadaljevanja, žal, v slovenščini doslej še nimamo. Kdor lahko bere v hrvaškem jeziku, bo z veseljem posegel po tem prevodu, ki je nadaljevanje njegovega življenjepisa. V ruščini je izšlo to nadaljevanje v dveh knjigah »V ljudjah« in »Moji univerziteti«. »Binozino« izdanje obsega oba ta dela. Tu vidimo razvoj Gorkega v dozorelega človeka in pisatelja. Obenem pa spoznamo tedanje rusko življenje. Ta avtobiografija spada med najboljša dela velikega pisatelja. C.

Ilija Ehrenburg, Tvornica sanja, izdala »Binoza« Zagreb, 258 strani, cena 60 Din. — O Ehrenburgu smo že mnogo pisali v naši »Svobodi«. Zato moremo samo priporočati ta hrvaški prevod enega njegovih zadnjih del, v katerem nam razkriva filmsko industrijo in kino. C.

Miroslav Krleža, Hrvatski bog Mars, založila »Minerva« v Zagrebu. — Ta najnovejši zvezek Krleževih zbranih spisov vsebuje novele in črtice iz časa svetovne vojne. To so zgodbe hrvatskih domobranov, ki so morali služiti v bivši kraljevi madjarski vojski, prenašati vse najrazličnejše torture in umirati na galiških bojnih poljanah. Literature o svetovni vojni je danes že mnogo. Toda lahko rečemo, da Krleža v nekaterih njegovih opisih ni dosegel do danes še nihče v svetovni literaturi. Večina romanov o strašni štiriletni dobi svetovnega klana opisuje zgolj razvoj dogodkov na posameznih frontah. Krleža pa obseže vse pasje življenje v bivši madjarsko-avstrijski vojski in pokaže, da trpljenje vojakov na fronti ni bilo morda nič manjše od mučenja po kasarnah, barakah in špitalih. Vzporedno s tipi navadnih domobranov nam prikaže sadistične podoficirje, ambiciozne, aristokratske, podivjane oficirje, ki jim je ves zaupani človeški material samo predmet za dobičvanje »Verdienstkreuzov« in za sadistič-

no uživanje nad trpljenjem podrejenih ljudi.

Vse je pisano doživeto. Krleža ne popisuje na dolgo in široko, kakšno je bilo n. pr. kasarniško življenje, temveč iz samih pogovorov med ljudmi dobimo najvernejšo sliko vsega. Da je stvar čim nazorneje prikazana, govore njegovi domobrani iz preobljudenega, siromašnega hrvatskega Zágorja navadno v svojem narečju.

Kaj hočete bolj živo sliko madjarske kasarne, ki sprejme nove regrute, kakor v predzadnji povesti »Domobran Jambrek« (stran 225 do 259):

— Kuš! Mater vam pijanu zagorsku! Kuš! Zapri taj tvoj gubec smrdljiv! — Bute vi, bute vi vre drečali! Čekajte! Mater vam regrutsku!

Tako su ih dočekali unteroficiri na bataljonu, i bilo je u podoficirskom glasu toliko malicioznosti, sarkastične, upravo mesarske zlobe, kojom se na klavnicama govodo bije po njušci, kad beči...

...Onda su ih natjerali u magazin i dali im smrdljive stare krvave i prnjave bluže (to je bila uniforma), i tako je Jambrek postao domobran.

Kiša je padala... a dolje na rajonu, tamo na kiši vješali su domobrana hodne satnije (= Marschkompagnie, op. p.) Ignaja Sovca, koji je »natrag čušio« (= »nazaj klofnil« op. p.) jednog kaplara. Regruti onda još nisu znali, što je to disciplina i taj je »slučaj Sovec« dobro došao podoficirima, da regrutima zorno pokažu, što je to zapravo disciplina, i kako je to s njom.

— Eto! Taj je domobran »natrag čušio« gospodina desetnika! Sad bi ga mogli predati vojnom sudu! Svežati ga i predati vojnom sudu, i tamo bi ga ustrijelili kao psa! Ali gospodin satnik (= stotnik, op. p.) to ne će! Gospodin satnik je dobar čovjek! Neka poživi, svinja! Neka se popravi! Ima prilike da sve poliže!

— To je »egzemplarni« primjer, taj domobran! Poglećte si ga dobro!...

A Ignac Sovec visi kao poderani kaput (= kot strgana suknja, op. p.) i ruke su mu pomodrine, i onesvijestio se već dva puta, ali ga uvijek iznova polijevaju vodom, da dodje k sebi. Savilo se tijelo domobrana Sovca od muke, i on rokće nešto i hropi, a na nosnice mu isplazila dva žuta puža, i oči natekle kao pogaženoj žabi.

I tako su ih satjerali kao marvu... pa će sada početi da krote te zagorske svinje i lupaće, mrcine i kurneke, mateke i bolvane i čuješe...

— Čuješ ti! Očisti mi cipele! Jer buš lizal, z gubicom tvojom zagorskom!

— Čuješ ti! Tat kristušov! Daj po-tegni taj tvoj meh! Gaće nutra, prsa van!«

In kako četovodja Repić pripoveduje regrutom, kaj so šarže, postavljene nad nje:

»Ja sam vodnik! Tvoj gospodin bog vodnik!

— Pa ak si ti tat domobranski, onda sem ja tvoj vodnički obertat! Jel' to raz-meš, ti sevoj regrutski?

— Ja sam po rang u viši od tebe, i moj rang vidi črez tvoj rang! Ja vidim črez tebe, jer ja sam gospon, a ti si kmet! Ja vidim črez tvoja čreva! Pa ak' fkrad-neš, ja odmah se (= vse p.) vidim i se znam! I gde si fkral i kak si fkral. I ne buš ti meni niš skri! Pa ak' ti banku fkradneš, pa si morda još i tatsko seučil-lište zvršil, kaj ti morda misliš, da ja to nis zvršil?...

— Ak si ti rabšic, onda sem ja ober-rabšic! Ja sem navek ober tebe! Vidim ja se! I znam se! I zato ti meni se, kaj jav-laš, po-kor-no javlaš!«

Krleža pravi dalje:

»Ovi prvi dani zelenih regruta, oni su kolonijalna radost za podoficire. Sada su regruti satjerali kao blago u novu štalu, i svega se boje i ne znaju, što bi i kako bi, te samo paze, da se ne bi kome zamierili.«

Četovodja jih uči, kaj je patrolja in svoj poduk ponazori na ta način, da pokliče iz vrste domobrana Jambreka:

»No, dojdi sem! K meni! Kaj si čul? Vol ti mulasti!...

— Daj! Stisni oči! No! Stisni oči, mulec ti prokleti! Tak! Dobro ih stisni!...

— Jeli kaj vidiš?

— Niš, pokorno javljam!

— No! Samo ostani tak, kak jesi! Pazite sad si dobro sem! Oslu vi zalupani zagorski!

Pa se je prikrao gospodin vodnik domobranu Jambreku tiho i nečujno i zamahnuo rukom.

Pala je pljuska (= klofuta, p.). Temeljita. Zvučna.

Domobran Jambrek je sav zateturao od pljuske i zburio se kao od sna, a vod je udario u smijeh razuzdan i domobranski surov...

— No, no, no! Kaj se smeijte, kaj krvavice raspuknute? A kaj me ti glediš, kaj krava pečena? Krava! Kaj me glediš? Kaj sem ti naredil? No! Kaj ne čuješ, kaj te pitam? Jambrek!

— Šupili su me, pokorno prosim, gos-podin vodnik!

— Tak je! Šupil sam te! A zakaj sam te šupil? Je li? Zakaj?

— Ja ne znam, pokorno molim!

— Ti niš ne znaš! Ti si bedast! Ti si krava pečena! Kra-va! Da ti nisi žmirel kaj slepi miš, boga ti tvog slepog, neg da

si me gledel, kak me sad glediš, kaj bi bil naredil, kad bi videl, da te hočem šupiti? Ha?

— Ja ne znam, pokorno molim!

— No! Kaj čkomiš, ti' čuba bedasta?

Otpri taj tvoj gubec prokleti!

— Ja ne znam, pokorno molim!

Četovodja ga pouči, da bi dvignil roko ali da bi se kakorkoli obranil klofute. Stotnija, ki koraka v svojo smer, prav tako nič ne vidi na levo in desno in četovodja hodi pred vrsto z mežikajočimi očmi ter predstavlja stotnijo.

»No, vidite! Ja sam sad satnija! In mene more sad saki vrag da šupi levo i desno, kak i ja Jambreka, jer ja niš ne vidim! Ali satnija ni bedasta kak Jambrek! Ima ona više špiritusa neg Jambrek! Ne da se ona šupiti!... Zna ona, kaj dela! Tak! Glečte dobro sim! Zdigne si levu ruku tu levo! I desnu opet tu desno! No jeste li vidli, mulci vi kokošarski, jeste li vidli? Ha? No! Eto! Te moje dve ruke, ova desna i ova leva, to su desna i leva — patrula!...

— Jeste li me razumeli, momci?

— Jesmo...

— No! Eto! Sve to zgledi, da je strašno vučeno i spametno, a kad primiš i poglediš zbliza, kaj je to zaprav s tom patrolom, vidiš, da se to ni niš! Čisto niš!«

Tako so jih eksercirali. Na nedeljo jim pa pop pri maši razlaga, zakaj služijo Francu Jožefu in zakaj se vojskujejo. Primerja jih z angelsko vojsko in jim pridiha med drugim tako-le:

»A kad su ajngeli vojska božja, bataljoni i regimente božje, tak ste i vi vojska carska i tabor carski i kraljevski, dragi moji domobrani! I kak ajngeli Boga braniju i vu trompete trompečeju i s krelutjom grmiju, tak i vi branite cara i kralja i dom, i zato vi i jeste domobrani! Naš kral se z vami brani, kak bog z ajngeli.«

Končno so sposobni za strelske jarke in preden odrinejo, jim poročnik pravi, kako bodo občutili fronto:

»Štrignut ćete tišima, kad vas poliju šrapnelom. Stisnut ćete crijevom pa malo vodu pustiti! Ali ništa to!... Barem si za domovinu pao i za kralja našega poštenoga!«

In na fronti jih kmalu razmesarijo. Jambreku odrežejo eno nogo do kolka, drugo do kolena in tako je, lep, krasen fant, v katerega se je v bolnici zaljubila neka cesarska kneginja, postal popoln invalid, ki hodi zvečer pred brivski salon in gleda voščeno damo v izložbenem oknu ter sanja o ženski...

Druge novele kakor »Bitka kod Bistrice Lesne«, »Magyar Királyi honvéd novella«, »Tri domobrana«, »Baraka Pet Be« in »Smrt Franje Kadavera« dopolnjujejo strašno sliko tedanjega militarizma in vojne z njenimi mesarji, faloti, umirajoči-

mi ranjenci, z bolnicami za spolno bolne, kjer se obesi iz obupa sifilitični mežnar »uzeo svoj hlačni jermen i izašao tiho van na zahod, i zapeo remen za jaki čavao, na kome se pred dva dana objesio jedan Sibirjak. Pištao je plin u lampi, a u artiljerijskim kasarnama daleko vani, javljale se trube — U-staj, u-staj do-mo-bran, vani svi-će dan.« S tem se konča zadnja novela.

Od vseh dosedanjih zvezkov Krležovih zbranih spisov, mislim, da bo ta našel pri nas najširši krog čitalcev. X.

Bratko Kreft, Celjski grofje, založila Tiskovna zadruga. — Drama, ki je vzbudila precej zanimanja in odobravanja na odru Narodnega gledališča, je izšla sedaj v knjigi. Avtor je napisal drami 35 strani obsegajoč uvod, v katerem polno citatov iz najrazličnejših knjig in virov potrjuje pisateljevo trditev: »Slovenci nimamo v zgodovini svojih fevdalnih zastopnikov. Naše ljudstvo je robotalo stoletja tujim gospodarjem, katerim pripadajo celjski grofje prav tako kakor Habsburžani in drugi. Poleg tega pa fevdalizem sploh ni bil nositelj nacionalizma.« K temu pripominjam to, da bi ne bilo bistveno nič boljše ali drugače, če bi »naše ljudstvo robotalo stoletja« svojim gospodarjem. Ali v tej zgodovinski drami gre za to, da se strga celjskim grofom naša nacionalna krinka, v katero so jih odeli romantični sanjači: To se je Kreftovi drami posrečilo. Delu samemu se očitno pozna, da se je Kreft učil pri Miroslavu Krleži. Krleža je doslej najboljši jugoslovanski dramatik in je prav, da si je Kreft izbral tako dobrega mojstra. V svojem učenju je sicer nekoliko posnemal »Glembajeve«. Ker je Kreft režiser s pisateljskimi sposobnostmi, lahko upravičeno pričakujemo, da bo v bodočih dramah, ki jih bo napisal, snov obdelal še bolj samostojno. Sicer je pa drama napisana povsem v zmislu dialektičnega materializma, kar je prav. L. J.

Jakac-Jarc, Odmevi rdeče zemlje, izšlo v zbirki »Kosmos« Jugoslovanske knjigarne, dva dela. — Lani je prevladovala pri nas literatura o Ameriki. Še pred to konjunkturo in neodvisno od nje je Cankarjeva družba sklenila izdati povest »Dva svetova« slovenskega ameriškega prol. pisatelja Ivana Moleka. To je doslej edina verna literarna slika o naših ameriških izseljencih-proletarcih. »Tiskovna zadruga« je izdala Duhamelove »Prizore iz bodočega življenja«, ki smo jih že ocenili. Potem je pa anglo-ameriški pisatelj Louis Adamich povzročil originalno ameriško poplavo in — krizo, ker so se ob njegovem pojavu skregali med seboj o slovenstvu in ker

je nekatere pograbila kranjska nevoščljivost, zakaj baš založba ta in ta izdaja prevode njegovih del. Oboje je bilo nepotrebno, ker radi slovenstva se ni bilo treba kregati ob pisatelju, ki se počuti Američana; drugič pa je v anglo-ameriški literaturi poleg Adamichovih še toliko dobrih knjig, ki so vredne slovenskega prevoda, da ni treba obletavati samo enega predstavnika anglo-ameriške literature.

Končno je izdala Jugoslovanska knjigarna ilustrirano knjigo slovenskega slikarja Božidarja Jakca o »rdeči zemlji«, kakor imenuje on Ameriko. Knjigo krasi same njegove originalne slike, od katerih je mnogo prav dobrih; vendar bi namesto mnogih originalnih risb nazorneje prikazale Ameriko dobre fotografije. Sicer pa ta knjiga ni pravi potpis, temveč je neko slikarsko razmišljanje o Ameriki in tako risbe dajejo harmonijo z besedilom. Jakac je podjeten slovenski umetnik, ki je po Ameriki slikal in risal imenitne ljudi, ki radi gledajo svoje portrete in ki imajo tudi denar, da jih dobro plačajo. Na ta račun je Jakac lahko slikal tudi ameriške kraje. Knjiga bi lahko imela naslov: »Kako sem slikal bogate Američane.« Kajti okrog tega se sučeta oba dela te knjige. Kazi ju pa sentimentalno razmišljanje o Slovencih in o indijski pramislji; lepi pa so opisi ameriškega nacionalnega parka in nekaterih drugih prirodnih krasot. Založnica si pa vsekakor lahko šteje v čast, da je izdala tako okusno opremljeno knjigo.

Kar je dosedaj slovenskih poučnih knjig o Ameriki in tamkajšnjih Slovencih, je še vedno najboljšo delo Joža Zavertnika »Ameriški Slovenci« — pregled splošne zgodovine Združenih držav in slovenskega naseljevanja (založila Slov. narodna podpora jednota v Chicagu). V njej poda pisatelj res pravo sliko o Ameriki, s tem da razloži tudi njen zgodovinski razvoj. Kajti nobenega pojava ne moremo pravilno oceniti, če ne poznamo njegovega dialektičnega razvoja. Sama umetniška sentimentalnost in rutiniranost pa zavajata navadno v napačne sklepe. X.

Albert Londres, Teror na Balkanu, založila »Epoha«, Zagreb, 158 strani, 44 Din. — Francoski pisatelj, ki je našel pre zgodnjo smrt ob katastrofi parnika »Georges Philippar«, poroča v tem svojem zadnjem delu o organizaciji in delovanju bolgarskih komitašev. Delo se čita bolj zanimivo nego navaden roman. Saj nam v najzanimivejšem slogu popisuje strašna početja teroristične organizacije VMRO, ki stalno skrbi za to, da ne pride do miru na Balkanu in do spo-

razuma med narodi, ki prebivajo na tem polotoku. S hrvatskim prevodom je sedaj omogočeno, da to delo čitajo ljudje tudi pri nas, ki smo živo prizadeti. S.

Dino Montamara, Podzemna Italija, založba Džepne biblioteke v Zagrebu, strani 46, cena 4 Din. — Knjižica popisuje delovanje italijanskega socialista, ki je pobegnil pred fašistovskim režimom v inozemstvo, pa ga je od tam organizacija poslala zopet nazaj, da izvrši važne naloge za njo in da obnovi ali oživi protifašistovske organizacije. In svoje delo vrši na različne načine: preoblečen v duhovnika, ameriškega novinarja itd. Popisuje strahotno trpljenje v fašistovskih kaznilnicah, na Liparskih otokih, izkoriščanje delavcev itd. Kdor bere hrvatsko, naj si prečita to knjižico. C.

Dr. Avg. Reisman: Delovno pravo. (Razlaga social. zakonov v službenem razmerju. Maribor 1933. Založila in tiskala Ljudska tiskarna v Mariboru. Str. 190. Cena 5 Din.)

Dr. Avg. Reisman je napisal prepotrebno in prekoristno knjižico za naše delavstvo: nekaj priročnik in vodnik za vsakega delojemalca v njega službenem razmerju. Upoštevana sta zlasti zakon o obratih in zakon o zaščiti delavcev. Poleg tega še vsi ostali soc.-pol. in soc. zaščitni zakoni. Glavni oddelki so: Pomožno osebje v socialnih zakonih [splošna določila, učenci (vajenci); pomočniki; trgovsko in ostalo višje pomožno osebje]; določila ostalih važnejših zakonov (mezda ozir. plača ob konkurzu ali prisilni poravnavi službodavca, zakon o zaščiti delavcev, uslužbenki davek, gospodarski, hišni ali gospodiniški posli — viničarji, uslužbeni v rudnikih), sodišča v delovnem pravu (sedaj veljavna sodišča, razsodišča po novem obrtnem zakonu, delovna sodišča v drugih državah, tožbe, zaščita uslužbencev pri rubežu), književnost o delovnem pravu, socialno-politični zakoni v Jugoslaviji in stvarno kazalo.

Vsak delojemalac bo imel v tej knjižici vedno priročnik za dosego svojih pravic v mezdnem razmerju. Oblika je žepna in zelo prikladna. Samo ovitek, ki je popolnoma bel, je neprimeren, ker se bodo na njem takoj poznali vsi prsti umazane roke pri delu in bo knjižica s tem umazana. -on-

Socialno politična vprašanja našega delavstva na V. kongresu Delav. zbornic so obravnavali pred vsem trije referati, ki jih je Centralno tajništvo delavskih zbornic nedavno izdalo v posebnih brošurah. So to referati z dne 3. in 4. dec. 1932 od dr. Živka Topaloviča o *zavarovanju proti brezposelnosti* (str. 64), Bogdana

Krekiča o stanovanjskem vprašanju kot panogi javnega skrbstva (str. 40) in Filipa *Uratnika o naši davčni politiki in delavstvu* (str. 12). Dr. *Topalovič* obširno razpravlja o brezposelnosti, o položaju drugod, o načinu in obsegu zavarovanja proti brezposelnosti drugod (z mnogimi primerjalnimi tabelami), o stanju pri nas (po posameznih javnih borzah dela) in se zavzema za uvedbo takšnega zavarovanja tudi pri nas. S. *Krekič* se ozira na pomanjkanje stanovanj, na naseljenost naših krajev, zlasti mest, na beg v mesta in porast mestnega prebivalstva, vprašanje gradbe (sredstva, parcele itd.), o prisilnih ukrepih v tem vprašanju, o navijanju cen stanovanjem itd. in zaključuje, da je treba sprejeti prisilne ukrepe proti previsokim najemninam, zakonito urediti in podpreti stavbno zadrugetarstvo in preskrbeti sredstva za nadaljnjo gradbeno delavnost! S. *Uratnik* pa razpravlja o razmerju med delavskimi mezdami ter nameščenskimi plačami, o narodnih dohodkih in davkih, o uslužbenem davku ter o davkih v Jugoslaviji sploh. Stavi primerne predloge. — Vsakomur, ki se zanima za socialno po-

litično zakonodajo, bodo te brošure v prid. —on-

Geografski Vestnik, izdaja geografsko društvo v Ljubljani, urejuje dr. Anton Melik. — Na naši univerzi so najbolj pridni geografi. Ti znanstveniki se res potrudijo, da tudi širši krog obveščajo o svojem delu in njegovih rezultatih. Dobro bi bilo, če bi si jih profesorji drugih strok na naši univerzi vzeli za vzgled. Poleg drugega svojega delovanja izdajajo »Geografski vestnik«, ki prinaša prav zanimive razprave in poročila. N. pr. v št. 1—4 osmega letnika je razprava dr. Ivana Rakovca »H geologiji Ljubljane in njene okolice«, Seidla Ferdinanda »Dinarsko-gorski fen«, dr. Kosa Milka »Slovenska naselitev na Koroškem« itd. Anton Melik piše o diluvialni zgodovini Karavank. Karavanke so baš najmanj raziskane izmed vseh naših alpskih skupin in je važno, da se je Melik lotil njihove zgodovine iz ledene dobe. Revija prinaša tudi ocene različne geografske naše in tuje literature in poročila o novih izsledkih geografskega raziskovanja. C.

Naš pokret

Poročilo centralnega odbora o delovanju Delavske telovadne in kulturne zveze »Svoboda« v l. 1932

(Poročal predsednik zveze s. Štukelj na njenem kongresu 26. III. t. l.)

Upravno delo

Ker se je vršil lanski zvezin kongres sredi leta in ker je bil letošnji iz organizacijskih razlogov sklican v zgodnji pomladi, podaja centralni odbor poročilo o svojem delovanju v glavnem za dobo lanskega koledarskega leta, ker to nudi verno sliko življenja naše delavske kulturne organizacije v zadnjem času.

Delovanje zveze je bilo lani mnogo živahnješe nego kdajkoli prej. O tem pričča že živahna korespondenca. Centralna pisarna je morala rešiti 1.700 dopisov. Pa to niso dopisi, na katere je treba samo nekaj vrst odgovoriti, temveč je treba poskrbeti najraznovrstnejše stvari, kakor igre, pesmi, recitacije, revkizite, posredovanja pri oblastih, avtorska dovoljenja in olajšave, knjige itd. Ker imamo samo eno plačano moč in ker je premalo sodelovanja, je bil ožji odbor preobremenjen z delom. Kljub temu je vselej iniciativno vplival na delovanje podzvez in podružnic. Med drugim je v 13 okrožnicah dal pobudo podružnicam za

različne akcije in za izboljšanje notranjega dela.

V zvezi s tem notranjim delom centralne moramo omeniti njene odnose do javnih oblastev. Tu je še vedno odprto vprašanje telovadnih odsekov »Svobode«. Ko je bil izdan zakon o »Sokolu kraljevine Jugoslavije«, je banska uprava dravske banovine z odlokom od 30. XII. 1929 Pov. II/2, br. 383 do nadaljnjega ustavila delovanje telovadnih odsekov »Svobode«. »Svoboda« je pravočasno vložila pritožbo na notranje ministrstvo, ker se po njenem mnenju zakon o »Sokolu« nanjo ne nanaša. V tem zakonu so namreč imenoma našete vse viteške telovadne organizacije, ki se morajo združiti v »Sokola« Kraljevine Jugoslavije, to so: Jugoslovanski »Sokol«, Hrvatski »Sokol«, Srbski »Sokol«, »Dušan Silni« in »Orel«. »Svoboda« ni bila in ni nikako viteško društvo, temveč je samo kulturno društvo, ki ima namen širiti izobrazbo in prosveto, predvsem med delavstvom. »Svoboda« tudi ni nikdar stala in ne stoji na verskem, plemenskem ali regionalnem stališču. Znano nam je tudi, da v drugih banovinah, n. pr. v podunavski, ni bilo ustavljeno delovanje raznih manjšinskih telovadnih društev. Z označenim odlokom banske uprave se je sa-

mo **ustavilo aktivno delovanje** telovadnih odsekov, ne da bi se bilo poseglo v tozadevna določila pravil »Svobode«. Pri tožba proti temu odloku še ni rešena. Če bo rešena neugodno, se bo »Svoboda« obrnila na državni svet. Naše pravno stališče sta namreč med tem še posebno potrdila novi društveni zakon, ki zabranjuje samo tista telovadna društva, ki stoje na verskem, plemenskem ali regionalnem temelju — kar pa »Svoboda« prav gotovo ni — in pa nova Ustava, ki garantira državljskovo pravico združevanja v mejah društvenega zakona.

V zvezi s tem vprašanjem telovadnih enot je imela »Svoboda« v l. 1932 precej posla z oblastvi, ker so nakateri srezka načelstva zahtevala od podružnic, naj bi na štampiljkah iz svojega imena črtale besedo »telovadna«. Glede na zgoraj naveden odlok, ki samo ustavlja aktivno delovanje naših telovadnih odsekov in še to ne pravomočno, »Svoboda« ni mogla priznati te zahteve, ker v nobenem veljavnem zakonu ni utemeljena.

V preteklem letu smo imeli tudi težave z ustanavljanjem podružnic na Hrvaškem. »Svoboda« ni pokrajinsko društvo, temveč ima pravico ustanavljati podružnice na ozemlju vse države. Te pravice se seveda praktično poslužuje samo v soglasju s »Centralo za Radniško Vaspitanje« v Beogradu in s »Savezom Radniških Kulturnih i Sportskih Društva« v Sarajevu, s katerimi je kartelirana v Delavski kulturni zajednici za Jugoslavijo. Ker sodrugi na Hrvaškem nimajo svoje lastne pokrajinske centrale, so se hoteli pridružiti »Svobodi« in so prijavili merodajnim oblastvom ustanovitev podružnic »Svobode«. Banska uprava savske banovine v Zagrebu pa je z odlokom od 18. VIII. 1932, Pov. II/1953/1932 zabranila ustanovitev podružnice v Zagrebu iz razloga, da ustanovitelji po svojih osebnih kvalifikacijah ne dajejo jamstva za pravilno delovanje podružnice. Ustanovitelji, od katerih so bili štirje znani funkcionarji »Združene delavske strokovne zveze Jugoslavije«, eden pa aktiven državni uradnik, so se proti temu odloku pritožili na ministrstvo. Posebej pa se je pritožila tudi centrala »Svobode«, ker po njenem mnenju ta odlok ni v skladu z Ustavo in z društvenim zakonom in ker ovira kulturno zблиževanje Slovencev, Hrvatov in Srbov.

V ostalem se je naše društveno delovanje v preteklem letu razvijalo brez večjih nepravil. Opetovano smo opozarjali podružnice na veljavne predpise o sestankih in predavanjih. Oblastva so v obče z uvidevnostjo vršila svojo dolžnost.

Ministrstvo prosvete nam je šlo na roke s tem, da je ustreglo naši prošnji po znižanju pristojbin od naših prirediteljev kulturno-prosvetnega in umetniškega značaja.

Nekatere občine so naklonile našim podružnicam večjo ali manjšo podporo, za kar naj jim bo tudi na tem mestu izrečena zahvala. Pri tem ne gre za miloščino, temveč za zaslužen nagrado iz javnih sredstev za ljudsko prosvetno delo, ki ga vrši »Svoboda« med delavstvom, ki tudi plačuje direktne in indirektno davke.

Pri **Avtorski centrali** smo morali večkrat posredovati v raznih slučajih, kjer se nam je zdelo, da je neumestna zahteva po plačilu tanjime. Avtorska centrala je vselej upoštevala naše ugovore, vendar bo treba vprašanje avtorskih odškodnin razčistiti in naše razmerje do avtorske centrale napraviti bolj enostavno.

Zveza je napredovala v primeri s prejšnjim letom tako po številu članstva, kakor po številu in vrednosti svojih prirediteljev. Kljub poostreni gospodarski krizi, ki je povzročila tudi to, da je moralo več podružnic začasno omejiti ali ustaviti svoje delovanje, je

Število članov

od 1. I. 1932 do 1. I. 1933 naraslo za **325 novih članov**. To je čisti prirastek, iz katerega se vidi, da so aktivne podružnice zelo oživele s svojim delom. Prirastek članstva se ne izraža v odgovarjajočem finančnem efektu, ker je mnogo članov brezposelnih, ki plačujejo nižnajo članarino, uživajo pa seveda vse ugodnosti, kar se pozna predvsem pri prijemanju revije »Svoboda«.

Med članstvom je premalo žensk. Komaj 10 odstotkov članstva tvorijo sodružice. To razmerje bo treba zboljšati. Namen našega dela je, da pronikne proletarska ideja tudi v delavsko družinsko življenje in zato je potrebno, da se tudi sodružice uvrsté v naš pokret.

Po starosti je večina članov izpod 30 let, okrog 28 odst. jih je starih nad 30 let. Tako je »Svoboda« pretežno organizacija dozorele mladine. Pogreša pa se obrtni in industrijski naraščaj. To stanje se z delovanjem mladinskih odsekov boljša in, če bo njihovo delo tako napredovalo, bomo do prihodnjega leta v tem oziru gotovo dobili bolj razveseljivo številko. Največ članov starih preko 30 let je štela podružnica Kočevje (vsi), nadalje Trbovlje (dve tretjini), Crna, torej rudarski kraji, v katerih vlada najhujša kriza; njim slede Javornik, Maribor, Celje.

Aktivne podružnice so bile: Celje, Črna, Črnuče, Dobrunje, Gorje pri Bledu, Guštanj, Hrastnik I in Hrastnik II, Javornik, Jesenice, Kočevje, Kranj, Lesce, Leše pri Prevaljah, Liboje, Ljubljana in Ljubljana VII (Siška), Maribor, Mežica, Ptuj, Rogaška Slatina, Senovo, Stari trg, Šoštanj, Trbovlje, Tržič, Zabukovca, Zagorje, Zalog.

Delovanje ni bilo dovoljeno doslej, kakor že prej omenjeno, podružnici v Zagrebu. Radi krize niso delovale podružnice: Bistrica nad Mariborom, Fala, Muta in Ruše. Zaspali sta podružnici v Litiji in Studencih.

Ustanavljajo se nove podružnice v Lazah, Ribnici na Pohorju, Slov. Bistrici, v Apatinu in še nekaterih krajih v Banatu.

Lanski zvezin kongres je posebej poudaril, da je treba gojiti predvsem vzgojno-izobraževalno delo. Podružnice so razumele ta sklep in so ga skušale izvajati v praksi, kolikor je bilo mogoče. Tako je bilo

predavanj

86, t. j. približno po tri predavanja na vsako podružnico. Predmeti večine predavanj so bili: Karl Marx, Nova industrijska revolucija (racionalizacija) in delavstvo, Na razpotju dveh kultur, Delavec in kultura, Sodobno šolstvo, Ivan Cankar, Razvoj človeštva, Darwin in razvojna teorija, Dialektični materializem, Aktualni problemi delavskega gibanja, Iz zgodovine delavskega gibanja, različna zgodovinska in zemljepisna predavanja. Največ (15) predavanj je priredila podružnica v Mariboru.

Izobraževalnih tečajev

je bilo 10, med njimi 6 takozvanih delavskih šol. Najbolj obiskana (povprečno po 100 slušateljev) je bila delavska šola v Ljubljani. Zveza bi mogla na tem polju še mnogo več storiti, pa ji primanjkuje sposobnih predavateljev in učiteljev. To je posledica tega, da je pretežni večini slovenske inteligence in njenega naraščajoč delavski pokret še popolnoma tuji. Predavanja, ki pa nimajo nobene zveze z miselnostjo našega pokreta, pa seveda odklanjamo.

Knjižnice.

»Svobode« so izposodile 13.045 knjig. Treba je vedeti, da sta v Ljubljani in Mariboru knjižnici Delavske zbornice, da se v Celju poseča mestna knjižnica in da delujejo torej naše knjižnice le v manjših krajih. Njihovo delovanje je zelo oživel napram prejšnjemu letu, v tekočem letu ga bomo pa brez dvoma še zelo dvignili. Kajti radi skromnih materialnih

sredstev moremo tu napredovati le po določenem načrtu. Največ knjig (3167) je izposodila knjižnica »Svobode« na Jesenicah, njej sledi Trbovlje (2424). Kako se lahko knjižnica razvije in zbere nove pristaše »Svobode«, če jo vodi vesten in priden knjižničar, pa dokazuje knjižnica »Svobode« v kmečki vasi Dobrunje pri Ljubljani, kjer se je izposodilo 1123 knjig. Po zalogi knjig je najmočnejša naša guštanjska knjižnica, ki ima čez 2000 knjig.

Dramskih uprizoritev

je bilo največ izmed vseh prireditev zvezinih podružnic, in sicer 120. Največ uspeha je doživel kolektivizirani »Hlapec Jernej in njegova pravica« z izjemo Jesenic, kjer je bil sprejet z najmanjšim razumevanjem. Program dramskih uprizoritev se je zboljšal, še vedno se pa ljudje najbolj ogrevajo za burke in vesele igre. Največ iger je bilo v Ljubljani (15) in na Jesenicah (13).

Govorni zbor je precej prodril in se uveljavlja predvsem pri prosvetnih večerih in akademijah. Da se govorni zbori niso bolj razvili, kakor so se, so največ krive okoliščine, ki so neodvisne od »Svobode« in močnejše od nje.

Pevskih

koncertov in nastopov je bilo 42, največ v Celju (11). Število pevskih koncertov zaostaja za drugimi prireditvami, ker je imelo le 10 podružnic aktivne pevske zборе, sposobne za javni nastop. Člani pevskih zborov so večinoma najboljši »Svobodaši«. Marsikje se občutijo slabe posledice pomanjkanja pevovodij, ki bi bili tudi idejni pripadniki »Svobode«. Konferenca pevske podzveze »Svoboda« v Mariboru je prispevala k večji notranji povezanosti naših pevskih zborov. V Ljubljani še vedno ni uspelo ustanoviti pevskega zbora »Svobode«.

Godbenih nastopov in koncertov je bilo 28, največ v Črni (8) in v Dobrunjah (7). Dobrunjska »Svoboda« ima popolni orkester.

Mešanih prireditev, t. j. **prosvetnih večerov** in akademij je bilo 38, največ v Ljubljani (12). Prosvetne večere so začele vedno bolj prirejati tudi podružnice po manjših krajih, ki v nasprotju z ljubljansko »Svobodo« razpolagajo s svojimi pevsкими zbori in morejo radi tega svojim prireditvam dati delavski, kolektivni poudarek.

Športnih tekem

so prijavile podružnice 72. Tu so vštete tekme samo tistih klubov, katerih člani res pripadajo podružnicam »Svobode«. Upoštevani torej niso tisti klubi, ki sicer nosijo ime »Svoboda«, pa so samostojna

društva, ki dejansko delujejo neodvisno in včasih celo proti volji podružnic, to so n. pr. športni klubi »Svoboda« v Ljubljani, Trzinu itd. Letos je SK »Svoboda« v Ljubljani prestopil v »Primorje« in je s tem nehal samostojno delovati. Centrala je razmišljala o upostavitvi delavske športne podzveze pod okriljem »Svobode«, ki naj bi delala v sporazumu z delavsko športno zvezo v Beogradu za celo Jugoslavijo. Ker pa je v Beogradu pri omenjeni zvezi prišlo do nesoglasij in ker smo pričakovali inicijative od naših športnih klubov samih, nismo v tem oziru ukrenili nič definitivnega. Najagilnejši so bili naši športniki na Jesenicah in v Mariboru.

Šahovskih turnirjev je bilo 5 in simultank 7. Na tem polju šta se udeleževala samo Celje in Jesenice.

Skupnih izletov v prosto naravo so priredile podružnice 103, največ v Trbovljah (18), na Jesenicah (12) in po 10 v Zalogu in Šiški. Izleti veliko prispevajo k družabnosti in zdravju članov.

Razmerje do raznih razrednih delavskih organizacij

je bilo prijateljsko. Pri vodstvu strokovnega gibanja smo vedno uživali vso moralno oporo. Po zaslugi zastopstva organizacij ZDSZJ v Delavski zbornici smo bili deležni tudi materialne podpore. Mi pa smo tudi vedno podprli vsako akcijo strokovnih organizacij.

Z zvezo delavskih žena in deklet bi bila potrebna stalna in trdna zveza radi vzgojno-izobraževalnega dela in mladinskih odsekov.

Ko so se zopet začele ustanavljati podružnice »Prijatelja Prirode«, so jim naši člani povsod pomagali. To je potrebno, da ostane soglasje med obema organizacijama.

Konzorcij »Svoboda«

je znatno zboljšal revijo zlasti v letošnjem letu, ker je pridobil precej novih naročnikov izven članstva »Svobode«, kar mu je omogočilo povečanje lista in s tem pretejšo vsebino v njem.

Poleg tega je izdal življenjsko delo Karla Marxa »Kapital« v poljudni slovenski izdaji. S to knjigo in z revijo je največ pripomogel k poglobitvi proletarskega prosvetnega dela v naših krajih. Poleg tega smo z vsemi močmi delali za razširjenje knjig »Cankarjeve družbe«, ki je bila ustanovljena po iniciativi »Svobode«.

V zadnjem letu, to je ob 20 letnem jubileju »Svobode«, je bilo torej delo njene centrale in večine podružnic najbolj živo in pravilno usmerjeno.

Če bomo ohranili dosežanje notranje soglasje in harmonijo, bomo želi še lepše uspehe v novem desetletju »Svobode«.

Trbovlje.

Če bi pri nas v našem največjem revirju ne imeli »Svobode«, lahko bi brez pretiravanja rekli, da so Trbovlje brez proletarske izobrazbe in kulture. Da je »Svoboda« edina delavska kulturna organizacija, ki vzgaja svoje članstvo v proletarskem duhu, priča skrbno pripravljene in težko pričakovani I. delavski prosvetni večer, ki se je vršil dne 6. marca t. l. ob 7. uri zvečer v dvorani Delavskega doma ob polno zasedeni dvorani.

Večer je otvoril s. Ciril Štukelj od centrale »Svobode« iz Ljubljane s kratkim in jedrnatim predavanjem o pomenu kulturne organizacije za delavstvo, za kar je žel ob koncu toplo odobravanje. Takoj nato sledi prvi nastop pevskega zbora »Svobode« po številu 40, večinoma mladih pevcev ter zapoje 5 izbranih pesmi pod izkušenim vodstvom zborovodje učitelja Avg. Šuligoja. Zbor je žel buren aplavz in je izvedel, čeprav še mlad, vse pesmi skoro brezhibno ter se pozna, da je v rokah izkušenega in priznanega pevovodje. Če bo zbor vztrajal, ima pred seboj še lepo bodočnost. Vendar bi pa radi ob drugi priliki slišali tudi kakšno delavsko pesem, čeprav mu to tudi ne štejemo v zlo, ker je, kot že omenjeno, bil to njegov krstni nastop.

Zatem nastopi istotako prvič recitacijski zbor, ki je posrečeno recital Mile Klopčiča odlomek »Noč«, ki je tudi našel razumevanje in odobravanje pri publiku, za kar gre zahvala s. Logarju za njegov požrtvovalni trud.

Sledi nastop polnoštevne trboveljske »Delavske godbe« pod vodstvom kapelnika Hudarina s štirimi koncertnimi točkami, od katerih je najbolj ugajala J. Offenbachova fantazija »Orfej v podzemlju«. Za zaključek programa se je izvajal film. Publika je z zanimanjem sledila izvajanjem in ob koncu zadovoljna odhajala. Tako je končal naš krasno uspeli večer, za kar gre hvala vsem prirediteljem. Želeti je, da bi se nadaljevalo v tem pravcu, članstvu »Svobode« pa ponovno kliče: samo v izobrazbi je moč!

V nedeljo, dne 26. febr. t. l. se je vršil XVI. redni letni občni zbor podružnice »Svoboda« v Trbovljah ob zadovoljivi udeležbi članstva. Občni zbor je otvoril predsednik podružnice s. Klenovšek ter pozdravil navzočega predsednika centrale s. Štuklja, na kar je podal poročilo o delovanju podružnice v pretečenem poslovnem letu. S. Krušič je podal tajniško in s. Breznik blagajniško poročilo. Vsa po-

ročila so bila soglasno sprejeta ter odboru podeljena razrešnica. Za dramski in smučarski odsek je podal poročilo sodr. Majdič, za pevski s. Bregar, za šahovski s. Logar, za lahkootletski s. Čuter in končno knjižničar s. Breznik za knjižnico. Iz vseh poročil je razvidno, da je podružnica v vseh panogah kulturnega delovanja razvila največjo delavnost. Pri volitvah je bil z malimi spremembami izvoljen ponovno stari odbor. S. Štukelj je v lepo zasnovanem govoru vzpodbujal članstvo, da se poprime tudi druge izobrazbe, posebno čitanja revije »Svoboda«, da o vsebini razmišljata in diskutira in si tako bistri razum v pravi delavski kulturi. S. Klenovšek poziva navzoče na vztrajno delo za razvoj in procvit naše kulturne organizacije in zaključil lepo uspeli občni zbor.

Trbovlje. Na praznik 2. februarja je uprizoril dramski odsek Tolstega dramo »Vstajenje«. Že mnogokrat prej je hotel dramski odsek uprizoriti to igro, a se je vselej ustavil pri vlogi Katjuše. Če je kje pri kaki igri odločilna posamezna vloga, je tu pri »Vstajenju« vloga Katjuše. Po dolgem razmišljanju se je odločil s. Logar, da prevzame režijo. Katjušo je igrala sodružica Stepančič (Pečnik), Dimitrija pa s. Salomon. Uprizoritev je pokazala, da so bile vloge pravilno razdeljene. Vzlic temu, da je bila polovica igralcev novincev, je igra dobro izpadla v moralnem kot v gmotnem oziru. Posebno nekatere scene, n. pr. v III. dejanju med Katjušo in Dimitrijem in v V. dejanju transport v Sibirijo ostanejo nepozabne. Scenerija je odgovarjala delno, vendar pri tako globoki drami, kot je »Vstajenje«, je v prvi vrsti važno »igranje« in šele v drugi scenerija. Vsi igralci, na čelu Dimitrij in Katjuša, so nam dali upanje, da bo dramski odsek še marsikatero težko nalogo častno rešil v prid delavske kulture. — *Smučarski odsek* trbov. »Svobode« je priredil v nedeljo 26. febr. prijateljsko tekmo in sicer popoldne, ker se je vršil dopoldne občni zbor »Svobode«. Točno ob 12. uri so korakali sodrugi (tekmovalci) iz Trbovelj in Hrastnika izpred Del. doma na start, ki je bil na Sv. Planino (985 m). Tekmovalo je 12 sodrugov iz Trbovelj in 6 iz Hrastnika, vsi člani »Svobode«. Dva sta tekmovala izven konkurence in sicer Briel Vilko iz Trbovelj in Vatavec J. iz Hrastnika. Točno ob 15. uri je spustil startar s. Majdič L. tekmovalce po vrstnem redu. Proga je bila dolga 15 km. in je bilo nad tretjino starta. Na cilj, ki je bil v bližini Del. doma, je privozilo samo 14 tekmovalcev, 6 jih je med tekmo radi defektov pri smučih odstopilo. Tekmovalci so zasedli sledeča mesta: Vidic Srečko Trb. I., Hlastan Ivan Trb. II., Briel Vilko Trb. III., Golob Filip Trb. IV., Anžlovar Ivan Hr.

V., Pušnik Rudi Hr. VI., Žlindrov Oto Hr. VII., Hudar in Ivan Trb. VIII., Majdič L. ml. Trb. IX., Urlep Viktor Hrast. X., Vatavec Jože Hr. XI., Češko Viktor Trbov. XII., Rehar Martin Trb. XIII. in Bregar Jože Trb. XIV. Prvi je vozil 1.02.⁴⁹, zadnji 1.21.⁵⁶. Na cilju in pri razsodišču sta fungirala s. Korimšek Martin in dr. Cizeli. Tehnično vodstvo so prevzeli sodrugi Kralj Jože, Gnilšak Edi in Dular Alojz.

Hrastnik I. — Tukajšnja podružnica »Svobode« je imela svoj redni letni občni zbor 12. marca dopoldne. Iz poročil funkcionarjev ss. Malovrha, Kosmosa in Komlanca smo videli, da se je podružnica v preteklem letu okrepila kljub strašni gospodarski krizi. Povečalo se je število članstva, še bolj živo je bilo delovanje odsekov, lepo se je razvilo delovanje mladinskega odseka, zbralo se je mnogo več članskih prispevkov, skratka, podana bilanca o delu je vseskozi aktivna. V debati je šlo le za neke osebne stvari ob priliki raznih prireditev. Novi odbor bo moral s pametnim sklepom odpraviti take spore.

Predsednik centrale je pohvalno omenil napredek podružnice. Razčistiti je treba le eno stvar: osrednje vodstvo zveze rudarjev je sporočilo centrali »Svobode«, da nekateri člani hrastniške »Svobode I.« nasprotujejo strokovni organizaciji in njenim posameznim akcijam. Kaj takega se ne sme dogajati. Delavska strokovna organizacija mora biti enotna in obsegati vse delavstvo, da more biti vsaj deloma kos nalogam, ki jih imajo delavske strokovne organizacije. »Svobodaši« morajo biti tudi najboljši člani strok. organizacij, ne pa, da jim nasprotujejo. Občni zbor naj sklene, da naj bodo »Svobodaši« člani pristojne strok. organizacije, naj se v njej udeležujejo in v njej tudi povedo, če ni kaj prav. V debati se je pojasnilo, da odbor podružnice ni nasprotoval strokovni organizaciji, temveč da se to tiče le nekaterih članov. S. Beutl je povedal v ime nu »Svobode II.«, da je tam najlepše soglasje med strokovno organizacijo in »Svobodo« in da moramo zlasti v teh resnih časih povsod držati skupaj, če hočemo dobro delavskemu razredu. Občni zbor je po nekaterih pojasnilih soglasno sklenil, da naj »Svoboda« in njeni člani podpirajo del. strokovno organizacijo.

V novi odbor so bili izvoljeni večinoma člani prejšnjega odbora.

Popoldne istega dne se je vršila v dvorani Del. doma akademija v proslavo Marxovega jubileja. Akademijo sta organizirali obe »Svobodi« skupaj. Dvorana je bila mnogo premajhna, da bi sprejela vse ljudi, ki so prišli na proslavo. Živo se je občutila potreba po povečanju dvora-

ne; saj načrti za to so menda že gotovi. Le kriza... Na akademiji so nastopili vsi odseki obeh »Svobod« razen mladinskega; pa tega ni bil kriv mladinski odsek. Program je bil skrbno izbran, odgovarjal je popolnoma namenu akademije, izvajan je bil tudi prav dobro. O Marxu in marksizmu je pa predaval predsednik centrale.

O Hrastniku lahko rečemo, da dela »Svoboda« z vso močjo in da je skoro nemogoče razviti večjo zunanjo delavnost, kakor je bila doslej. Le na znotraj je pa še treba delo poglobiti; naj ne delajo samo odseki, temveč tudi podružnica kot taka, skrbeti je treba, da se bo revija »Svoboda« še bolj čitala, da se bo o objavljenih razpravah diskutiralo med seboj in da se bo tako v vsakem poedincu utrjevala proletarska misel in prepričanje.

Hrastnik II. — Naša podružnica »Svobode« je imela svoj redni letni občni zbor 12. marca. Poročilo o delovanju odbora je podal tajnik. Kljub hudi brezposelnosti je število članov naraslo, razvila je svoje delovanje knjižnica, zlasti agilna sta pevski in dramski odsek. Posamezni odseki so priredili tudi več uspešnih izletov. Tajniško poročilo so dopolnili blagajnik, gospodar in načelniki posameznih odsekov. Najmanj ugodno je finančno stanje pevskega odseka. Zastopnik centrale je poudarjal, da mora podružnični odbor voditi stalno evidenco o poslovanju in gospodarstvu vseh odsekov in da mora biti razvidno to gospodarstvo tudi v celotni letni bilanci podružnice. Delovanje odsekov je živahno, toda treba je gojiti zavest skupnega pripadništva k »Svobodi« in s pomočjo revije poglobljati proletarsko miselnost. — V novi odbor so bili izvoljeni: predsednik in knjižničar Pfeifer M., nam. Kellner Anton, blagajnik Oprešnik, njegov nam. Haberl, tajnik Drago Saurič, gospodar Učakar, nam. knjižničarja Perel, odborniki: Strašnikova, Abram in Götz; v nadzorstvo: Beutl, Gačnik in Kravs. Po kratki debati o raznih aktualnih društvenih vprašanjih in po izvolitvi delegatov za zvezni kongres se je občni zbor zaključil.

Senovo pri Rajhenburgu.

Letošnji občni zbor podružnice »Svobode« se je vršil v nedeljo, dne 12. marca t. l. v znamenju krize, ki visi nad glavno tukajšnjega še zaposlenega rudarja kot Damoklejev meč. Kaj se pravi preživljati rudarju svojo veččlansko družino s tremi storjenimi šilhti tedensko, ni potreba podrobno pojasnjevati.

In v tem znamenju se spominjamo na pretekle zборе, ki so bili polni optimizma, z boljo v srcu. »Svobodaši« smo bili tukaj, ki smo se z vso vneto lotili ustvar-

janja stavbe novih idej, novega bodočega človeka. Danes tega trenutno ni več. Ostalo je še samo seme, ono seme, ki vsled trenutno divjajoče elementarne sile propadajočega kapitalističnega gospodarstva ne more kliti. Delo so nam vzeli — ideje nam ne morejo nikdar vzeti. Materialno nas skušajo ugonobiti, duhovno nas ne morejo nikdar!

Delovanje podružnice v letu 1932 zaznamuje pet članskih sestankov in eno dramsko predstavo. Knjižnica je izposodila 500 knjig 46 posetnikom knjižnice, in sicer 454 slovenskih, 13 nemških in 12 srbohrvatskih.

Poslovodeči odbor je ostal pri volitvah neizpremenjen, razen članov nadzorstva. Torej kakor razvidno, bilanca je sicer skromna, a vendar je! Naša glavna skrb bo, da vzdržimo!

Za isti dan popoldne je sklicala »Svoboda« javno predavanje v počastitev K. Marxa. Kakor je bilo življenje tega velikega genija skromno, je izvajal s. Arh iz Zagorja, toliko bolj pa je bila njegova ideja, ki jo je vrgel v svet — plamteča. Marx je bil filozof. Marx je znanstveno raziskal in utemeljil zakone, po katerih se razvija sodobno kapitalistično gospodarstvo. Marx je konkretiziral (kar bi bilo tudi lahko razumljivo vsem meščanskim socijalnim filozofom, op. pisca), da se vse svetovno dogajanje izpreminja, pa vsled tega tudi obstoječi sistem ni neizpremenljiv. Marxova teorija, se razume, ne prija onim, ki žive v teh razmerah sijajno v brezdelju ter si seveda žele spremembe. Zato pa si želi izpremembe vse človeštvo, ki je pod sedanjim kapitalističnim sistemom izkoriščano.

Karla Marxa so mnogo preganjali in je največ preživel v emigraciji. Karl Marx ni nikdar kazal svojih čuvstev, vendar je bil presrečen ob svoji življenjski družici Jenny von Westphalen, plemkinji, ki mu ni dala le vseh svojih razpoložljivih sredstev, temveč je tudi sodelovala pri njegovemu delu in stremljenju. Karl Marx je pa imel razen svoje žene tudi prijatelja v osebi F. Engelsa, ki mu je stavil tudi vso svojo duhovno kot materijelno silo na razpolago k njegovemu največjemu in neovrgljivemu delu — »Kapitalu«. Fridr. Engels ostane poleg Karla Marxa simbol gibanja pod parolo: »Osvoboditev proletarijata je delo proletarijata samega!«

—Ib—

Prosvetni večer jeseniške »Svobode« se je vršil letos tretjič v petek 10. III. Te uprizoritve bodo postale tudi na jeseniškem delavskem odru zdaj povsem redne in bodo nudile jeseniškemu delavstvu poleg zabave tudi korist. Na tem večeru so otvorili predvajanje javniški pevci s svojim oktetom, ki je izborno vpeljan in

ubran. Zapeli so nekaj narodnih in umetnih slovenskih pesmi in zaključili so — ko so nastopili drugič — z delavsko pesmijo »Mlada garda«. Med drugim so peli tudi Prelovčevi »Hišica stoji pri cesti« in »Škrjančku« ter Adamičevega »Vasovalca«. Za svoje petje so bili deležni nedeljivega priznanja. Zatem je bilo na sporedu nekaj deklamacij, ki sta jih deklamatorja v redu prednesla. Dva solospetva sta sledila; zapela ju je s. Betka Janova, ki je ta večer debutirala na našem odru. Ugajala je vsem s svojim prijetnim glasom in svojim nastopom sploh. Na klavirju jo je spremljal s. M. Rinaldo, ki ima sploh vodstvo solopetja. »Kdor je lačen, naj se najé« je naziv enodejanke-burke, ki je zatem vzbudila salve smeha in jo je postavil na oder s. Al. Zupan. Spet nekaj solospjevov in duet. Zdaj pa je debutiral še s. Al. Ambrožič s polnim uspehom. Duet, ki sta ga predvajala s. Janova in s. Reichmann (tudi debut!), sta morala ponoviti, kajti prej ni bilo miru. In kakor že rečeno: zaključili so javorniški pevci. Dasi je bila ura že skoro deset, je večer minil kar nekako prehitro. Navzoči, ki jih je bila to pot polna dvorana, so bili zelo zadovoljni in bodo tudi prihodnje prosvetne večere obiskali polnoštevilno.

-on-

Delo javorniške »Svobode«. Javorniška »Svoboda« se zdaj, ko ima svoje lastne lokale v zadružni gostilni pri Konjčiču na Slov. Javorniku št. 46 (nasproti kolo-dvora), giblje še vse bolj živahno kakor doslej. Ustanovila je že svoj dramatični odsek, ki je imel — ne glede na nastop ob Silvestru — v nedeljo 5. marca svojo otvoritev z igro »Poslednji mož«. Uspela je primeroma dobro, zlasti je — najbrž kak zlobnež-nasprotnik, ki jih na Javorniku naše gibanje nima premalo — povzročil prekinitev električne razsvetljave in so morali igralci večji del igre predvajati ob svečah. Ponovitev igre se vrši v nedeljo 26. marca ob 8. uri zvečer v salonu pri Konjčiču. — V nedeljo 12. marca je pa priredil javorniški svobodaški pevski zbor lep koncert delavskih narodnih in umetnih pesmi v Delav. domu na Savi, na katerem je poleg celotnega zbora nastopil tudi javorniški kvintet. Dasi udeležba ni bila ravno najboljša, je koncert povsem uspel. Zbor pod vodstvom s. Fr. Mencingerja je predvajal vse točke (14 po številu) brezhibno in moral nekatere še ponavljati. Res bi zaslužil tako lep koncert naših javorniških sodrugov polnoštevilno udeležbo in polno dvorano. — Javorniški pevci so sodelovali s celim zborom na drugem jeseniškem prosvetnem večeru, na tretjem pa z oktetom, celoten zbor pa bo sodeloval tudi na proslavi 50-letnice Marxove smrti v petek 24. marca ob 7. uri zvečer v Delavskem domu na Savi.

Občni zbor jeseniške »Svobode« se je vršil v nedeljo, dne 12. marca t. l. v Delavskem domu na Savi ob navzočnosti 70 članov. Za centralo je prisostvoval s. dr. Jelenc. Vodil je občni zbor s. Cvetko Kristan, ki je v predsedniškem poročilu govoril o obširnem delu podružnice in njenih osmih odsekov, vendar je ugotovil, da ni zadovoljen z delom, ker vzgojno delo, zlasti šole in tečaji, niso uspeli. Za njim so poročali tajnik s. Flik, blagajnik in knjižničar s. V. Stražisar ter predstavnik posameznih odsekov. Za preglednike računov je poročal o popolnem redu s. Stane Bokal. Pri debati se je takoj začel debatirati, da obstaja med članstvom »opozicija«, ki pa, žal, nima stvarnih ugovorov, nego ji samo razne osebe ne ugajajo. S to opozicijo se je pri debati vršilo precej dvobojev, ki so vzeli mnogo časa. Po zaključku debate sta bila računski zaključek in odveza staremu odboru sprejeta soglasno. Pri volitvi odbora sta bili predloženi dve listi in to odbora sta bili predloženi dve listi in to odbora in opozicionalna. Po poimenskem glasovanju je dobila odborova lista pet glasov večine in izvoljeni so bili v odbor ss.: Flik Jakob, Jeram Martin, Zupan A., Stražisar Viktor, Franc Franc, Perko V., Bokal Stane, Celesnik Jože, Rinaldo Mil., Žen Valentin, Gregorčič Joško, Jelen A., Oblak Alfonz, Židanek Franc, Talar, Lipovec Franc in Kristan Cvetko. Odbor se še ni konstituiral. Občni zbor je bil ob pol 2. uri pop. zaključen. V celoti je bil lep, samo stvaren pa ni bil. Osebni napadi opozicije ne spadajo v okvir svobodaškega dela. Nihče nima ničesar proti opoziciji, ki je vedno zdrava — samo prinesiti mora kaj več kot samo osebne napade, in še te večinoma ali iz trte izvite ali pa za las privlečene. »Svoboda« potrebuje stvarnega dela, stvarnih ugovorov, stvarne kritike — osebnih napadov je pa bilo v našem delavskem gibanju po vojni že sila preveč. To naj si sodrugi od opozicije zapomnijo in naj vedo, da bodo samo s stvarnim delom lahko izboljšali delovanje »Svobode« in storili kaj več za delavsko izobrazbo, z osebnimi napadi bodo pa lahko samo še to, kar se vrši že danes, zavrli in onemogočili. Te smernice naj si zapišejo svojemu delovanju — če ga nameravajo še nadaljevati — na štít, ker bodo sicer izgubili tudi yso moralno upravičenost do kakršnekoli kritike in opozicije.

Cv. K.

Karl Marxov večer se je vršil v petek 24. marca ob sedmi uri zvečer v Del. domu na Savi. Priredile so ga skupno vse jeseniške in javorniške delavske organizacije. Pred pričetkom je imela kovinarska godba od 6. do 7. ure zvečer pred Del. domom na Savi promenade koncert delavskih skladb, na večeru so pa nasto-

pili: skupno pevska zbor Jesenice in Javornik (začetek in konec), pevski zbor »Svobode« Jesenice in Javornik posamezno z delavskimi pesmimi, dalje cela vrsta deklamacij Petzolda, Freiligratha, Herwegha, Seliškarja in drugih, slavnostni govor k 50-letnici Marxove smrti (govoril s. Cvetko Kristan) ter kovinarska godba.

Občni zbor »Svobode« v Kranju, ki se je vršil dne 25. febr. t. l., je pokazal, da se kulturno gibanje razredno zavednega delavstva tudi v tej stari meščanski trdnjavi razveseljivo razvija. Dvorana »Svobode« pri »Novi pošti« je bila natlačeno polna. Iz poročil predsednika, tajnika in odsekovih tajnikov se je očitovala izredna agilnost podružnice v preteklem poslovnem letu. Posebno agilni so bili naslednji odseki: dramski, ki je naštudiral več izredno uspešnih vprizoritev (med drugimi »Hlapca Jerneja in njegovo pravico«), pevski odsek, ki je priredil celo dobro uspeli koncert, knjižnični odsek, ki je pridno sposojeval knjige. Podružnica je priredila več ideološko usmerjenih predavanj; vsa predavanja so bila izredno dobro obiskana. Zanimanje kranjskega delavstva za ideološko izobražbo bi moralo biti vzor večini drugih, močnejših delavskih središč. Malokje delavstvo v tolikšnem številu poseča predavanja in ma'okje tako intenzivno sodeluje.

Zastopnik centrale je pozdravil občni zbor v imenu centrale ter je poskušal »Svobodašem« razložiti, v čem se naše izobraževalno delo razlikuje od izobraževalnega dela meščanskih izobraževalnih organizacij: v diametralno nasprotnem pojmovanju kulture in kulturnega dela.

Zastopnica »Zveze delavskih žen in deklet« je občni zbor pozdravila v imenu te zveze.

Občni zbor je izvolil nov odbor, v katerega so prišli poleg starih, v borbah preizkušanih sodrugov po večini mladi, agilni sodrugi.

Podružnica si je v preteklem letu nabavila precej inventarja. Šteje zdaj nekaj nad 100 članov in članic. Bilanca — aktivna.

Šoštanj.

Drama »Na dan sodbe« na odru Svobode.

S slovensko dramsko literaturo je križ. Delavski odri, ki iščejo v gledališkem udejstvovanju ustvarjanje proletarske kulture, so res v zadregi. Pravih socialnih iger, razen nekaj redkih izjem, nimamo. Imamo pa seveda poplavo literature, katere vsebina se suče navadno okrog suhih individualnosti in iz katere vejeta meščanski duh in miselnost v močnih sapah. In ker publika tak »šund« rada

sprejema in požira, do resnične umetnosti je pa bolj hladna, morajo naši odri računati na prazne dvorane, če ji ne ustrežejo z »ljudskimi« igrami.

Roseggerjeva drama »Na dan sodbe«, ki jo je naša »Svoboda« vprizorila v soboto, 11. in v nedeljo, 12. marca, sicer ni izrazita socialna drama; v drami »Na dan sodbe« zmagata neka karitativnost in usmiljenje namesto odkrite resnice, Marta, vdova po umorjenem logarju Debeljaku, odpusti pri sodni razpravi naključnemu morilcu Cestniku; in sodnik naenkrat spremeni svojo namero in oprosti Cestnika: »Kjer je ljubezen govorila, naj pravica molči...« A kaže tudi vse polno omejenosti meščanske vzgoje, vse polno socialne bede in krivic, posebno v II. in I. dejanju, ko Cestnik govori: »Delo, to je vendar najmanj, kar more človek zahtevati. Tega bi mu vendar ne smeli odreči.« Drama »Na dan sodbe« je zato še mnogo boljša od meščanskih iger in je ž njimi ne smemo istovetiti. — Dramatični krožek »Svobode« je igro vestno naštudiral. Vloge so bile posrečeno razdeljene in so jih igralci v splošnem dobro rešili. Logar Debeljak je bil zelo siguren in naraven; njegovi ženi Marti se je videlo, da je bila prvič v večji vlogi, sčasoma pa bo postala odru koristna pomoč. Cestnik je obvladal igravsko mimiko, v dialektu je bil celo na višku, moral pa bi namesto jokavosti pokazati več borbenosti. Hlapci Jerneji ne jočejo in ne prosijo, ampak zahtevajo! Jerica, njegova žena, je z doživljetjem izražala gorje svoje družine. Tudi župan Koman je prav razumel vlogo in je nastopil oblastno in mogočno. Dobri so bili tudi zagovornik, Mahne, gluhi Černe in Ferluga. Izvrstni so bili igralci v skupinskih nastopih, zlasti na sodnji. Scenerija je bila zadostna, tako da občutnejši razpok in praznot ni bilo na odru. V dvorani je bilo seve mnogo stolov praznih, opazilo pa se je le, da »Svoboda« od prireditve do prireditve pridobiva.

Rogaška Slatina.

Sijajen uspeh dramatičnega odseka »Svobode« v Rogški Slatini.

V nedeljo, dne 19. febr. je vprizoril dramatični odsek naše »Svobode« v Rog. Slatini dramo Alojzija Remca »Magdo«, tragedijo ubogega dekleta v 12. scenah. Magdo je vprizoril svojčas Delavski oder »Svobode« v Ljubljani s prav dobrim uspehom. Tudi mi smo s to vprizoritvijo pokazali, da razpolagamo s prav dobrimi igralskimi moči. Naštudirali smo jo pa predvsem radi tega, ker nastopajo samo tri osebe. — »Magdo« (s. Lipovšek), ki je padla na njeni težki življenjski poti in ki je morala v valove zaradi njene globoke ljubezni do njenega prvega ljubčka, naj-

več pa radi sistema, je sijajno igrala s. Lipovšekova. Zapeljivec (s. Bauer) je bil od prve do zadnje scene tako v igralskem oziru kakor tudi v govoru odličen. Petra (s. Puffler) romantičnega delavca, ki še verjame v idealno ljubezen — marsikdo se ne strinja z njegovo ljubeznijo in tudi psihološki moment je v Petru zelo čudno postavljen — je kreiral zlasti v enajsti sceni zelo uspešno s. Puffler. Igra zahteva zlasti v pogledu scenerije mnogo; mi smo se trudili, delali sami, česar pa nismo imeli, smo pa dobili od zdrav. uprave, tako da je bila tudi inscenacija na višku. Še nekaj in to je glavno, veranda hotela »Pošta« je bila polna, vsi sedeži do zadnjega razprodani; to je triumf naše »Svobode« v Rog. Satini. Režijo »Magde« je vodil s. Beno Jugovar. Dramatični odsek »Svobode« in celotni proletarijat Rog. Slatine je lahko na to vprizoritev upravičeno ponosen.

Kolja.

Pevski koncert »Svobode« Hrastnik I.
Z nekakšnim dvomom sem se odločil za pot v Hrastnik, da prisostvujem koncertu pevskega zbora »Svobode I«. Zakaj z dvomom? No, stvar je umljiva. Saj bodo peli delavci, ki težko delajo v jami ali v steklarni. Kaj naj smemo pričakovati od ljudi, ki imajo izsušena grla od slabega zraka, vročine itd.? Pa prišlo je drugače. Z neko samozavestjo so pevci stopili na oder, se mirno razvrstili, med tem jih je z aplavdom pozdravljalo občinstvo, ki je napolnilo dvorano do zadnjega prostorčka. Pevovodja stopi pred zbor, kratek, komaj slišen akord in — zadonelo je: »Na delo!« Brez treme, polno doneče je odmevalo v — žal — premajhni dvorani. Glasovi, čisti, ubrani, v polnem, pesmi odgovarjajočem forte doneči... Moj prvi vtis: Pošteno se sramujem svojega dvoma, kajti pred menoj stoji in poje zbor, ki bi se lahko že postavil marsikateremu za — vzgled. In dalje je šlo, po komaj zadostnem odmoru. Kaj naj pišem o nadaljnjem? Ogenj je prišel v pevce, od pesmi do pesmi so bili bolj razgreti, uspeh je bil popoln. V pavzi med št. 7 in 8 je nastopil s. pevovodja v dvospevu z gč. Babičevu. O s. pevovodji mi ni treba pisati, saj se je že pokazal kot spreten dirigent, enako pa zmožen tudi kot pevec. Omeniti hočem le na kratko gč. Babičevu. Njen glas zveni prijetno, ne vsiljivo in škoda, da se kdo ne zavzame za njo, da bi dobila dobro in temeljito šolo; obeta veliko. Vse ob vsem naj bo na kratko rečeno: Vse priznanje pevovodji s. Podlogarju, ki gotovo nima lahke in prijetne naloge. Seveda isto velja za vse člane zbora, kajti, kaj naj počne najboljši in še tako rutiniran pevovodja, ako nima tako požrtvovalnih in discipliniranih pevcev? Le tu je jedro. Po težkem, mukapolnem delu, morda celo pri

nezadostni hrani se podati k pevskim vajam ni malenkost; in da se s. pevovodja postavi kar s 40 možmi na oder?! Toliko v glavnem. Nekako mimogrede: So tu pa tam še malenkosti, ki jih je treba še izpiliti, katerih se pa s. Podlogar popolnoma zaveda. Dinamika! Dasiravno zbor dobro, razločno podaja piano in forte, se vendar crescendo in decrescendo ne izvaja zadostno. Pa, kakor rečeno, se tega zaveda pevovodja in zbor, zatorej so glavne težkoče odstranjene. Ne ostane mi drugo kot: Krepko naprej! Pri sedanji požrtvovalnosti in najboljši volji lahko še veliko dosežete.

S—k.

Podružnica »Svobode« v Zalogu je imela svoj tamburaški odsek kot sekcijo v Lazah. Ta sekcija je tako napredovala, da si hoče postaviti svojo podružnico ter razširiti svoj delokrog na bližnjo okolico. V to svrhu se je vršil širši sestanek v Jevnici. Sestanek se je udeležilo lepo število sodrugov, posebno pa sodružic, kar je razveseljivo, da se ženske zanimajo za delavski pokret. Sestanek je vodil agilni član s. Tine Gregorič. Zastopnik centrale je orisal delovanje delavstva v kulturni organizaciji »Svoboda«, ki se je že močno razvila, kar je znak, da delavstvo želi udejstvovanja na kulturnem polju in da hoče biti enakopravno napram vsem ostalim. — Izvolil se je pripravljalni odbor, ki vložil pravila na pristojna mesta.

Tako se drami življenje v naši dolini. Orali bomo ledino in sejali seme, da vzklije seme razredne zavesti ter solidarnosti, tako da ne bo človek človeku volk, temveč prijatelj in sodrug. Sestanek je trajal nad poldrugo uro, nakar smo se zopet razšli s ponosom, da se kmalu snidemo v večjem številu.

Gorje pri Bledu. Kot patrolja varuje gorjanska »Svoboda« lepi blejski kot. Zdravi fantje in moške so njeni člani. Žal, da je mnogo od njih brezposelnih. Toda vztrajajo, se razumejo med seboj in delajo, kolikor morejo. Marsikaj se bo dalo seveda še izboljšati. Na občnem zboru dne 5. marca je bil izvoljen zopet v glavnem stari odbor; za predsednika je bil izvoljen mladi sodrug Kogoj, ker je dosedanji predsednik s. Vodnjav preveč zaposlen v zadrugi in strokovni organizaciji. Tudi tajnik je mlad sodrug. Tako, mladina naj dela in se uri, starejši sodrugi jo bodo gotovo podpirali z vsem veseljem.

Ptujska podružnica »Svobode« je priredila redni letni občni zbor dne 25. febr. Zbor se je vršil v novih, res prav lepih društvenih lokalih, ki so bili zasedeni do poslednjega kotička. Za uvod je zapel pevski odsek »Pesem o delu«.

Iz poročil odbornikov posnemamo sledeče: *Pevski odsek* je imel v preteklem letu 57 vaj, ki se jih je udeleževalo povprečno 17 pevcev. Priredil je 6 koncertov in 3 izlete. *Dramski odsek* je vpriporil 1 igro, obenem pa povabil Delavski oder »Svobode« iz Ljubljane na gostovanje s »Hlapcem Jernejem«. *Kolesarski odsek* je priredil 6 izletov v naravo. Novi *recitacijski zbor* je vpriporil Klopčičevo »Noč«, ki je moralno sijajno uspela, *mladinski odsek* pa dramtizirano »Kaj pripoveduje premog« (po Herminiji zur Mühlen dramtiziral Jurančič). *Prosvetni odsek* je priredil 8 predavanj, marksistični tečaj (čitanje Marxovega »Kapitala« — doslej 8 večerov) in strokovni tečaj, ki je dal pobudo za ustanovitev strokovne organizacije. Izmed ostalih prireditvev naj še omenimo 4 izlete podružnice. *Esperantski tečaj* obiskuje 10 članov. *Knjižnica* šteje 449 knjig, izmed katerih je bilo izposojenih 339.

Vse to res plodonosno delo je bilo omogočeno šele odtlej, ko si je podružnica priskrbela nove prostore, ki obsegajo dvorano z odrom in sobo za knjižnico in seje.

Občni zbor je trajal nenehoma od 8. ure zvečer do druge po polnoči in je bil mestoma precej živahen. Debata se je predvsem razvila o bodočem delu, ki mora biti usmerjeno v marksistično smer, obenem pa o pevskem odseku, čigar blagajna je bila priključena podružnični blagajni, kakor zahtevajo pravila.

Delegat centrale je uvodoma prikazal zgodovinski razvoj »Svobode«, ki se je razvila v pravo marksistično izobraževalno organizacijo, pohvalil delo ptujske podružnice, ki je napravila vse, da se delo pravilno usmeri, vendar pa je opozarjal, da se je pri tem treba izogibati trenj. Posebno pazljivo je treba posvečati tudi rednemu plačevanju članarine, od katere so brezposelni (in slednjih je med ptujskimi sodrugi precej) za dobo brezposelnosti oproščeni, nakar plačajo pri zopetni zaposlitvi za vsak mesec brezposelnosti po 2 Din.

Pri volitvah je bil izvoljen za predsednika s. Matjašič Štefan, v odbor pa sledeči sodrugi ozir. sodružice: Podlaha Ana, Gabrijel Franc, Korpar Rezi, Frenkovič Ivan, Šafranko Tone, Kojc Franc, Juršič Otmar, Delpin Herman, Domanjko Josip, Schmidt Matevž, Haggauer Fric, Murko Maks, Žnidaršič Rudolf, Mathaus Alojz, Koren Karl, Juršič Katica in Kozar Marica.

Mežica. Tukajšnja podružnica »Svobode« je imela letni občni zbor 5. marca. Podružnica je posvetila v preteklem letu vso skrb odru, ki ga je res prav lepo in

moderno opremila. Dramski odsek je vpriporil na njem že dve igri. Sej niso imeli v Mežici nobenih; med sodrugi vlada namreč taka sodružnost, da so zmeraj skupaj in se kar lepo o vsem potrebnem zmenijo — brez formalnosti.

S. Teplý je kot delegat centrale opozarjal zlasti na marksistično izobrazbo in izpopolnitev knjižnice, ki šteje 240 knjig. Zbor je sklenil vpriporiti Mojškričevo »Rdeče rože«.

V odbor so bili izvoljeni sledeči sodrugi: predsednik Lesnik Rudolf, podpr. Mavrič Pavel, I. tajnik Zupanc Franc, II. tajnik Kapun Valentin, I. blagajnik Grauf Luka, II. blagajnik Janže Ferdo, gospodar Pustuslemšek Ferdo, knjižničar Ladnik Jožef, odbornika: Kopmajer Ludvik in Prosen Luka; revizorja Borovnik Franc in Ladimir Andrej.

Po občnem zboru se je vršilo predavanje o življenju in delih Karla Marxa. Predaval je delegat centrale. Navzočih je bilo okrog 50 sodrugov in sodružic.

Zabukovca. »Svoboda« v Zabukovci spada med naše najboljše podružnice. Razredna zavednost, volja za kulturno delo, predvsem pa medsebojna solidarnost — to so lastnosti, ki odlikujejo vse zabukovške sodruge, pa najsi so stari ali mladi. Ves prosti čas uporabijo za vaje in medsebojne pogovore in debate.

Podružnica je imela občni zbor dne 12. marca. Iz poročil odbora posnemamo sledeče: *Dramski odsek* je naštudiral »Hlapca Jerneja«, ki ga je vpriporil dvakrat pri popolnoma razprodanih dvorani v Grižah, nato pa je šel z njim zbujač razredno zavest tudi v Velenje in Soštanj. Vmes pa je naštudiral še šaloigro, ki jo je vpriporil v Grižah, obenem pa je z njo obiskal še Libojčane. Kakor vidimo, so Zabukovčani zelo ekspanzivni in tako je prav. *Pevski odsek* ima poleg Mariborčanov edini mešani zbor v »Svobodi«; nastopal je na prosvetnih večerih, pet je pa šel tudi Libojčanom. Uče se pa skoro same delavske pesmi, ki jih prav ubrano zapoje. V letošnji sezoni so imeli 45 pevskih vaj. *Godbeni odsek* je nastopil sedemkrat, razen tega pa je priredil še samostojen koncert v Libojah. Pri *tamburškem odseku* je zaposlena mladina. *Sportni odsek* goji nogomet, pozimi pa skijanje. *Knjižnica* šteje 346 knjig; 215 obiskovalcem je bilo izposojenih 316 knjig. Zabukovski sodrugi pa skrbijo tudi za *marksistično izobrazbo*: priredili so tri predavanja, in sicer o Karlu Marxu, Postanku in razvoju življenja in Začetku delavskega gibanja. Razen tega so priredili še prosvetni večer, kjer so nastopili vsi odseki.

Delegat centrale (s. Teplý) spričo vsega tega dela, ki ga opravijo rudarji

kar sami, ni vedel drugega povedati, kakor to, naj delajo kar tako naprej, pa bo vse dobro. In zabukovski sodruzi bodo delali. In seveda doživljali uspehe, pa čeprav jim je nasprotno vse in čeprav se morajo gnesti v prijazni Zupančevi krčmi, kjer ni treba nobenemu nič piti. Taka čuda pa ustvarjata samo medsebojno zaupanje in zavednost.

Pri volitvah so bili izvoljeni v odbor sledeči sodruzi: predsednik Levstik Ernest, podpredsednik Košak Franc, tajnik I. Veligovšek Anton, tajnik II. Zupanc Edo, blagajnik I. Zupanc Ivo I., blagajnik II. in gospodar Vipotnik Albin, knjižničar I. Bizjak Franc, knjižničar II. Petek Ludvik, zastavonoša Raspotnik Avgust, dramski odsek: Vipotnik Albin, pevski odsek: Goršak Martin (nam. Vipotnik Albin), godbeni odsek: Kolar Tomaž, sport Zupanc Edi.

Občni zbor mariborske podružnice »Svobode« se je vršil 24. februarja. Iz poročil odbornikov posnemamo, da je podružnica v preteklem letu mnogo storila za prosep proletarske kulture. Njen središčni odsek, kjer se je predvsem koncentriralo izobraževalno delo, je *prosvetni odsek*. Ta je priredil predavanja vsakih 14 dni v letošnji zimski sezoni, vsega skupaj 10 predavanj iz vseh področij znanosti. Razen tega je priredil tudi letos socialni tečaj, ki ga je obiskovalo 15 sodrugov. Prosvetni odsek je nadalje organiziral še tri prosvetne večere s predavanji, deklamacijami in petjem. — *Pevski odsek* ima redno vaje; nastopil je na dveh akademijah in na prosvetnih večerih. — *Dramski odsek* je preživel precej težav, a se obnavlja. — *Sportni odsek* si je pridobil svoj prostor, kjer se bo mladina lahko vadila in gibala na prostem. Udeležil se je precej tekem, med njimi tudi mednarodnih. V njegovem okrilju se je ustanovil še šahovski in zimsko-sportni odsek. — Izmed ostalih prireditev naj omenimo gostovanje Delavskega odra »Svobode« iz Ljubljane s »Hlapcem Jernejem«; prireditev je popolnoma uspela in velika Unionska dvorana je bila zasedena do zadnjega kottička. »Svoboda« je vrhu tega organizirala delavsko predstavo Kreftovih »Celjskih grofov« v gledališču.

Mariborska podružnica »Svobode« pridno deluje in si je s svojim delom pridobila že lep ugled; zlasti so še njena izbrana predavanja, za katera izbira res najboljše predavatelje, že znana po mestu in jih je začelo obiskovati tudi že drugo občinstvo. Vkljub temu pa najde še zmeraj premalo odziva med zelo številnim mariborskim proletarijatom. Zato bo bodoči odbor napel vse sile, da zbere pod okrilje »Svobode« čim več delavstva.

Pri volitvah so bili izvoljeni v odbor sledeči sodruzi: predsednik Karner Edo, podpredsednik Teplý Bogo, tajnik I. Gregorčič Fanči, tajnik II. Selinšek Milivoj, blagajnik I. Presl Štefan, blagajnik II. Kristof Rezka, gospodar I. Beigott Alojz, gospodar II. Vrabl Joško, odborniki: Stuppan Bogomir, Lorgor Simon, Angleitner Hubert, Petejan Bruno; revizorja: Petejan Josip in Eržen Viktor.

Proslava petdesetletnice Marxove smrti v Mariboru. Mariborski proletarijat se je poklonil manom utemeljitelja znanstvenega socializma v soboto, dne 18. marca s prav posrečeno proslavo, ki jo je priredila »Svoboda« v zvezi s strokovnimi organizacijami. Proslava se je vršila v napolnjeni veliki Unionski dvorani. Za uvod je zaigrala železničarska godba Wagnerjev komad, nakar so nastopili združeni delavski pevski zbori, ki so prav lepo odpeli tri delavske pesmi. Slavnostni govor je govoril s. prof. Teplý, ki je v jedrnatih stavkih obrazložil Marxovo veličino in njegov pomen. Nato je dramski odsek »Svobode« v režiji ss. Eržena in Pipana prikazal nekaj zgodovinskih slik, in sicer: Spartakov upor l. 71, kmečko vstajo l. 1573, francosko revolucijo l. 1789, Marxovo rojstvo, revolucijo l. 1849, Marxovo smrt, svetovno vojno in l. 1933. Slike so bile izredno posrečene in so doživele veliko odobravanje.

Končno samo še tole pripombo: Tako lepo kakor to pot delavci še nikoli niso peli. To pa je bilo mogoče le, ker so se delavski zbori združili v eno samo enoto. Želimo, da bi ostala ta institucija stalna!

Marxova proslava v Zabukovci se je vršila v nedeljo, dne 20. marca v prostorih s. Zupanca. K proslavi se je kar natrlo ljudi. Za uvod je zaigral godbeni odsek »Svobode« delavsko marseljezo, nato pa je govoril s. Teplý o Marxovi ekonomiki — o Marxovem življenjepisu in njegovih idejah se je namreč vršilo predavanje že v jeseni. Po enournem predavanju sta nastopila moški in mešani zbor z delavskimi in narodnimi pesmimi.

Celjska podružnica »Svobode«.

Po občnem zboru sta nam umrla dva člana. Prvi s. Jožef Potež, veteran delavskega pokreta, polstoletni borec za pravice proletarijata. Tako ga imenujemo zato, ker je bil pol stoletja aktiven član naših organizacij, političnih, strokovnih in kulturnih, »Svobode« pa od prvega početka. Bilo mu je pa že čez 77 let, ko je dne 4. t. m. zatisnil svoje oči in nam pustil svetel primer redkih vrlin skromnega, a vztrajnega proletarskega avantgardista. Druga je bila s. Vanovšek Pepca, nadebudna članica Dramatičnega odseka

in recitacijskega zbora naše podružnice. Oba sta nam ohranjena v blagem spominu. Odbor je votiral namesto venca na njun grob Din 50.— za tiskovni sklad »Svobode«.

Marxov spomin smo proslavili v soboto, dne 18. t. m. zvečer. Moralni uspeh je bil zadovoljiv z ozirom na obisk, tako proletarijata samega kot drugih njegovih simpatizerjev. Program prireditve sam pa zelo posrečen in bi z vso pravico zaslužil večjo pozornost v javnosti. Proslavo je otvoril predsednik »Svobode« s. Godnik. Uvod so naredili člani tamburaškega odseka z marseljezo. Pevci so zapeli 7 delavskih pesmi z uspehom in zelo posrečeno. »Slavo delu« so morali ponavljati. S. Svetek je predaval o Marxu in marksizmu ter se je posebno obširno pobavil s prodorno močjo in vedno večjo aktualnostjo njegovih idej, katere so, ob petdesetletnici njegove smrti, preganjane in zmagovite — a popolnoma naše. S. Škrjanc je deklamiral lirično proletarsko pesmico »Pomni...«, z uspehom. Višek slavnosti smo pa čutili ob nastopu govornilnega zbora »Spevom dvajsetega stoletja« od Franceta Kozarja.

— — — — —
V nas je uporni rod tisočkrat udušeni,
v nas sila ustvarjanja,
Sila, podedovano poslanstvo.

— — — — —
... mi smo mornarji ladje Rdečega boja.

Naš govornilni zbor kaže pod vodstvom ss. Šlandra, novega načelnika, in Skoberneteta, režiserja, razveseljiv napredek.

V Vojniku je pa imel pevski odsek v nedeljo, dne 5. marca svoj prvi letošnji koncert. Tudi tu je bil gmotni uspeh »le« zadovoljiv, a moralni zelo dober. Spored je bil pester in izvajanje posrednih pesmi pod taktirko našega priljubljenega pevovodje g. Preglja, na višini. K uspehu so mnogo pripomogli solospevi našega solista s. Telča in ge. Keršovanove, katera je sodelovala iz prijaznosti. Publikacija je bila zelo zadovoljna. Kritika trdi, da je bil ta koncert za Vojnik dogodek. S koncerti bo naš pevski odsek kar nadaljeval in ima za to pomlad mnogo na programu.

Šahovski odsek naše podružnice tudi marljivo deluje. Začeli bomo z rednimi šahovskimi večeri pogostejše nuditi smotrenih vaj vsem prijateljem te plemenite igre. Novi šahisti vabljeni. K.

Kje na svetu je opozicijska stranka, ki bi jo ne bili vladajoči protivniki razkričali za komunistično, kje je opozicijska stranka, ki bi ne bila užgala očitka komunizma naprednejšim opozicijskalcem kakor tudi nazadnjaškim nasprotnikom v čelo?

K. Marx

*

Življenjsko delo Marxa in Engelsa sloni vseskozi na historičnem materializmu; na tej podlagi temelje vsi njuni spisi.

Fr. Mehring

*

Historični materializem raziskuje vsako poglavje zgodovine od temeljev proti vrhu, od gospodarske strukture do duševnih predstav... Toda, tako pravijo, odkod pa veste, da je gospodarstvo podlaga zgodovinskega razvoja, in ne filozofija? No, to vemo enostavno po tem, da morajo ljudje najprej jesti, piti, stanovati in se oblačiti, preden morejo misliti in pesnikovati, da pride človek do zavesti le potem socialnega sožitja z drugimi ljudmi in da torej njegovo zavest določa njegovo družabno življenje in ne narobe.

Fr. Mehring

Zapiski

Karl Marx in »Jutrov« znanstvenik. — »Jutro« je brez dvoma vodilni slovenski dnevnik za vse tiste, ki to verjamejo. Zato ima med svojimi odličnimi sotrudniki tudi velikega, doslej še neznanega znanstvenika. Ker je ta znanstvenik in filozof — kakor rečeno — v velikem svetu še neznan, tudi mi ne bomo imenovali njegovega imena. Kajti v svoji skromnosti se ne maramo potegniti za to čast, da smo baš mi odkrili človeštvu nov veleum s krajšim ali daljšim imenom. Naj to stori nekdo drugi, ki še ni poznan, pa bo po tem odkritju zaslovelo njegovo ime hkrati z imenom »Jutrovega« filozofa. Ker pa se ljudje le preradi zanimajo za imena in ker je nedavno še celo velik gledališki strokovnjak izrazil mnenje, da je človekovo ime prav za prav važnejše od tistega, kar dotični človek napiše ali ustvari, povemo cenjenim bravcem toliko, da lahko izvedó za ime »Jutrovega« filozofa na 6. strani 62. štev. »Jutra« t. l.

Iz dotične razprave se brez truda razvidi, da je bil Marx po svojem duhu prava sirota v primeri s še nepoznanim »Jutrovim« učenjakom. Šaj ta učenjak s tako lahkoto razčleni in razgali Marxa do jedra, kakor na primer človek z močno pestjo »razčleni« oreh: še lupine se razlete na vse strani.

Marx je znal pisati v težkem slogu. Ampak v primeri s to domačo učenjaško znanostjo je pisan »Kapital« takorekoč v slogu otroške pravljice. Za dokaz ne bomo citirali cele »Jutrove« razprave, ker jo je vsakdo mogel čitati v »Jutru«, temveč podali bomo to učenost v kondenzirani obliki (saj ste menda že čuli in morda tudi okusili kondenzirano mleko, da razumete ta »kondenziran« neslovenski izraz).

Kondenzirano bi se ta učenjaška razprava o Marxu glasila in brala tako-le:

Socialna kriza evoluira v novi psihološki atmosferi; empirična, individualna in statistična psihologija je odkrila važno diferenco emocije s heteronomno, logično dresuro in emocije z avtonomnim spoznavanjem. Materialistični žid je inkliniral s svojim koleričnim individualizmom k liberalizmu, triumfirajočemu nad fevdalizmom, toda iz užaljane emocije je

šel med komuniste in socialiste v Pariz, kjer je prišlo kasneje do konflikta med židovskim centralizmom in slovanskim federalizmom in Bismarckovo diplomacijo. Zato so Nemci 1917. l. iz maščevanja uvažali marksizem v plombiranih vagonih v Rusijo.

Psihologija Marxovega individualnega ressentimenta je jeknila v podtalni ressentiment židovskega avtomatskega, organizatorskega aparata, kombinirano s historično nevrozo do židovskih psihologov samih. Principielno zametamo banalni antisemitizem; kajti v Marxu so do kraja krožili ostri hormoni židovskega imanentnega nacionalizma v smislu besed, ki jih je že izrekel slaven židovski konvertit, Kristusov apostol Pavel v pismu do Rimljanov 9, 1—5. Dalje pa tudi Freud-Adlerjeva psihoanaliza ni končna normalna psihologija, marveč le psihopatološka monografija nevroze v zrcalu židovske rase. Jedro te nevroze je zadržan ali pregnan kompleks, ki v ovinkih kolateralnih zvez izpušča eksplozivne impulze v višje živčne postaje in povzroča nevrozo ali ressentiment.

Sedaj umevamo do zadnje psihološke korenine tragiko židovstva in Marxa in jo oproščamo kot žrtev dialektičnega racionalističnega solipsizma: tat tvam asi. —

Tako. Po teh dognanjih bô v prihodnjem desetletju raziskava marksizma prišla še do presenetljivih odkritij. X.

Tiskovni sklad

Celjska »Svoboda« je nabrala za tiskovni sklad 100 (sto) Din. Naj bi jo posnemale tudi druge podružnice in posamezni sodrugi!

Listnica uredništva in uprave

Ker je ta številka posvečena predvsem Marxu, smo iz »Zapiskov« druge stvari preložili na prihodnjo številko.

Prihodnja številka izide junija meseca.

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

LJUBLJANA, PREŠERNOVA ULICA ŠT. 3

je največja regulativna hranilnica v Jugoslaviji

Ima vlog nad 480.000.000 Din / Za vse vloge jamči ljubljanska mestna občina z vsem svojim premoženjem in z davčno močjo / Vse naložbe obrestuje kar najbolj ugodno / Posojila se dovoljujejo na posestva, menice in vrednostne papirje čim najceneje / Za male trgovce in obrtnike ima posebno KREDITNO DRUŠTVO, za popolne naložbe pa SODNI DEPOZITNI ODDELEK / Za varčevanje mladine izdaja DOMAČE HRANILNIKE, za pošiljanje denarja po pošti pa svoje položnice

TELEFON ŠT. 2016 in 2616 / POŠTNI ČEKOVNI RAČUN ŠT. 10533

Uradne ure za stranke so od 8, do 12. in pol

Kaj se vse dobi pri nas?

Galanterijsko in nürnberško blago, pletenine, rokavice in nogavice / Porcelan, steklo, kuhinjsko posodo, usnjene predmete, torbice, turistovske potrebščine, otroške igračke, konfekcija / Potrebščine za krojače in šivilje / Čevlje iz lastne tovarne, moške, ženske in otroške po najnižjih cenah

ANT. KRISPER

LJUBLJANA, Mestni trg 26, Stritarjeva ulica 2-3

Tvoj Iskreni prijatelj
v današnjih dneh je samo

**„DELAVSKA
POLITIKA“**

Sodrug i in sodružice!

Nabirajte hitro člane za delavsko književno založbo

„Cankarjeva družba“

in takoj odpošiljajte zbrani denar. Saj 20 dinarjev lahko vsakdo zmore, posebno če pomisli, da se mu ta denar s takimi knjigami zelo visoko obrestuje. S knjigami, ki jih je izdala družba lani, so bili vsi zelo zadovoljni. Letošnje knjige bodo še mnogo lepše in zanimivejše. Zato: vsi na delo za C. D.

Knjigarna Kleinmayr & Bamberg

Ljubljana, Miklošičeva cesta 16. Telefon števil. 31-33

najstarejša
v Jugoslaviji, priporoča
svojo bogato zalogo strokovnih in
zabavnih knjig v vseh jezikih, kakor tudi muzikalij za
petje, klavir in druge instrumente. Knjige in časopise,
v zalogi se ne nahajajoče, dobavlja iz
inozemstva v najkrajšem
času.

Knjige, revije,

TISKOVINE VSEH VRST

tiska in veže v priznано
lepi in prvovrstni izdelavi

LJUDSKA TISKARNA
MARIBOR, SODNA ULICA 20

Eno in večbarvni tisk